

Różne oblicza archeologii
archiwalnej

31.03.2025

Archeologia średniowiecza.
Życie i śmierć
na pograniczach
średniowiecznej
Europy
Środkowo-Wschodniej

01.04.2025

Monety w znaleziskach,
muzeach i handlu
antykwarycznym

01.04.2025

Archeowiesci:
badania i projekty

02.04.2025

Epoka kamienia –
odkrycia, metody,
interpretacja

02.04.2025

Archeologia średniowiecza.
Ludność średniowiecznego
Mazowsza i Podlasia
w świetle badań
cmentarzysk – wyniki
projektu Populus Masoviae
Medii Aevi

02.04.2025

Archeologia podwodna.
Nurkowanie naukowe –
historia, potencjał
i perspektywy

03.04.2025

Archeologia średniowiecza.
Centra i peryferia
w badaniach nad
średniowieczem Europy
Środkowo-Wschodniej

03.04.2025

Don't PANiC – archeologia
cyfrowa ma przyszłość

04.04.2025

Keynote lecture
Wykład otwarty

Carlo Beltrame
(Dipartimento di Studi Umanistici
Università Ca' Foscari Venezia)

31.03.2025

6. Konferencja
Wydziału
Archeologii UW
„Przeszłość ma
przyszłość!/
The Past has a Future!”

UNIwersYTET
WARSZAWSKI

WYDZIAŁ
ARCHEOLOGII
Uniwersytet
Warszawski

Wydział Archeologii
Uniwersytet Warszawski
ul. Krakowskie Przedmieście 26/28
00-927 Warszawa

Przeszłość ma przyszłość!/ The Past Has a Future!

6. Konferencja naukowa Wydziału Archeologii

Uniwersytetu Warszawskiego

Warszawa

(31.03–04.04.2025)

Przeszłość ma przyszłość!/ The Past Has a Future!

6th Scientific Conference of the Faculty of Archaeology,

University of Warsaw

Warsaw

(31.03–04.04.2025)

Książka abstraktów/ Book of abstracts

redakcja/ edited by

Marcin Wagner, Marta Kaczanowicz, Anna Smogorzewska, Sławomir Rzepka

Szanowni Czytelnicy,

Z przyjemnością prezentujemy program 6. Konferencji naukowej Wydziału Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego pt. „Przeszłość ma przyszłość!/ The Past Has a Future!”. Poza listą referatów znajdują w nim Państwo zestaw streszczeń* oraz garść niezbędnych informacji organizacyjnych.

Konferencja jest wydarzeniem o zasięgu ogólnopolskim i międzynarodowym, z szerokim hasłem przewodnim „Przeszłość ma przyszłość!”. Wokół tego motu pracownicy Wydziału Archeologii UW wraz z partnerami z innych ośrodków i instytucji naukowych już po raz szósty zorganizowali osiem odrębnych sesji tematycznych oraz sesję ogólną zatytułowaną „Archeowieści: badania i projekty”, prezentującą najnowsze osiągnięcia naukowe.

Konferencja odbędzie się w formie stacjonarnej.

Obrady, w których weźmie udział kilkudziesięciu uczestników z zagranicy i ponad stu naukowców z Polski toczyć się będą przez pięć kolejnych dni (31 marca – 4 kwietnia 2025 r.) na Wydziale Archeologii UW.

W poniedziałek, 31 marca, zaplanowany jest uroczysty wykład pt. „Where is Maritime Archaeology Going? The Projects of Research of the University of Ca’ Foscari of Venice in the Sea, in the Inland Waters and on Land”, który wygłosi dr Carlo Beltrame z Uniwersytetu Ca’ Foscari w Wenecji, Włochy.

Składając na Państwa ręce niniejszą książkę abstraktów, pragniemy serdecznie podziękować organizatorom poszczególnych sesji za ich wkład i wysiłek włożony w przygotowanie wydarzenia. Szczególne podziękowania kierujemy również do studentów, którzy aktywnie wspierali organizację konferencji.

Życzymy Państwu interesujących obrad i wielu inspirujących dyskusji!

Organizatorzy
Marcin Wagner, Marta Kaczanowicz, Anna Smogorzewska, Sławomir Rzepka

*Abstrakty zostały opublikowane w formie dostarczonej przez Organizatorów poszczególnych sesji.

Dear Readers,

It is our pleasure to present the programme of the 6th Scientific Conference of the Faculty of Archaeology, University of Warsaw, titled "Przeszłość ma przyszłość! / The Past Has a Future!". In addition to the list of papers, this volume includes a set of abstracts* and essential organisational information.

This nationwide and international event revolves around a broad yet unifying theme: "The Past Has a Future!". Under this banner, the staff of the Faculty of Archaeology, UW, in collaboration with partners from other academic centres and scientific institutions, have organised eight thematic panels alongside a general session, "Archeowięści: badania i projekty," showcasing the latest scientific achievements.

The conference will be held in person.

The deliberations with participation from several dozen international guests and over a hundred Polish scholars, will take place over five consecutive days (March 31st – April 4th, 2025) at the Faculty of Archaeology, UW.

On Monday, March 31st, a special keynote public lecture entitled "Where is Maritime Archaeology Going? The Projects of Research of the University of Ca' Foscari of Venice in the Sea, in the Inland Waters, and on Land" will be given by Dr. Carlo Beltrame from the University of Ca' Foscari in Venice, Italy.

In presenting this Book of Abstracts, we would like to warmly thank all the session organisers for their intensive work and commitment. Special thanks are due to the students involved in the organisation of the conference.

We wish you all interesting proceedings and many inspiring discussions!

The organisers
Marcin Wagner, Marta Kaczanowicz, Anna Smogorzewska, Sławomir Rzepka

*Abstracts have been published here in the form submitted by the Organisers of each session.

Spis treści/ Contents:

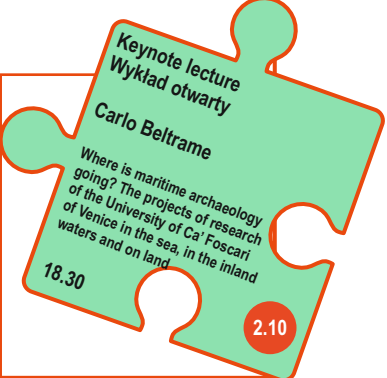
Program konferencji/ Conference Programme	1
Spis abstraktów z podziałem na sesje/ List of Abstracts according to the Sessions	2
Abstrakty/ Abstracts	17
1. Wykład otwarty/ Keynote lecture	17
2. <i>Różne oblicza archeologii archiwalnej</i>	19
3. <i>Archeologia średniowiecza. Życie i śmierć na pograniczach średniowiecznej Europy Środkowo-Wschodniej</i>	27
4. <i>Monety w znaleziskach, muzeach i handlu antykwarecznym</i>	35
5. <i>Archeowiesci: badania i projekty</i>	41
6. <i>Archeologia średniowiecza. Ludność średniowiecznego Mazowsza i Podlasia w świetle badań cmentarzysk – wyniki projektu Populus Masoviae Medii Aevi</i>	47
7. <i>Epoka kamienia – odkrycia, metody, interpretacja</i>	51
8. <i>Archeologia podwodna. Nurkowanie naukowe – historia, potencjał i perspektywy</i>	
9. <i>Archeologia średniowiecza. Centra i peryferia w badaniach nad średniowieczem Europy Środkowo-Wschodniej</i>	69
10. <i>Don't PANiC – archeologia cyfrowa ma przyszłość</i>	75

Organizatorzy techniczni/ Technical Organisers

Ireneusz Nazaruk

Dziękujemy studentom za pomoc przy organizacji konferencji
We would like to thank the students for helping to organise the conference

Igor Banasiak
Nikodem Bartela
Antoni Błazejewski
Anna Dąbrowska
Malwina Flugel
Jakub Gruszczyński
Aryna Gvishh
Oliwia Jacuńska
Dawid Jagłowski
Tomasz Kaczyński
Marek Kiciak
Jan Kordowski
Natalia Kowalska
Janina Łożyńska
Patryk Mańkowski
Zofia Plewczyńska
Jan Romanowski
Emilia Sikorska
Adam Skibniewski
Karolina Stosio
Liliana Tran
Martyna Włodarska

Dzień Day	Sesje Sessions			
Poniedziałek Monday, 31.03.2025	Różne oblicza archeologii archiwalnej 9:00-18:10 2.10			
Wtorek Tuesday, 01.04.2025	Archeologia średniowiecza. Życie i śmierć na pograniczach średniowiecznej Europy Środkowo-Wschodniej 9:00-18:10 2.10		Monety w znaleziskach, muzeach i handlu antykwarycznym 9:20-16:30 2.12	
Środa Wednesday, 02.04.2025	Archeowieści: badania i projekty 9:20-17:30 2.10	Archeologia średniowiecza. Ludność średniowiecznego Mazowsza i Podlasia w świetle badań cmentarzysk – wyniki projektu Populus Masoviae Medii Aevi 9:10-13:10 2.11	Epoka kamienia – odkrycia, metody, interpretacja 9:00-18:50 2.12	
Czwartek Thursday, 03.04.2025	Archeologia podwodna. Nurkowanie naukowe – historia, potencjał i perspektywy 9:40-18:10 2.10		Archeologia średniowiecza. Centra i peryferia w badaniach nad średniowieczem Europy Środkowo-Wschodniej 9:00-16:10 2.12	
Piątek Friday, 04.04.2025	Don't PANiC – archeologia cyfrowa ma przyszłość 9:10-17:50 2.10			

Godzina Hour	Różne oblicza archeologii archiwalnej
9:00-9:10	Powitanie uczestników sesji
9:10-9:30	Małgorzata Kot <i>O eksploatacji namulisk jaskiniowych w Polsce w świetle nieznanych dokumentów archiwalnych</i>
9:30-9:50	Katarzyna Pyżewicz, Witold Gruzdź, Jarosław Wilczyński, Aldona Mueller-Bieniek <i>Paleolityczne stanowisko w Górze Puławskiej – nowe dane</i>
9:50-10:10	Sylvia Domaradzka <i>Źródła archiwalne w badaniach nad społecznościami tzw. subneolitu wschodnioeuropejskiego – możliwości oraz ograniczenia w perspektywie badań regionalnych i ponadregionalnych</i>
10:10-10:30	Heino Neumayer <i>A Point of Contact for "Archival Archaeology" – Die „Kommission zur Erforschung von Sammlungen archäologischer Funde und Unterlagen aus dem nordöstlichen Mitteleuropa” (KAFU)</i>
10:30-10:50	Anna Juga-Szymańska <i>Przedwojenne „bazy danych” w zasobach Archiwum Wydziału Archeologii</i>
10:50-11:10	Dyskusja/ Discussion
11:10-11:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break
11:30-11:50	Andrzej Kokowski <i>Pułapki archeologii archiwalnej</i>
11:50-12:10	Wojciech Nowakowski <i>Skąd młody oficer miał rzymskie naczynia?</i>
12:10-12:30	Adam Cieśliński <i>Niepublikowane materiały kultury przeworskiej ze zbiorów dawnego Prussia-Museum w Królewcu</i>
12:30-12:50	Vadzim Beliaevs <i>Wstępne wyniki opracowania cmentarzyska kultury wielbarskiej w Sarnakach – prawie 60 lat po wykopaliskach</i>
12:50-13:10	Dyskusja/ Discussion
13:10-14:30	Przerwa obiadowa/ Lunch Break
14:30-14:50	Agata Chilińska-Früboes <i>More Than You Can Chew. Oscar Almgren's Unknown Archive</i>
14:50-15:10	Anna Bitner-Wróblewska, Audronė Bliujienė <i>Pochwała archeologii archiwalnej. Wielofazowe cmentarzysko w Anduln, zachodnia Litwa (II–XII w.)</i>
15:10-15:30	Agata Wiśniewska <i>Bajory Wielkie, pow. kętrzyński (d. Groß Bajohren, Kr. Gerdauen) – źródła archiwalne do badań południowych rubieży kultury Dollkeim-Kovrovo</i>
15:30-15:50	Paweł Szymański <i>Cmentarzysko kultury sudowskiej w dawnym Rothebude. Uwagi na temat źródeł i sposobu rekonstrukcji wyników badań</i>
15:50-16:10	Dyskusja/ Discussion
16:10-16:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break

Godzina Hour	Różne oblicza archeologii archiwalnej
16:30-16:50	Paweł Dziechciarz <i>Nie do końca zaginiony. Biografia kulturowa grotu z epoki brązu z Wrocławia-Różanki w świetle badań archiwalnych, analiz stylistycznych i obserwacji śladów użytkowania</i>
16:50-17:10	Ludwika Jończyk, Bartosz Kontny <i>Opus fragmentatum et fortuitum. O układaniu mozaiki z danych na przykładzie cmentarzyska w dawnym Zohpen, Kr. Wehlau</i>
17:10-17:30	Tomasz Nowakiewicz <i>Kresy archeologii archiwalnej?</i>
17:30-17:50	Mikołaj Pławiński <i>Roman Jakimowicz, Józef Stabrowski i biurokraci województwa nowogrodzkiego: wykopaliska i działania na rzecz ochrony cmentarzyska kurhanowego w Orłowiczach w drugiej połowie lat 20. XX wieku</i>
17:50-18:10	Dyskusja/ Discussion

Godzina Hour	Archeologia średniowiecza. Życie i śmierć na pograniczach średniowiecznej Europy Środkowo-Wschodniej
9:00-9:10	Powitanie uczestników sesji
9:10-9:30	Ludwika Jończyk, Bartosz Kontny <i>Od popielnic po inhumacje. Przemiany stosowanych praktyk pogrzebowych mieszkańców peryferiów Półwyspu Sambijskiego na przykładzie cmentarzyska w dawnym Zohpen, Kr. Wehlau</i>
9:30-9:50	Roberts Spīrgis <i>Lower Daugava Region at the "End of Days": the Ideas of Millenarism and the Acceleration of Christianization in the 10th–12th Centuries</i>
9:50-10:10	Gediminas Petrauskas <i>The Micro-Region of Vadakstis-Miežupis (Vadakste-Mežupe) and the Development of Semigallian Borderlands</i>
10:10-10:30	Rytis Jonaitis <i>The Daily Life of Craftsmen in Medieval Vilnius</i>
10:30-10:50	Irma Kaplūnaitė <i>Personal Hygiene in Vilnius in the 14th Century: Archaeological Data</i>
10:50-11:10	Dyskusja/ Discussion
11:10-11:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break
11:30-11:50	Aleksander Piasecki, Kornelia Piasecka <i>Cechy ciałopального obrządku pogrzebowego na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Trzciance, gm. Janów</i>
11:50-12:10	Marcin Engel <i>Jaćwieski obrządek pogrzebowy na przykładzie badań cmentarzyska w Krukówku, pow. suwalski</i>
12:10-12:30	Wiktoria Makowska <i>Cechy pochówków dziecięcych na cmentarzyskach przykościelnych Mazowsza i Podlasia we wczesnym średniowieczu</i>
12:30-12:50	Hubert Lepionka <i>W poszukiwaniu genezy cmentarzysk ze stelami</i>
12:50-13:10	Dyskusja/ Discussion
13:10-14:30	Przerwa obiadowa/ Lunch Break
14:30-14:50	Mikołaj Pławiński <i>Cmentarzysko kurhanowe Zaświrz na pograniczu litewsko-połockim XI–XII w.</i>
14:50-15:10	Łukasz Maurycy Stanaszek <i>Analiza antropologiczna wczesnośredniowiecznych materiałów kostnych pochodzących z kurhanów w Białorusi znajdujących się w zbiorach PMA</i>
15:10-15:30	Viktoryia Tarasevich <i>W poszukiwaniu granic wewnętrznych na Rusi: Mochow na środkowym Podnieprzu i jego mieszkańcy</i>
15:30-15:50	Olena Chernenko <i>Średniowieczni rabusie kurhanów Czernihowa</i>
15:50-16:10	Dyskusja/ Discussion
16:10-16:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break

Godzina Hour	Archeologia średniowiecza. <i>Życie i śmierć na pograniczach średniowiecznej Europy Środkowo-Wschodniej</i>
16:30-16:50	Michał Parczewski <i>Pochówki Węgrów u schyłku doby plemiennej (X w.) na przyszłym pograniczu polsko-ruskim. Przyczynek archeologiczny do dziejów kształtowania się rubieży</i>
16:50-17:10	Michał Dzik <i>Nietypowy trzynastowieczny kurhan ciałopalny z południowej części pogranicza polsko-ruskiego</i>
17:10-17:30	Roman Shiroukhov, Dmytro Diachenko <i>Cultural Attribution(s) of the Burial Community and Interpretation Hypotheses at Ostriv Cemetery (Central Ukraine)</i>
17:30-17:50	Viacheslav Kuleshov <i>The Vėlaikai Hoard of Kufic Dirhams (Lithuania): its Composition and its Importance for the Numismatic Chronology of Viking-age East-Central Europe</i>
17:50-18:10	Dyskusja/ Discussion

Godzina Hour	Monety w znaleziskach, muzeach i handlu antykwarycznym
9:20-9:30	Aleksander Bursche, Kyrlo Myzgin <i>Wprowadzenie</i>
9:30-9:50	Szymon Jellonek <i>Napływ follisów do Bizantyńskiego Egiptu</i>
9:50-10:10	Renata Ciołek <i>Błędy mennicze w starożytnym Rzymie: podwójne uderzenia stempli w świetle znalezisk monet z Novae (Bułgaria) sektor XII</i>
10:10-10:30	Maryna Filatova <i>Znaleziska monet rzymskich we wschodniej Ukrainie: jak w ostatnich dwóch dekadach zmieniła się nasza wiedza na ich temat</i>
10:30-10:50	Vital Sidarovich <i>Specyfika przechowywania numizmatów z metali szlachetnych w białoruskich muzeach</i>
10:50-11:10	Dyskusja/ Discussion
11:10-11:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break
11:30-11:50	Bartłomiej Bartecki <i>Klaser różnorodności – studium numizmatycznych dylematów na przykładzie Muzeum w Hrubieszowie</i>
11:50-12:10	Andrzej Romanowski <i>Za zamkniętymi drzwiami, czyli zbiory numizmatyczne w muzeum sztuki. Gabinet Monet i Medali Muzeum Narodowego w Warszawie</i>
12:10-12:30	Michał Zawadzki <i>Gabinet Numizmatyczny Zamku Królewskiego w Warszawie – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość</i>
12:30-12:50	Adam Degler <i>Z Biblioteki do Muzeum. Zbiory numizmatyczne w Ossolineum we Wrocławiu</i>
12:50-13:10	Dyskusja/ Discussion
13:10-14:30	Przerwa obiadowa/ Lunch Break
14:30-14:50	Anna Zapolska <i>Wspólnota stempla i pochodzenia? Solidy Jana z kolekcji nowojorskiej i waszyngtońskiej oraz ze skarbu z Trąbek (pow. braniewski)</i>
14:50-15:10	Bartosz Awianowicz <i>Szanse i zagrożenia współczesnego kolekcjonerstwa monet antycznych</i>
15:10-15:30	Damian Marciniak <i>Numizmatyczna wieża Babel – czy aby na pewno?</i>
15:30-15:50	Mariusz Wiśniewski <i>Holey Dollar 1813 – historia i mechanizmy nabycia, utraty i odzyskania monety z kolekcji Muzeum Okręgowego w Toruniu</i>
15:50-16:10	Kyrlo Myzgin <i>Kontrabanda rzymskich monet z Ukrainy: gigantyczne zyski, podwójne standardy i katastrofa, która mogła się nie wydarzyć</i>
16:10-16:30	Dyskusja/ Discussion

Godzina Hour	Archeowięści: badania i projekty
9:20-9:30	Powitanie uczestników sesji
9:30-9:50	Artur Brzóska, Tomasz Kielczewski, Piotr Prejs <i>Podwodna prospekcja archeologiczna Kanału Augustowskiego – nowy („znany”) wrak</i>
9:50-10:10	Mateusz Drewicz, Michał Pawleta <i>Badania archeologiczne na terenach kościelnych w Polsce. Opinie duchownych rzymskokatolickich</i>
10:10-10:30	Ewelina Chołodowska-Kamińska, Katarzyna Oleszek <i>Ceramika elit wojskowych – materiały zabytkowe pozyskane w trakcie rewitalizacji Kasyna Oficerskiego Twierdzy Modlin</i>
10:30-10:50	Aleksandra Grzegorska, Matthieu Le Bailly, Benjamin Dufour <i>Digging Deeper: Two Years of Exploring the Stomach's Secrets in Early Modern Chełm</i>
10:50-11:10	Dyskusja/ Discussion
11:10-11:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break
11:30-11:50	Adam Jarych <i>Nowe spojrzenie na rzymskie trofeum w Gardun (Tilurium)</i>
11:50-12:10	Agnieszka Tomas <i>Odkrywanie pretorium. Gdzie mogła znajdować się rezydencja dowódcy w rzymskiej twierdzy legionowej Novae?</i>
12:10-12:30	Emil Jęczmieniowski <i>Novae w czasach panowania Walentyniana I i Walensa (364–378)</i>
12:30-12:50	Kyrylo Myzgin <i>Projekt „Neuronowa sieć solidów” oraz problem skuteczności sztucznej inteligencji w badaniach nad numizmatyką antyczną</i>
12:50-13:10	Dyskusja/ Discussion
13:10-14:30	Przerwa obiadowa/ Lunch Break
14:30-14:50	Anna Smogorzewska <i>Pochodzenie pierwszej tradycji ceramicznej w Zatoce Perskiej. Nowe odkrycia ze stanowiska Bahra 1 (Kuwejt)</i>
14:50-15:10	Sarah Finlayson <i>An Overview of the NAWA Ulam Project “Inscribed and Impressed: Exploring Clay Sealings from the Bronze Age Aegean as Mini-documents in Diachronic Administrative Systems”</i>
15:10-15:30	Karel Innemée, Dobrochna Zielińska <i>Costumes of Authority. The Image of Royalty and Clergy in Christian Nubia. Three Years of an Interdisciplinary Project</i>
15:30-15:50	Marta Kaczanowicz <i>“Please Consult Mrs. Mackay”: Unveiling Dorothy Mackay’s Neglected Contributions to Archaeology</i>
15:50-16:10	Dyskusja/ Discussion
16:10-16:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break

Środa/ Wednesday 02.04.2025

Godzina Hour	Archeowieści: badania i projekty
16:30-16:50	Iwona Kozieradzka-Ogunmakin, Magdalena Woźniak, Mennat-Allah El Dorry <i>All That Remains: Bioarchaeological Investigation of the Impact of Climate and Environmental Changes on the Ancient Population at Saqqara</i>
16:50-17:10	Wiesław Więckowski, Miłosz Giersz, Patrycja Prządka-Giersz <i>Rzemieślnik z Huarmey – elita czy nie? Analiza w ujęciu „bioarchaeology of care”</i>
17:10-17:30	Marcin Wagner <i>Huta szkła w Szklanej Hucie – wyniki badań archeologicznych</i>
17:30-17:50	Dyskusja/ Discussion

Godzina Hour	<i>Archeologia średniowiecza. Ludność średniowiecznego Mazowsza i Podlasia w świetle badań cmentarzysk – wyniki projektu Populus Masoviae Medii Aevi</i>
9:10-9:30	Andrzej Buko <i>Kim byli najstarsi mieszkańcy Mazowsza?</i>
9:30-9:50	Dariusz Błaszczuk <i>Chronologia średniowiecznych cmentarzysk na Mazowszu i Podlasiu w świetle datowań radiowęglowych</i>
9:50-10:10	Łukasz Maurycy Stanaszek <i>Populus Masoviae Medi Aevi – badania antropologiczne</i>
10:10-10:30	Rafał Fetner <i>Średniowieczna dieta mieszkańców Mazowsza i Podlasia: wyniki analiz izotopowych</i>
10:30-10:50	Dariusz Błaszczuk <i>Pochodzenie i mobilność średniowiecznych populacji z Mazowsza i Podlasia w świetle wyników analiz izotopów strontu i tlenu</i>
10:50-11:10	Dyskusja/ Discussion
11:10-11:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break
11:30-11:50	Monika Patrzyk, Martyna Molak, Michał Golubiński, Wiesław Bogdanowicz <i>Paleogenetyczny obraz średniowiecznych pochówków z Mazowsza i Podlasia</i>
11:50-12:10	Dariusz Krasnodębski, Hanna Olczak <i>Cmentarzysko w Suraziu, pow. białostocki – głos w dyskusji o obrzędzie pogrzebowym dorzecza górnej Narwi</i>
12:10-12:30	Katarzyna Skrzyńska <i>Cmentarzyska z grobami w obudowach kamiennych Mazowsza i Podlasia. Podobieństwa i różnice międzyregionalne w obrzędowości pogrzebowej na przykładach nekropoli w Starym Łączynie, gm. Dzierzgowo i Narojkach, gm. Drohiczyn</i>
12:30-12:50	Andrzej Buko <i>Ludność średniowiecznego Mazowsza i Podlasia w świetle badań cmentarzysk. Podsumowanie realizacji projektu Populus Masoviae Medi Aevi i uzyskanych wyników badań</i>
12:50-13:10	Dyskusja/ Discussion

Środa/ Wednesday 02.04.2025

Godzina Hour	Epoka kamienia – odkrycia, metody, interpretacja
9:00-9:15	Katarzyna Pyżewicz, Witold Gruzdź, Andrzej Wiśniewski, Piotr Moska, Adam Kobyłka, Witold Migal, Claudio Berto, Barbara Woronko, Maciej T. Krajcarz <i>Środkowopaleolityczne stanowisko w Zwoleniu – nowe spojrzenie na chronologię</i>
9:15-9:30	Jarosław Wilczyński, Dalma Kerekes, György Lengyel <i>Wstępne wyniki badań terenowych prowadzonych w 2024 roku w Jaskini Szeleta (Góry Bukowe, Węgry)</i>
9:30-9:45	Dariusz Bobak, Maria Łanczont, Marta Połtowicz-Bobak <i>Badania nad starszą epoką kamienia nad środkowym Sanem</i>
9:45-10:00	Adam Wawrusiewicz, Marcin Frączek, Michał Przeździecki, Krzysztof Żurek, Vadzim Beliaevs <i>Stratygrafia, chronologia i kontekst paleośrodowiskowy stanowiska nr 81 w Lipsku. Potencjał nadbiebrzańskich grądów w poznaniu społeczeństw epoki kamienia w Polsce północno-wschodniej</i>
10:00-10:15	Michał Przeździecki, Karol Szymczak, Adam Wawrusiewicz, Marcin Frączek, Vadzim Beliaevs <i>Najstarsze ślady osadnictwa na stanowisku Lipsk 81 w świetle analizy zabytków krzemiennych</i>
10:15-10:30	Karol Szymczak, Michał Przeździecki, Adam Wawrusiewicz, Marcin Frączek <i>Materiały schyłkowopaleolityczne ze st. 81 w Lipsku n/Biebrzą w świetle dyskusji nad rozwojem kręgu kultur z liściakami</i>
10:30-10:45	Tadeusz Wiśniewski <i>Schyłkowopaleolityczne pracownie krzemieniarskie w Wólce Gościeradowskiej, woj. lubelskie. Badania w latach 2023–2025</i>
10:45-11:10	Dyskusja/ Discussion
11:10-11:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break
11:30-11:45	Beata Bielińska-Majewska <i>Paleolit schyłkowy wschodniej części Kotliny Toruńskiej w świetle najnowszych wyników badań wykopaliskowych w Brzozie (Toruń-Rudak)</i>
11:45-12:00	Elżbieta Ciepielewska, Michał Szubski <i>Zróżnicowanie przygotowania rdzeni dwupiętowych na schyłkowopaleolitycznym stanowisku Michałów-Piaska (Rydno) oraz cyfrowa analiza przestrzenna materiałów ze starszych badań wykopaliskowych</i>
12:00-12:15	Karolina Bugajska <i>Chronologia cmentarzyska łowców-zbieraczy epoki kamienia w Dudce na Mazurach i jego relacja czasowo-przestrzenna do stref osadniczych</i>
12:15-12:30	Witold Gumiński <i>Ryba czy bekon? Zróżnicowanie konsumpcji na stanowiskach łowieckich z epoki kamienia w Dudce i Szczepankach na Mazurach</i>
12:30-12:45	Adam Wawrusiewicz, Aleksandra Cetwińska, Dariusz Manasterski <i>Ceramika kultury Narva ze stanowiska Augustów 13. Propozycja modelu analizy wieloaspektowej</i>
12:45-13:10	Dyskusja/ Discussion
13:10-14:30	Przerwa obiadowa/ Lunch Break

Godzina Hour	Epoka kamienia – odkrycia, metody, interpretacja
14:30-14:45	Marcin Dziewanowski <i>Badania osad wczesnoneolitycznych na przykładzie stan. 5 w Mierzynie, pow. policki w konwencji "in-depth reading" i ich znaczenie dla dziedziny archeologii</i>
14:45-15:00	Elżbieta Trela-Kieferling <i>Neolityczne wyroby krzemienne i obsydianowe ze stan. 2 w Modlniczce, pow. krakowski</i>
15:00-15:15	Artur Grabarek, Agata Borowska <i>Osada społeczności kultury pucharów lejkowatych na stan. 1 w Ćmielowie, woj. świętokrzyskie, w świetle najnowszych badań</i>
15:15-15:30	Dariusz Król <i>Wzory osadnicze kultury pucharów lejkowatych na lessach Podgórze Rzeszowskiego i Doliny Dolnego Sanu w świetle najnowszych badań</i>
15:30-15:45	Marcin Dziewanowski <i>Metoda wielościenna w obróbce skał we wczesnym neolicie na przykładzie znalezisk z Dolnego Nadodrza</i>
15:45-16:10	Dyskusja/ Discussion
16:10-16:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break
16:30-16:45	Anna Rauba-Bukowska, Maciej Dębiec, Vasile Diaconu, Katarzyna Drabik <i>Wykorzystanie metod specjalistycznych w badaniach figurek antropomorficznych kultury Precucuteni</i>
16:45-17:00	Natalia Gryczewska, Greta Brancaloni, Maciej T. Krajcarz, Michał Wojenka, Jarosław Wilczyński, Marcin Sulwiński, Małgorzata Suska-Malawska <i>Unikalny przypadek fumiers w Polsce: wyniki biomarkerów i mikromorfologii z Jaskini Łokietka (Południowa Polska)</i>
17:00-17:15	Katarzyna Januszek, Dariusz Manasterski, Łukasz Kruszewski, Katarzyna Pyżewicz <i>Narzędzia czy hipotetyczne symbole prestiżu? Przedmioty kamienne społeczności przełomu epok kamienia i brązu z terenu unikatowego kompleksu funeralno-obrządkowego w Żąbju 10 na Pojezierzu Mazurskim</i>
17:15-17:30	Patrycja Filipowicz, Arkadiusz Marciniak <i>Późnoneolityczny kompleks budowli niemieszkalnych w Çatalhöyük</i>
17:30-17:45	Marcin Białowarczuk, Irena Kalantaryan, Michał Przeździecki, Marcin Frączek, Jarosław Wilczyński <i>Getahovit 2. Armeńsko – polski projekt badań epoki kamienia w północnej Armenii</i>
17:45-18:00	Sylwia Buławka, Nazarij Buławka <i>W poszukiwaniu źródeł surowca... Wstęp do badań nakopalnianej rzeźby terenu przy użyciu głębokiego uczenia na przykładzie kopalni krzemienia w Egipcie</i>
18:00-18:15	Janusz Budziszewski, Michał Jakubczak, Dawid Jagłowski, Jakub Karczewski, Aleksandra Wołk <i>Rozpoznawanie pozostałości pradziejowych kopalń krzemienia na terenach rolniczych. Kopalnia krzemienia czekoladowego „Bednarzu” w Kotlarce koło Iłży</i>
18:15-18:30	Marcin Szydłowski <i>O roli niekrzemianowego surowca kamiennego w epoce kamienia. Z perspektywy 20 lat doświadczeń</i>
18:30-18:50	Dyskusja/ Discussion

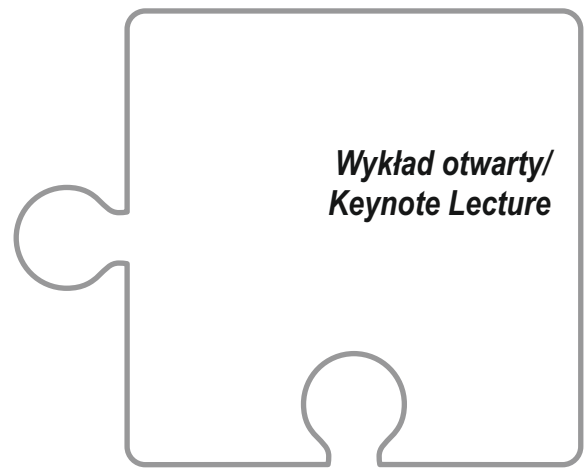
Godzina Hour	Archeologia podwodna. Nurkowanie naukowe – historia, potencjał i perspektywy
9:40-9:50	Bartosz Kontny <i>Powitanie uczestników sesji</i>
9:50-10:10	Magdalena Nowakowska <i>Wydział Archeologii UW 11 lat w UNESCO Unitwin Network for Underwater Archaeology</i>
10:10-10:30	Karina Kowalska <i>Powroty do zatopionego miasta – Port Royal</i>
10:30-10:50	Robert Domżał <i>Wiosna 1945 roku na Mierzei Wiślanej. Archeologiczne ślady morskich ewakuacji końca II wojny światowej</i>
10:50-11:10	Dyskusja/ Discussion
11:10-11:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break
11:30-11:50	Krzysztof Kurzyk, Janusz Różycki, Paweł Litwinienko <i>„Dzisiaj” Podwodny Magazyn Wraków – „Jutro” Podwodny Park Archeologiczny w Zatoce Gdańskiej</i>
11:50-12:10	Jens Auer, Michał Grabowski <i>Na styku dziedzictwa i branży offshore: Bariera wrakowa z 1715 roku na wodach Zatoki Greifswaldzkiej a planowanie inwestycji morskich</i>
12:10-12:30	Leszek Łęczyński <i>Zastosowanie metod geofizycznych i geologicznych w przygotowaniu stanowiska do badań archeologicznych</i>
12:30-12:50	Mateusz Popek, Andrzej Pydyn <i>Pomiędzy wodą, ziemią i powietrzem – „nowe” podejście do archeologii podwodnej</i>
12:50-13:10	Dyskusja/ Discussion
13:10-14:30	Przerwa obiadowa/ Lunch Break
14:30-14:50	Martin Lemke, Karolina Trusz <i>Podwodna Dobrudża – problemy i perspektywy</i>
14:50-15:10	Bartosz Kontny <i>Święte jezioro podbydgoskich Celtów? Badania Wydziału Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego w Jeziorze Jezuickim</i>
15:10-15:30	Artur Brzóska <i>Potencjał archeologiczny rzek w Polsce na wybranych przykładach</i>
15:30-15:50	Maciej Sobczyk <i>Między lądem a oceanem, badania nadbrzeżnych struktur na Rapa Nui, Chile</i>
15:50-16:10	Dyskusja/ Discussion
16:10-16:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break

Godzina Hour	Archeologia podwodna. Nurkowanie naukowe – historia, potencjał i perspektywy
16:30-16:50	Przemysław Adrian Trześniowski <i>Udział nurków jaskiniowych w jaskiniowej archeologii podwodnej – perspektywy, problemy i zapotrzebowanie</i>
16:50-17:10	Piotr Bałazy <i>European Scientific Diving Panel, Polski Komitet Nurkowania Naukowego i tzw. zawodowe nurkowanie naukowe</i>
17:10-17:30	Andrzej Górnicki <i>Program uczenia nurkowania naukowego – czy jest nam potrzebne?</i>
17:30-17:50	Michał Gmerek <i>ASAP – Akademickie Stowarzyszenie Archeologii Podwodnej</i>
17:50-18:10	Dyskusja/ Discussion
18:10	Promocja książki/ Book promotion <i>Archaeology: Just Add Water, vol. III [Warsaw Studies in Archaeology 7], Brepols: Turnhout 2025</i>

Godzina Hour	Archeologia średniowiecza. Centra i peryferia w badaniach nad średniowieczem Europy Środkowo-Wschodniej
9:00-9:10	Powitanie uczestników sesji
9:10-9:30	Olena Chernenko <i>Czernihów: od osady peryferyjnej do centrum księstwa Rusi</i>
9:30-9:50	Mikołaj Pławiński <i>Kategorie i topografia znalezisk skandynawskiego pochodzenia z epoki wikingów na Białorusi</i>
9:50-10:10	Ludwika Jończyk <i>Cmentarzyska wczesnośredniowieczne zachodnich rubieży ziem pruskich. Informacje wstępne</i>
10:10-10:30	Mariusz Wyczółkowski <i>Centrum na peryferiach? Wczesnośredniowieczne grodzisko i miejsce ofiarne w Poganowie</i>
10:30-10:50	Tomasz Nowakiewicz <i>Wieś, czyli metropolia. Uwagi o organizacji terytorialnej średniowiecznej Jaćwieży</i>
10:50-11:10	Dyskusja/ Discussion
11:10-11:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break
11:30-11:50	Marcin Engel, Piotr Iwanicki, Cezary Sobczak <i>Jaćwieski Rozgardiasz. Niezwykłe stanowisko w Judzikach, pow. olecki</i>
11:50-12:10	Karol Żołędziowski <i>Judziki st. 1 – centrum jaćwieskiej produkcji brązowniczej, czy pracownia na peryferiach?</i>
12:10-12:30	Arkadiusz Koperkiewicz <i>Barczewko na Warmii. Struktura pionierskiej fazy miasta – od centrum po peryferia</i>
12:30-12:50	Magdalena Matczak <i>Klasztor cysterski w Łeknie: dotychczasowe badania i najnowsze ustalenia</i>
12:50-13:10	Dyskusja/ Discussion
13:10-14:30	Przerwa obiadowa/ Lunch Break
14:30-14:50	Karolina Blusiewicz <i>Centrum czy peryferia? Badania archeologiczne działki mieszczańskiej w Skarszewach</i>
14:50-15:10	Michał Starski <i>Miasto – wieś – przedmieścia. Możliwości identyfikacji obszarów peryferyjnych w mniejszych miastach Pomorza Gdańskiego</i>
15:10-15:30	Aleksander Kukowski, Artur Grabarek <i>Rekonstrukcja pieca kaflowego z folwarku w Chrzanowie Małym jako źródło wiedzy o prowincjonalnym dworze mazowieckim</i>
15:30-15:50	Aleksandra Kulesz, Jan Jarosz, Mikołaj Dobek <i>Analiza śladów powstałych w wyniku produkcji i użytkowania wyrobów skórzanych na podstawie znalezisk z ul. Sukienniczej w Elblągu</i>
15:50-16:10	Dyskusja/ Discussion

Godzina Hour	Don't PANiC – archeologia cyfrowa ma przyszłość
9:10-9:30	Julia M. Chyla <i>Don't PANiC czyli autostopem przez galaktykę: Archeologia cyfrowa ma przyszłość</i>
9:30-9:50	Marcin Maciejewski, Julia M. Chyla, Arkadiusz Sołtysiak, Wojciech Fenrich, Kamil Filipek, Łukasz Dumiszewski, Łukasz Bownik <i>RADD_OGOST. Polskie repozytorium danych dla archeologów</i>
9:50-10:10	Ireneusz Nazaruk <i>Przestrzeń WA – zarys możliwości</i>
10:10-10:30	Aleksandra Cetwińska, Adam Budziszewski, Konstanty Kowalewski, Julia M. Chyla <i>Generowana przeszłość, czyli doświadczenia redakcji „Archeowieści” w zakresie wykorzystywania ilustracji SI do wizualizacji popularnonaukowych artykułów archeologicznych</i>
10:30-10:50	Nazarij Buławka, Hector Orengo, Iban Berganzo-Besga <i>Zastosowanie sztucznej inteligencji i szpiegowskich zdjęć satelitarnych do wykrywania podziemnych systemów nawadniających</i>
10:50-11:10	Dyskusja/ Discussion
11:10-11:30	Przerwa kawowa/ Coffee Break
11:30-11:50	Krzysztof Jakubiak, Nazarij Buławka <i>Water Management Studies of the Armavir and Metsamor Regions of Ararat Plain in Armenia</i>
11:50-12:10	Marek Baczewski <i>Archeologia krajobrazu Mazowieckiego Centrum Starożytnego Hutnictwa. Analizy przestrzenne wzorów osadniczych na Równinie Łowicko-Błońskiej</i>
12:10-12:30	Marcin Czarnowicz <i>The Use of GIS in the Search for Mass Graves and Analysis of Battlefields from the Great War</i>
12:30-12:50	Jacek Karmowski, Katarzyna Ślusarska, Michał Adamczyk, Michael Szyndler, Katherine Gaddis, Ariel Gruenthal-Rankin, Marissa Ramsier <i>Automated Archaeological Feature Recognition: Utilizing QGIS and SCP Raster Classification Methods for Grave Pit Detection at Medieval Cemetery in Żelewo</i>
12:50-13:10	Dyskusja/ Discussion
13:10-14:30	Przerwa obiadowa/ Lunch Break
14:30-14:50	Paulina Komar, Julia M. Chyla, Iza Romanowska, Tom Brughmans <i>Don't Panic, It's ABM! Modelowanie handlu amforami w Italii</i>
14:50-15:10	Szymon Jellonek <i>Numizmatyczne bazy danych z perspektywy użytkownika</i>
15:10-15:30	Jarosław Bodzek, Wojciech Ostrowski, Barbara Zając, Łukasz Wilk, Paulina Zachar <i>Projekt POB Heritage (2022–2024): Skarb z Nietuliska Małego w świetle nowoczesnych metod dokumentacyjnych</i>
15:30-15:50	Piotr Makowski <i>Jak analizy chemiczne i mineralogiczne przekształcają podejście do definiowania kategorii ceramicznych – studium przypadku Islamic Cream Ware</i>
15:50-16:10	Dyskusja/ Discussion
16:10-16:30	Przerwa obiadowa/ Lunch Break

Godzina Hour	<i>Don't PANiC – archeologia cyfrowa ma przyszłość</i>
16:30-16:50	Jacek Karmowski, Piotr Kołodziejczyk, Marcin Czarnowicz <i>(Mostly) Free and Open Source GIS and 3d Modelling Software in Archaeology: Integrating GIS with 3D Environment in Research of Jagiellonian University in Southern Jordan</i>
16:50-17:10	Marcin Maciejewski, Marcin Siłuch <i>Fotogrametria i skanowanie laserowe. Różne metody. Różne urządzenia. Różne wyniki? Uwagi na temat cyfrowej dokumentacji archeologicznej na przykładzie badań w Kaliszanach, gm. Wągrowiec</i>
17:10-17:30	Kamil Kopij, Daniëlle Slootjes, Jitte Waagen, Kaja Głomb <i>Technologia VR a badania nad komunikacją niewerbalną w starożytnym Rzymie</i>
17:30-17:50	Dyskusja/ Discussion

Carlo Beltrame

Dipartimento di Studi Umanistici, Università Ca' Foscari Venezia, Italy

Where is maritime archaeology going? The projects of research of the University of Ca' Foscari of Venice in the sea, in the inland waters and on land

I would present the projects of research carried out in more than 20 years of activity by the Università Ca' Foscari in maritime archaeology, both underwater and on land. This presentation offers an overview of more or less any sector of this discipline: historical nautical archaeology, archaeometrical analysis for trade studies in Antiquity, innovative techniques of documentation in laboratory, new techniques of research and documentation in murky waters, deep water research of shipwrecks, interdisciplinary studies of the lagoon of Venice, study of the Roman harbours.

Organizatorzy/ Organisers:
Anna Juga-Szymańska¹, Paweł Szymański¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Różne oblicza archeologii archiwalnej

Vadzim Beliaevs

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Wstępne wyniki opracowania cmentarzyska kultury wielbarskiej w Sarnakach – prawie 60 lat po wykopaliskach

Cmentarzysko kultury wielbarskiej w Sarnakach (pow. łosicki, woj. mazowieckie), zostało prawie całkowicie zniszczone przez żwirownię w latach 50. XX wieku. Jego pozostałości zostały przebadane w 1959 r. przez M. Miśkiewicz i w latach 1967–1968 – przez A. Kempistego. Do dzisiejszego dnia zostały opublikowane zaledwie pojedyncze groby i wybrane znaleziska z tego stanowiska. Wieloletnie prace archiwalne i magazynowe, a także wyniki analiz specjalistycznych, pozwalają obecnie na całościowe przedstawienie efektów tych badań. Niewątpliwie, cmentarzysko w Sarnakach było stosunkowo dużą birtualną nekropolą z przewagą grobów ciałopalnych funkcjonującą w fazach B2/C1–C1a–C2 okresu rzymskiego. Jednym z ciekawszych elementów materialnej kultury stanowiska jest ceramika: szereg odkrytych tu naczyń wskazuje na kontakty społeczności, która użytkowała cmentarzysko w Sarnakach, z ludnością wczesnego horyzontu kultury czerniachiwskiej.

Anna Bitner-Wróblewska¹, Audronė Bliujienė²

¹Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, Polska

²Uniwersytet Kłajpedzki, Litwa

Pochwała archeologii archiwalnej. Wielofazowe cmentarzysko w Anduln, zachodnia Litwa (II–XII w.)

Zachodniolitewskie cmentarzysko w dawnym Anduln (obecnie *Ēglišķiai-Andulīai*, r. Kretinga) to znakomity przykład, jak wielka polityka może niszczyć archeologiczne zasoby, a jak źródła archiwalne mogą je uratować. Nekropola w Anduln została odkryta w 1895 r. przez właściciela posiadłości Michela Broszeitisa, a wkrótce na polach dwóch innych gospodarzy (Michela Martina Blyze i Janisa Esinsa) znaleziono kolejne zabytki. Przez następne lata wszyscy trzej sprzedawali swoje odkrycia głównie do berlińskiego *Königlichen Museum für Völkerkunde* (obecnie *Museum für Vor- und Frühgeschichte*). Warto zwrócić uwagę, że to rozległe cmentarzysko położone było w granicach trzech wsi: Anduln (do 1896 r. jako Zeipen Görge lub Zeipen Gerge), Eglishken (także jako Eglien Nicklau) i Stanz Schlaudern (także jako Stranz Schlaudern), co nie ułatwia identyfikacji znalezisk w księgach inwentarzowych muzeum w Berlinie.

W 1895 r. i 1903 r. badania wykopaliskowe prowadził tam przyszły dyrektor *Königlichen Museum für Völkerkunde*, Alfred Götze. Łącznie w Berlinie znalazły się materiały z ponad 500 grobów, datowanych od II w. n.e. po XIII stulecie. Z kolekcji kilku tysięcy zabytków z brązu, żelaza, szkła, bursztynu, kości i gliny w zbiorach berlińskich zachowało się ledwie ponad 100 eksponatów. Reszta została zagrabiona przez Armię Czerwoną po II wojnie światowej wraz z wieloma innymi zbiorami muzeum w Berlinie. Skalę tych rabunków pozwala nam ocenić zachowana dokumentacja muzealna ze szkicami zabytków. Dzięki źródłom archiwalnym możemy zrekonstruować inwentarze grobowe z Anduln i odzyskać kolejny element utraconego dziedzictwa z ziem bałtyjskich.

Agata Chilińska-Früboes

Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska

More Than You Can Chew. Oscar Almgren's Unknown Archive

Oscar Almgren (1869–1945) jest jednym z najsłynniejszych skandynawskich archeologów, a także pierwszym

szwedzkim profesorem archeologii skandynawskiej. Jest także autorem słynnego opracowania fibul barbarzyńskich, które w dużej mierze aktualne jest do dziś. Obecnie w *Riksbankens Myntkabinett* (Szwedzka Izba Dziedzictwa Narodowego) w Sztokholmie przechowywane jest jego prywatne archiwum. Zawiera ono zróżnicowane materiały, m.in.: notatki z kwerend muzealnych, rękopisy tekstów wydrukowanych i wygłoszonych referatów oraz wykładów, korespondencję z europejskimi prehistorykami czy prywatne dokumenty i zdjęcia. Szczególnie istotne są notatki sporządzane przez O. Almgrena w trakcie pracy nad doktoratem. Obejmują one zapiski o blisko 120 archeologicznych kolekcjach, głównie o fibulach, lecz znajdują się tam także dane o innych kategoriach zabytków, często dotąd nieznanymi w literaturze.

Adam Cieśliński

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Niepublikowane materiały kultury przeworskiej ze zbiorów dawnego Prussia-Museum w Królewcu

W południowym krańcu prowincji Prusy Wschodnie archeolodzy niemieccy zaobserwowali grupę cmentarzysk z młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu rzymskiego (II w. p.n.e. – II w. n.e.), które interpretowali jako relikty pozostawione przez germańskie plemię Wandalów (w świetle dzisiejszej nomenklatury należy je łączyć z kulturą przeworską). Większość stanowisk amatorsko rozkopano jeszcze pod koniec XIX i w początkach XX w., pozyskując niewielkie serie grobów ciałopalnych. Do szerzej zakrojonych, a zarazem profesjonalnych wykopaliśk doszło dopiero w drugiej połowie lat 30. i na początku lat 40. XX w., między innymi w Bartkach, Ważynach i Lipówce. Z tej grupy najistotniejsze znaczenie miały prace na nekropoli w Bartkach (160 grobów), którą należy uznać za najlepiej zbadane stanowisko kultury przeworskiej w dawnych Prusach. Niestety, wyniki prac na wszystkich tych stanowiskach nigdy nie zostały w pełni opublikowane, a zabytki i duża część dokumentacji zaginęła w wyniku II wojny światowej. W referacie zostaną omówione nieznane szerzej źródła archiwalne, a także wybór zabytków, które przetrwały zawieruchę wojenną (głównie ze zbiorów *Museum für Vor- und Frühgeschichte* w Berlinie, a także ze spuścizny Carla Engla). Ich analiza jest szansą na lepsze zrozumienie specyfiki enklawy kultury przeworskiej w dorzeczu górnej Wkry.

Sylwia Domaradzka

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Źródła archiwalne w badaniach nad społecznościami tzw. subneolitu wschodnioeuropejskiego – możliwości oraz ograniczenia w perspektywie badań regionalnych i ponadregionalnych

Funkcjonowanie na szerokich obszarach Europy w okresie neolitu oraz wczesnej epoce brązu społeczności tzw. subneolitu wschodnioeuropejskiego było tematem szeroko dyskutowanym w międzynarodowym środowisku archeologicznym tej części Kontynentu w całej 2. połowie XX w. W chwili, gdy wydawało się, że jest on niemal całkowicie wyczerpany ze względu na specyfikę źródeł, kontekst ich występowania (a właściwie brak kontekstu) oraz brak narzędzi badawczych, które umożliwiałyby weryfikację dotychczasowych ustaleń, dokonano ważnych spostrzeżeń na innym polu. Dotyczyły one pochodzenia najstarszej ceramiki w ogóle. Choć problematyka ta i związane z nią odkrycia nie wiążą się bezpośrednio ze społecznościami tzw. subneolitu wschodnioeuropejskiego, zwłaszcza ich zachodniego odłamu, to otwierają także tutaj zupełnie nowe, dużo szersze pole do interpretacji i zrozumienia niektórych mechanizmów zmian kulturowych. Wiąże się to bezpośrednio także z problematyką społeczności tzw. subneolitu wschodnioeuropejskiego, a w jej ramach dyskusją dotyczącą roli, przydatnością oraz ograniczeniami źródeł archiwalnych. Dostarczają one zupełnie innych możliwości w kontekście regionalnym i ponadregionalnym. Wystąpienie ma na celu zasygnalizowanie głównych problemów badawczych w pracy nad subneolitycznymi źródłami archiwalnymi, a także tym, co w kontekście wymienionych społeczności w ogóle należy uważać za źródła archiwalne.

Paweł Dziechciarz

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Nie do końca zaginiony. Biografia kulturowa grotu z epoki brązu z Wrocławia-Różanki w świetle badań archiwalnych, analiz stylistycznych i obserwacji śladów użytkowania

Biografie kulturowe zabytków archeologicznych są w badaniach dawnej kultury materialnej niezwykle istotną koncepcją teoretyczną, w ramach której badacze kierują swoje zainteresowanie ku indywidualnym losom poszczególnych znalezisk, wychodząc przy tym poza ścisłe ramy analiz typo-chronologicznych. Biografie rzeczy łączą w sobie zarówno badanie procesów wytwarzania, użytkowania i deponowania zabytków oraz ich postdepozycyjnych dziejów, jak i interpretację kulturowej i społecznej roli przedmiotów dawnych w przeszłości i teraźniejszości. W przypadku zabytków znanych z przedwojennych wykopaliś i przypadkowych odkryć jednym z podstawowych narzędzi służących poznaniu historii przedmiotów są badania archiwalne. W ramach wystąpienia przedstawiona zostanie próba nakreślenia biografii kulturowej grotu z epoki brązu z Wrocławia-Różanki, opisywanego w literaturze jako zbytek zaginiony pomimo funkcjonowania jako znany i prezentowany publicznie obiekt muzealny. Rozważaniom na temat danych archiwalnych dotyczących losów zabytku towarzyszyć będą przy tym analiza jego stylistyki oraz opis makro- i mikroskopowych obserwacji śladów jego użytkowania.

Ludwika Jończyk¹, Bartosz Kontny¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Opus fragmentatum et fortuitum. O układaniu mozaiki z danych na przykładzie cmentarzyska w dawnym Zohpen, Kr. Wehlau

Celem referatu będzie przedstawienie procesu rekonstrukcji informacji dotyczących badanego w 1928 r. cmentarzyska w dawnym wschodniopruskim Zohpen. Stanowisko znane było tylko z pojedynczych wzmianek w literaturze, zachowały się jednak liczne dane w postaci dziesięciu różnych źródeł archiwalnych, rozproszonych w pięciu lokalizacjach w Polsce i Niemczech. Zebranie wszystkich tych informacji, choć w dużej mierze przypadkowych i fragmentarycznych, daje mimo wszystko nadzieję na opracowanie stanowiska bardzo cennego dla archeologii bałtyjskiej okresu wędrówek ludów i wczesnego średniowiecza.

Anna Juga-Szymańska

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Przedwojenne „bazy danych” w zasobach Archiwum Wydziału Archeologii

Informacje o znaleziskach i kolekcjach zabytków zawsze były obiektem zainteresowań archeologów, którzy na ich podstawie poprzez analogie mogli udowadniać swe hipotezy dotyczące chronologii i przynależności kulturowej czy tworzyć koncepcje osadnicze. Dane o znaleziskach archeologicznych gromadzono w postaci mniej lub bardziej obszernych zapisków tworzących niekiedy dość rozbudowane kartoteki. Dziś nazwalibyśmy to bazami danych.

Takie „bazy danych” powstawały w większości szanujących się instytucji naukowych związanych z działalnością archeologiczną. Nie inaczej było też na Uniwersytecie Warszawskim. W zasobach archiwum Wydziału Archeologii zachowało się kilka kartotek, które ewidentnie służyły przedwojennym, a także powojennym archeologom. Najważniejszą i największą z nich w archiwum Wydziału Archeologii jest ta powstała w Zakładzie Archeologii Pradziejowej UW. Kolejną „bazę danych” należałoby wiązać z profesorem Włodzimierzem Antoniewiczem – faktycznym twórcą archeologii pradziejowej na Uniwersytecie Warszawskim. Autorstwo jej jest jednak dalece niejednoznaczne. W archiwum WA UW zachował się tylko fragment dotyczący wczesnej epoki żelaza. Zupełnie inny charakter mają zapiski dotyczące kolekcji wileńskiej. Zespoły te zawierają informacje, które mogą nadal służyć archeologom już w XXI wieku.

Andrzej Kokowski

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska

Pułapki archeologii archiwalnej

Potocznie funkcjonujące powiedzenia, że „ludzie są omylni” a „prasa kłamie” muszą być bardzo poważnie traktowane w archeologii archiwalnej. Zakres interesujących mnie archiwaliów oprócz klasycznych zbiorów gromadzonych przez powołane do tego celu instytucje, obejmuje również zasoby spuścizn po badaczach prowadzących działalność w okresie do zakończenia II Wojny; prasę codzienną i druki ulotne. Doświadczenie płynące z korzystania z takich źródeł nakłada jeszcze inne zachowania. Oprócz naturalnej staranności w gromadzeniu informacji niezbędna jest bowiem cierpliwość w drodze do definiowania ostatecznych ustaleń oraz „nieufność” do treści zawartych w tych dokumentach. Dla uzasadnienia tezy z ostatniego zdania posłużę się trzema przykładami, które mogły doprowadzić nie tylko do przewartościowania informacji, ale również do fałszywych wniosków. Skoncentruję się na czasach od wczesnej epoki żelaza po koniec młodszego okresu przedrzymskiego.

Małgorzata Kot

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

O eksploatacji namulisk jaskiniowych w Polsce w świetle nieznanych dokumentów archiwalnych

Gdy tylko zaczynamy czytać na temat początków archeologii jaskiniowej w Polsce, napotykamy na informacje na temat prowadzonej na przemysłową skalę eksploatacji namulisk jaskiniowych. Namuliska jaskiniowe miały być w drugiej połowie XIX wieku rozkopywane w celu pozyskania nawozu o wysokiej zawartości fosforu. To właśnie w trakcie takiej eksploatacji jaskini Nietoperzowej dojdź miało do odkrycia pradziejowych kości zwierzęcych i zabytków, które trafiły w ręce paleontologa Ferdinanda Römmera, profesora na Uniwersytecie w Breslau. Zainteresowany znaleziskami Römer nakazał miał zbieranie odkrywanych podczas eksploatacji namulisk zabytków i kości. Ostatecznie cała pozyskana w ten sposób kolekcja została przez niego opublikowana w słynnej monografii wydanej w 1883 i 1884 r. w języku niemieckim i angielskim *Bones of Ojcow*. W książce znajdują się materiały pozyskane z 7 jaskiń z okolic Ojcowa w tym z jaskiniach Nietoperzowej, Koziarni, Gorenickiej, Sadlanej, Białej, Krakowskiej czy Łabajowej. Prowadzący swoje badania dwie dekady później Stefan Czarnowski opisywał proceder eksploatacji namulisk jaskiniowych kreśląc obraz Niemca Oscara Grubego, który na masową skalę niszczył miał namuliska jaskiniowe wywożąc je wagonami do Prus.

Niniejszy referat stanowi próbę nakreślenia sytuacji eksploatacji przemysłowej jaskiń i postaci F. Römmera w świetle niepublikowanych dokumentów archiwalnych stanowiących korespondencję F. Römmera z Królewską Akademią Nauk oraz z prof. Rudolfem Virchowem, słynnym antropologiem. Z odczytanych tekstów oraz wnikliwej lektury innych dostępnych publikacji wyłania się zgoła odmienny obraz sytuacji. Może uda się nam odczarować trochę O. Grubego.

Heino Neumayer

Museum für Vor- und Frühgeschichte, Berlin, Germany

A Point of Contact for “Archival Archaeology” – Die „Kommission zur Erforschung von Sammlungen archäologischer Funde und Unterlagen aus dem nordöstlichen Mitteleuropa” (KAFU)

With the founding of the “KAFU” on June 22nd 2002 on the initiative of Wojciech Nowakowski and Wilfried Menghin, a commission was created, that attempted across borders to collect information about collections and archives from the former Prussia provinces which were destroyed or relocated during World War II and thus make them accessible to today's research. The elected members of the commission from Germany, Lithuania, Poland and Russia came from museums, universities, preservation of archaeological monuments and research institutions. In the last 25 years a network has been established in which especially young colleagues received support in their research.

The lecture briefly highlights the history of the KAFU's origins, the projects carried out and successes but also considerations for the future direction and plans of the KAFU.

Tomasz Nowakiewicz

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Kresy archeologii archiwalnej?

Ostatnie lata ukazały znaczny potencjał naukowy archeologicznych archiwaliów, przy czym poddawane analizom materiały były (przynajmniej w środowisku warszawskim) najczęściej związane z pozostałościami zniszczonych zbiorów z terenów d. Prus Wschodnich. Skala tych działań i naukowa ranga uzyskanych rezultatów powodowała, że z zewnętrznej perspektywy zaczęły być one postrzegane jako wyraz sprawczości „polskiej szkoły archeologii archiwalnej”.

Dostrzegając wartość tych działań warto się zastanowić, czy możliwe jest uzyskanie podobnych wyników – albo chociażby zastosowanie podobnych narzędzi – w przypadku archeologicznego dziedzictwa dawnych Kresów. Złożoność sytuacji nie pozwala na udzielenie jednoznacznej odpowiedzi w tym zakresie, jednak zarówno naukowa wartość materiałów, jak szacunek dla dorobku przeszłych pokoleń zawodowych i amatorskich entuzjastów przeszłości powodują, że problematyka ta zasługuje na systemowe rozwiązanie. Celem referatu nie jest wypełnienie kompletną treścią niniejszego apelu, ale raczej bazowa inwentaryzacja zjawiska – w czym jednak również dostrzegalne jest retrospektywne echo archeologicznego dziedzictwa kresowego.

Wojciech Nowakowski

Instytut Historii Sztuki, Uniwersytet Warszawski, Polska

Skąd młody oficer miał rzymskie naczynia?

W 1936 roku ukazała się jednozdaniowa wzmianka o pozyskaniu rok wcześniej przez berlińskie *Museum für Vor- und Frühgeschichte* brązowego naczynia z ówczesnej miejscowości Lerchenberg na Śląsku. Informatorem był student prehistorii Christian Pescheck, po wojnie znany archeolog. Znaleźiska tego nie uwzględnił H.-J. Eggers w swym katalogu importów rzymskich w Germanii, najprawdopodobniej powątpiewając w jego autentyczność. Natomiast pół wieku po pierwszej wzmiance „naczynie z Lerchenberg” ponownie trafiło do literatury, tym razem jako część skarbu, obejmującego jeszcze inne naczynia rzymskie. Większość owego rzekomego „skarbu” przetrwała II wojnę światową w zbiorach berlińskich, zachowała się także dokumentacja jego nabycia przez muzeum, a także notatki Peschecka z rysunkami zabytków. Na tej podstawie trzeba wprawdzie przyjąć, że brak podstaw do uznania tego znaleziska za skarb, a także do lokowania go w Lerchenberg (obecne Serby). Można jednak przedstawić zupełnie inną interpretację, będącą ryzykowną, ale wielce atrakcyjną hipotezą, wiążącą się z osobą wspomnianego w tytule, młodego oficera.

Mikołaj Pławiński

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Roman Jakimowicz, Józef Stabrowski i biurokraci województwa nowogródzkiego: wykopaliska i działania na rzecz ochrony cmentarzyska kurhanowego w Orłowiczach w drugiej połowie lat 20. XX wieku

Cmentarzysko kurhanowe Orłowicze znajduje się w pobliżu dzisiejszej wsi Nowoorłowicze w gminie Ozginowicze, w rejonie słonimskim, w obwodzie grodzieńskim. Pierwsze wzmianki o kurhanach w majątku Orłowicze zostały opublikowane w 1893 r. W latach dwudziestych XX wieku cmentarzysko kurhanowe znajdowało się na ziemi należącej do Józefa Stabrowskiego, znanego miłośnika starożytności, który w 1924 r. założył Towarzystwo Etnograficzno-Archeologiczne w Słonimiu, a w 1929 r. został twórcą i kierownikiem Muzeum Regionalnego w Słonimiu.

Właśnie J. Stabrowski zainicjował badania cmentarzyska w Orłowiczach, ponieważ na tym terenie funkcjonował czynny cmentarz, a nowe pochówki stały niszczyły kurhany. Rozkopał on cztery kurhany, a znalezione przedmioty zostały przekazane do Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Cmentarzysko ewidentnie wzbudziło zainteresowanie Romana Jakimowicza, który pod koniec maja 1927 r. udał się na Słonimszczyznę i przebadał w Orłowiczach jeszcze pięć kurhanów. Materiały z tych wykopalisk oraz dokumentacja, obejmująca szkice i opisy kurhanów, są przechowywane w PMA.

R. Jakimowicz i J. Stabrowski poczynili znaczne starania o zachowanie cmentarzyska w Orłowiczach, a ten ostatni przeznaczył nawet działkę własnej ziemi na założenie nowego cmentarza. Ich wysiłki na rzecz ratowania nekropoli przed zniszczeniem oraz zorganizowania jej rzetelnej ochrony są udokumentowane w korespondencji z miejscowymi urzędnikami, która częściowo zachowała się w PMA. Jednak, sądząc po tych listach, biurokracji wojewódzkiej pokonać się nie udało ani R. Jakimowiczowi, ani J. Stabrowskiemu.

Katarzyna Pyżewicz¹, Witold Grużdź², Jarosław Wilczyński³, Aldona Mueller-Bieniek¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, Polska

³Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt, Polska Akademia Nauk, Polska

Paleolityczne stanowisko w Górze Puławskiej – nowe dane

Stanowisko w Górze Puławskiej, znane jest z badań terenowych zrealizowanych pod koniec XIX wieku i w latach 20. i 40. XX wieku. Inwentarz krzemienisty pozyskany z tego obszaru wskazuje na wyjątkowość stanowiska, które powinno wiązać się z najstarszymi ludźmi współczesnymi anatomicznie i reprezentującymi kulturę oryniacką. Stanowisko Góra Puławska znane jest wyłącznie z danych archiwalnych i jest unikatowe – stanowi świadectwo zasiedlenia przez społeczności oryniackie terenu najbardziej wysuniętego na północ obszaru Polski.

Góra Puławska 1 została odkryta przez Mikołaja Krištafoviča pod koniec XIX wieku, następnie badania wykopaliskowe prowadzili Jan Samsonowicz oraz Stefan Krukowski w latach 20. XX wieku na stanowisku, które określili jako Góra Puławska 2. W latach 40. XX wieku prospekcję terenową pod kątem rozpoznania geologii i stratygrafii stanowiska podjął Ludwik Sawicki oraz Władysław Pożarski, jednak nie udało im się natrafić na pozostałości kultury oryniackiej. Materiały z badań Samsonowicza i Krukowskiego odnaleziono w odsłonięciu profilu drugiej terasy Wisły. W trakcie prac wydzielono kilka zespołów, w skład których wchodziły zarówno szczątki fauny plejstoceńskiej, jak i zabytki krzemienne. Część z materiałów zaginęła w trakcie drugiej wojny światowej. Dodatkowo, jak dotychczas, nie udało się zlokalizować w terenie obszaru wykopalisk zrealizowanych w latach 20. XX wieku.

W ostatnim czasie podjęliśmy się próby reinterpretacji zachowanych źródeł, a także odnalezienia zaginionych materiałów kierując się danymi archiwalnymi. Na tej podstawie udało nam się uzyskać nowe i znaczące informacje na temat najwcześniejszego zasiedlenia terenów ziem polskich przez *Homo sapiens sapiens*.

Paweł Szymański

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Cmentarzysko kultury sudowskiej w dawnym Rothebude. Uwagi na temat źródeł i sposobu rekonstrukcji wyników badań

W latach 80. XIX wieku Georg Bujack, przewodniczący Towarzystwa Starożytniczego Prussia, przebadiał cmentarzysko kurhanowe kultury sudowskiej z okresu wędrówek ludów w dawnym Rothebude (obecnie Czerwony Dwór) na północno-wschodnich Mazurach. Znaleziska trafiły do *Prussia-Museum* w Królewcu. Tuż po badaniach ukazały się drukiem sprawozdania z prac wraz z pełnym opisem znalezisk. Zilustrowano je jednak tylko jednym rysunkiem zabytku, a do II wojny światowej opublikowano ilustracje jedynie kilku najciekawszych przedmiotów. Obecnie, dzięki analizie materiałów archiwalnych i tekstów Bujacka, udało się zrekonstruować skład wszystkich zespołów grobowych: dostępne są ilustracje prawie wszystkich zabytków wydzielonych (było to około 70 przedmiotów) i dużej części naczyń. Rothebude było jednym z najpełniej przebadanych nekropoli, a obecnie, po zebraniu źródeł i ich analizie, należy do najlepiej rozpoznanych cmentarzysk badanych na terenie dawnych Prus.

Na ile będzie pozwalał krótki czas wystąpienia, zaprezentuję źródła do poznania cmentarzyska. Przedstawię kilka ciekawostek związanych ze sposobem przechowywania i dokumentowania fotograficznego zabytków w *Prussia-Museum*. Na tej podstawie omówię sposób odtworzenia wymiarów naczyń widocznych na zdjęciach i próbę ich dopasowania do zespołów grobowych. Przedstawię także zrekonstruowany plan stanowiska oraz plany poszczególnych kurhanów, mimo braku ilustracji obiektów w terenie.

Bajory Wielkie, pow. kętrzyński (d. Groß Bajohren, Kr. Gerdauen) – źródła archiwalne do badań południowych rubieży kultury Dollkeim-Kovrovo

Cmentarzysko w Bajorach Wielkich powieli los większości stanowisk z dawnych Prus Wschodnich badanych przed II wojną światową. W wyniku działań wojennych znaczna część zabytków i dokumentacji z tych badań zaginęła. Inwentarze grobów wielu stanowisk badanych w tym okresie odtwarzane są na podstawie kartotek przedwojennych badaczy – m.in. H. Jankuhna, M. Schmiedehelm, F. Jakobsona czy K. Voigtmanna, którzy prowadzili w *Prussia-Museum* – do którego trafiała większość odkrytych na terenie dawnych Prus Wschodnich zabytków – kwerendy na potrzeby własnych badań naukowych. Zawarte w nich informacje ograniczone są w związku z tym czasem przeprowadzenia kwerendy oraz osobistymi zainteresowaniami badaczy.

Stanowisko w Bajorach Wielkich badane było w 1937 r., dlatego nie dysponujemy w tym przypadku dobrodziejstwem spuścizn naukowych. W *Prussia-Archiv* w *Museum für Vor- und Frühgeschichte* dostępne są jednak fragmenty spisanego ręcznie przez prowadzącego badania O. Kleemanna sprawozdania z badań, zawierające dość dokładne opisy obiektów i ich wyposażenia oraz fragmenty odpisu maszynowego tegoż, a także dokumentacja fotograficzna części odkrytych tam obiektów. Niestety do naszych czasów zachował się tylko jeden zabytek z tego cmentarzyska – znaleziony przed badaniami grot włóczni.

Na podstawie dostępnych informacji stanowisko to można scharakteryzować jako cmentarzysko kultury Dollkeim-Kovrovo i datować na fazy B2/C1 – D3/E1. Zarejestrowano tu 30 ciałopalnych grobów ludzkich oraz pięć szkieletowych grobów końskich, z których dwa można powiązać bezpośrednio ze znajdującym się nad nimi pochówkami ludzkimi. Specyficznym dla cmentarzysk kultury Dollkeim-Kovrovo z tego rejonu elementem obrządku pogrzebowego jest zauważany również w Bajorach Wielkich brak uzbrojenia w grobach – zapewne wpływ zwyczajów pogrzebowych pobliskiej kultury bogaczewskiej.

Organizatorzy/ Organisers:

Mikołaj Pławiński¹, Rytis Jonaitis², Irma Kaplūnaitė²

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Lithuanian Institute of History, Lithuania

**Archeologia średniowiecza.
Życie i śmierć
na pograniczach
średniowiecznej Europy
Środkowo-Wschodniej**

Olena Chernenko

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Średniowieczni rabusie kurhanów Czernihowa

Większość komorowych pochówków kurhanowego cmentarzyska Czernihowa z X–XI w. została splądrowana już w średniowieczu. Okradzione groby komorowe miejskiej nekropolii można podzielić na kilka grup w zależności od rodzaju uszkodzenia:

1. Pochówki zniszczone w trakcie prac budowlanych – zachowały się ślady kurhanowych rowów i resztki komór przeciętych wykopami budynków z XI–XII w.;
2. Grobowce splądrowane wkrótce po pochówku – konstrukcja grobowa zachowała się w dużej mierze w stanie nienaruszonym, zaś ciała zmarłych oraz znaczna część inwentarza zostały wyniesione z komory;
3. Grobowce zrabowane po dłuższym czasie od pochówku – konstrukcja grobowa jest zniszczona; zachowały się jedynie pojedyncze, chaotycznie rozrzucone kości zmarłych; wyposażenie jest rozproszone i zachowało się częściowo.

Istnieją podstawy, by łączyć grabież kurhanów Czernihowa z rozprzestrzenianiem zabudowy miejskiej w XI–XII w. na teren pogańskiego cmentarzyska kurhanowego. Warto zauważyć, że analogiczny proces odnotowano w takich ośrodkach Rusi jak Psków, Kijów, Rurykowie grodzisko, gdzie aktywnie odbywały się procesy urbanizacyjne. Jednoczenie grabież grobów komorowych nie jest znana w przypadku cmentarzysk w Szestowicy pod Czernihowem, ani w Timerowie pod Jarosławiem związanych z osadami, które nie rozwijały się dalej. Zatem związek pomiędzy splądrowaniem cmentarzysk z X–XI w. a rozwojem zabudowy miejskiej w głównych ośrodkach Rusi wydaje się oczywisty. Jednoczenie nie można całkowicie wykluczyć istnienia rytuału mającego na celu „neutralizowanie” niebezpiecznych zmarłych, których groby znajdowały się wśród nowych zabudowań mieszkalnych. Rozważając tę możliwość, należy wziąć pod uwagę fakt, że grabieży pogańskich grobów dokonywała chrześcijańska ludność miast.

Michał Dzik

Instytut Archeologii, Uniwersytet Rzeszowski, Polska

Nietypowy trzynastowieczny kurhan ciepłopalny z południowej części pogranicza polsko-ruskiego

W 2022 roku, w Tyrawie Solnej w pow. sanockim, na stoku położonej tuż nad Sanem tzw. Diablej Góry, odkryto skupisko kilku kopców. W ubiegłym roku zakończono badania wykopaliskowe jednego z tych obiektów.

Na tle cmentarzysk z południowo-wschodniej Polski kurhan z pochówkiem ciepłopalnym wyróżnia m.in. nietypowa, kamienna konstrukcja, ale przede wszystkim datowanie. Jak wynika z przeprowadzonych dotąd analiz obiekt ten pochodzi bowiem z XIII stulecia, a więc z okresu, gdy ziemie te były częścią księstwa halicko-włodzimierskiego. Stawia to w nowym świetle naszą wiedzę o historii zmian kulturowych w tej części średniowiecznego pogranicza polsko-ruskiego.

Marcin Engel

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, Polska

Jaćwieski obrządek pogrzebowy na przykładzie badań cmentarzyska w Krukówku, pow. suwalski

Cmentarzysko, stan. 1 w Krukówku położone jest w dolinie rzeki Szczeberki, na cyplu otoczonym terenami podmokłymi. Rozpoczęte w 2016 r. na stanowisku badania wykopaliskowe wykazały, że jest to rozległe cmentarzysko z płaskimi grobami ciałopalnymi. Dotychczasowe wyniki prac wykopaliskowych dają podstawę do pierwszych wniosków. Na tym cmentarzysku ciałopalnym oprócz pojedynczych grobów jamowych z niezbyt bogatym wyposażeniem, odkryto miejsce koncentracji pochówków elitarnych. Pochowani tu mężczyźni i kobiety wyróżniają się zarówno pod względem ilości, jak i jakości przedmiotów w inwentarzu grobowym. Wśród znalezionych w trakcie wykopalisk przedmiotów oraz wśród artefaktów odzyskanych przez policję od nielegalnych poszukiwaczy, są obecne elementy oporządzenia jeździeckiego i uzbrojenia, m.in. miecze, groty włóczni, strzemiona, ostrogi i wędzidła. W moim referacie spróbuję na podstawie tego najlepiej rozpoznanego metodami archeologicznymi cmentarzyska jaćwieskiego oraz porównania go z innymi nekropolami zrekonstruować obrządek pogrzebowy tego bałtyjskiego ludu.

Rytis Jonaitis

Lithuanian Institute of History, Lithuania

The Daily Life of Craftsmen in Medieval Vilnius

The Grand Duke of Lithuania Gediminas (1316–1341) invited various craftsmen to Vilnius in his letters, and even listed them specifically. The growing city of Vilnius was in need of skilled people, both pagans and Christians. However, researchers often focus on the production of these craftsmen, rather than on their daily life, their work, work tools or the location of the workshops.

There are no historical sources that could reveal the peculiarities of craftsmen's daily routine in Vilnius in the 14th century. However, a more detailed analysis of archaeological material can provide some information. Archaeology can reveal the types of crafts practised, their distribution in the town and the tools used for these crafts. Production sites have always been and still are an integral part of the city. In the Middle Ages, some production areas, especially those related to the use of fire, were located outside residential zones. However, other production sites, which were less dangerous, were located within the city itself. The earliest production sites were located in the area of Vilnius Lower Castle, near the duke's palace, but they were also located in the current Old Town.

We aim to identify whether there were any significant differences between different communities, as well as to compare the material with that of other countries from which craftsmen arrived in Vilnius. One more aim of this presentation is to determine whether the daily life of craftsmen itself may have differed significantly in Vilnius compared with other locations.

Ludwika Jończyk¹, Bartosz Kontny¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Od popielnic po inhumacje. Przemiany stosowanych praktyk pogrzebowych mieszkańców peryferiów Półwyspu Sambijskiego na przykładzie cmentarzyska w dawnym Zohpen, Kr. Wehlau

Cmentarzysko w dawnym Zohpen w Prusach Wschodnich znajdowało się na obrzeżach Półwyspu Sambijskiego i zajmujących go kultur archeologicznych przez cały okres swojego długiego funkcjonowania, trwającego od ok. V do początku XIV w., czyli niemal tysiąclecie. Nie dziwi, że w trakcie tak długiego odcinka czasu, stosowane praktyki pogrzebowe wielokrotnie się zmieniały. Dzięki temu mamy możliwość przyjrzenia się całemu wachlarzowi różnych typów ludzkich i końskich grobów: ciałopalnych i szkieletowych, popielnicowych i jamowych, pojedynczych i zbiorowych. Celem referatu będzie zaprezentowanie owej różnorodności oraz próba wskazania reguł, jakimi kierowała się użytkująca cmentarz społeczność.

Irma Kaplūnaitė

Lithuanian Institute of History, Lithuania

Personal Hygiene in Vilnius in the 14th Century: Archaeological Data

Dirt, stench and disease are the image of late medieval towns. This period is associated with unsanitary living conditions, however, is this really the only accurate image?

Vilnius in the 14th century was the fast-growing multicultural capital of the Grand Duchy of Lithuania. Unfortunately, we have very few written sources from this period and they only reflect political events, the lifestyle of the elite. Therefore, it is the archaeological material that can shed light on the daily hygiene habits of the medieval urban population. Data can be obtained from several sources: firstly, from the anthropological material. We can analyse the level of dental care, search for traces of parasites, look for diseases caused by poor hygiene. Another source is artefacts used in daily hygiene. These personal toiletries include combs, tweezers, scissors, knives, razors, ear-spoons, even chamber pots, etc.

In this presentation, I will discuss the possibilities of personal hygiene research in 14th-century Vilnius, based primarily on archaeological material. Although there are not many hygiene-related artefacts in the cultural layers of the Old Town of Vilnius, a detailed analysis of these findings and a comparison with the material from the Palace of the Grand dukes and also artefacts found in neighbouring countries (for example, Poland), reveals an insight into this aspect of daily life. Additional questions include: were the same objects used in medieval Vilnius as in other contemporary European cities? Can we distinguish differences in hygiene habits between the elite and the commoners, as well as between the different confessions (pagan – Catholic – Orthodox)?

Viacheslav Kuleshov

Stockholm University, Sweden

The Vêlaikiai Hoard of Kufic Dirhams (Lithuania): its Composition and its Importance for the Numismatic Chronology of Viking-age East-Central Europe

The paper will discuss a hoard of Samanid dirhams found in 1967 nearby the village of Vêlaikiai and currently kept at the National Historical Museum of Lithuania. The composition of the hoard will be presented in detail and compared to other coin hoards dated from the 940s AH. It is concluded that the Vêlaikiai Hoard is a typical representative of currency structures in the Viking world around the date 945 and thus important for synchronization of minor coin finds in archaeological contexts of East-Central European borderlands.

Hubert Lepionka

Muzeum Podlaskie w Białymstoku, Wydział Archeologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

W poszukiwaniu genezy cmentarzysk ze stelami

Cmentarzyska ze stelami stanowią oryginalne i niezwykle wartościowe zjawisko kulturowe okresu nowożytnego, występujące na terenie dzisiejszego Podlasia. Charakteryzują się specyficznym sposobem oznaczania grobów za pomocą pionowo stawianych stel, niekiedy w towarzystwie konstrukcji kamiennej. Stanowiska te stanowią cenny zasób informacji na temat praktyk funeralnych chłopstwa w I Rzeczypospolitej.

Kluczowym zagadnieniem pozostaje jednak geneza tego specyficznego rytu funeralnego. W referacie przeanalizuję materiały średniowieczne pod kątem elementów charakterystycznych dla tych cmentarzysk. Skupię się na najstarszych znanych stelach nagrobnych, organizacji przestrzennej i lokalizacji cmentarzysk, a także omówię dotychczasowe koncepcje badawcze.

Wiktoria Makowska

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, Uniwersytet Warszawski, Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Cechy pochówków dziecięcych na cmentarzyskach przykościelnych Mazowsza i Podlasia we wczesnym średniowieczu

Referat przedstawia wyniki analizy pochówków dziecięcych w okresie kształtowania się chrześcijańskiego obrządku pogrzebowego na trzech największych cmentarzyskach przykościelnych Mazowsza i Podlasia (w Czersku, Świętku-Strumianach i Surażu). Lokalizacja tych cmentarzysk w różnych regionach geograficzno-historycznych stwarza możliwość poszukiwania lokalnych cech obrządku i wyposażenia grobów dzieci na Podlasiu i Mazowszu oraz wyodrębnienia cech nietypowych dla cmentarzysk z innych regionów wczesnośredniowiecznej Polski.

Podczas analizy uwzględniono takie kryteria, jak odsetek pochówków dzieci na cmentarzyskach, ich rozmieszczenie w planigrafii nekropoli, występowanie w grobach zbiorowych, rozmiary i charakter konstrukcji grobowych oraz szczegóły wyposażenia grobów dzieci należących do różnych grup wiekowych.

W wyniku analizy udało się określić specyficzne cechy obrządku pogrzebowego i wyposażenia dzieci z trzech grup wiekowych: <3 lat, 3–6 lat oraz 7–14 lat. Wyniki te sugerują różnice w traktowaniu dzieci młodszych i starszych podczas chrześcijańskiego pochówku, przejawiające się przede wszystkim w wyborze oddzielnego miejsca pochówku dziecka lub umieszczeniu go w grobie z inną osobą oraz doborze kategorii i liczby elementów wyposażenia grobowego.

Na szczególną uwagę zasługuje niemal całkowity brak przedmiotów codziennego użytku, rzadkie występowanie ozdób kobiecych oraz zawieszek z symbolami chrześcijańskimi w grobach młodszych dzieci. Część pochówków dzieci w wieku 7–14 lat nie różniła się pod względem obrządku i wyposażenia od grobów osób dorosłych. Pozwala to przypuszczać, że wiek, od którego wchodziły one w świat dorosłych, znajdował się w tym przedziale.

Michał Parczewski

Instytut Archeologii, Uniwersytet Rzeszowski, Polska

Pochówki Węgrów u schyłku doby plemiennej (X w.) na przyszłym pograniczu polsko-ruskim. Przyczynęk archeologiczny do dziejów kształtowania się rubieży

W dyskusji nad identyfikacją ugrupowań słowiańskich, które w X w. zamieszkiwały międzyrzecze Wisły, Dniestru i Prypeci, wykorzystywano przede wszystkim doniesienia Konstantyna Porfirogenety (spisane w połowie X w.) oraz Powieści dorocznej (zredagowanej w początkach XII w.), a także bardziej wycinkowe i zwykle niejednoznaczne świadectwa garstki innych źródeł pisanych. Szczególne kontrowersje budzą próby lokalizacji dwóch ludów: wschodnioeuropejskich Chorwatów oraz Lędzian. Wydaje się, że do prezentowanych w tej materii argumentów historycznych i lingwistycznych należy w szerszym stopniu włączyć dane wykopaliskowe. Mam na myśli między innymi coraz lepiej rozpoznany realny zasięg osadnictwa słowiańskiego z VIII–X w. na omawianym terenie, jak też dobrze udokumentowaną obecność węgierskich drużyn zbrojnych w X w. w bezpośrednim sąsiedztwie niektórych grodów – przyszłych ważnych ośrodków władzy książęcej.

Gediminas Petrauskas

Institute of Baltic Region History and Archaeology, Klaipėda University, Lithuania

The Micro-Region of Vadakstis-Miežupis (Vadakste-Mežupe) and the Development of Semigallian Borderlands

The Semigallians of northern Lithuania and southern Latvia are one of the most extensively studied and best-known Baltic tribes. However, parts of the tribe's territory, including the western edge of Semigallia between the rivers Vadakstis (Vadakste) and Venta, remain a blank spot on the archaeological map. Following the start of targeted research on the banks of the Vadakstis and its left tributary Miežupis (Mežupe) in Lithuania in 2017, several unknown burial sites have been discovered and findspots recorded. These investigations have contributed to the archaeological map of Semigallia, and provided missing data on the prehistoric and historic settlement of its borderlands.

This paper focuses on the micro-region of Vadakstis-Miežupis, located in the northern part of Akmenė district in

Lithuania, as well as in the southern part of Dobeles and Saldus municipalities in Latvia, and presents the results of the latest archaeological research. The further discussion deals with the development of the micro-region during the Migration Period, the Viking Age and the Pre-State Period, and includes considerations of the significance of this micro-region in terms of social, economic and cultural processes. It concludes that during the Migration Period the micro-region developed extensive inter-regional trade relations and the formation of a social elite class. During the Viking Age, the population density of the micro-region increased, and the subsequent conquests of the Livonian Order transformed the entire region, placing the micro-region of Vadakstis-Miežupis on border of Livonia.

Aleksander Piasecki¹, Kornelia Piasecka¹

¹Muzeum Podlaskie w Białymstoku, Polska

Cechy ciałopalnego obrządku pogrzebowego na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Trzciance, gm. Janów

Pierwsze archeologiczne badania wykopaliskowe na grodzisku w Trzciance, gm. Janów przeprowadzono w 2006 r., kierowała nimi Urszula Stankiewicz (sezony 2006, 2007, 2009), a następnie Kornelia Piasecka z Muzeum Podlaskiego w Białymstoku (sezony 2018, 2021, 2023). W trakcie wszystkich sezonów badawczych poza typowymi zabytkami odkrywanymi na stanowiskach tego typu: ceramiki, elementów uzbrojenia, narzędzi i in., odkryto liczny materiał kostny, zarówno ludzki i zwierzęcy. Większość szczątków nosi ślady świadczące o tym, iż poddano je kremacji w wysokiej temperaturze. W trakcie sezonu badawczego w 2018 r. natrafiono na homogeniczną warstwę złożoną ze spalenizny nasyconej materiałem kostnym i licznym materiałem zabytkowym: wydzielonym, w większości wykonanym z żelaza (głównie grotów strzał, całych lub we fragmentach) oraz masowym, głównie ceramicznym. W wyniku analizy przebadanych warstw i pozyskanych artefaktów warstwę zinterpretowano jako pochówkową (w typie aschenplatz?), i wydatowano ją na 2. połowę X w. Dodatkowo natrafiono na jamę grobową zawierającą m. in. dwie niespalone czaszki ludzkie. W wyniku niezastosowania w ich przypadku procesu kremacji udało się pozyskać materiał genetyczny, co pozwoliło na wyciągnięcie ciekawych wniosków interpretacyjnych, dotyczących identyfikacji społeczności zamieszkującej gród w Trzciance, jako wczesnych Jaćwingów. Pozwoliły również dokonać próby rekonstrukcji obrządku pogrzebowego stosowanego w tamtym miejscu ok. 2. połowy X w.

Mikołaj Pławiński

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Cmentarzisko kurhanowe Zaświrz na pograniczu litewsko-połockim XI–XII w.

Przez długi okres istnienia kultury kurhanów wschodniolitewskich jej wschodnie granice pozostawały trwałe i o ile można sądzić na podstawie dostępnych danych archeologicznych, praktycznie niezmiennie. Nie inaczej było w XI–XII w. – w międzyrzeczu Dźwiny i Wilii nie odnotowano zauważalnych ruchów ani ludności bałtyjskiej na wschód, ani ludności słowiańskiej na zachód. Przejawia się to w braku cmentarzysk z XI–XII w. zarówno ludności litewskiej na wschód od strefy pogranicznej, jak i słowiańskiej na zachód od niej. Istnieje jednak jeden wyjątek – cmentarzisko w Zaświrzu, w rejonie miadziolskim, w obwodzie mińskim.

Wykopaliska na nekropolii w Zaświrzu były prowadzone w latach 1895 (Fiodor Pokrowski), 1934 (Kazimierz Salewicz) oraz 1976 (Jarosław Zwiargu). W wyniku tych prac przebadano 62 kurhany. Zważywszy, że pod koniec XIX w. na cmentarzysku naliczono ok. 200 kurhanów, można przyjąć, że prace wykopaliskowe przeprowadzono prawie na około jednej trzeciej z nich. Materiały uzyskane w trakcie tych wykopalisk są wyjątkowo interesujące, ponieważ świadczą o tym, że w XI–XII w. na wschodniolitewskim cmentarzysku dokonano szeregu pochówków szkieletowych, których wyposażenie grobowe nosi wyraźne cechy wschodniosłowiańskie.

Referat przedstawia materiały z badań w Zaświrzu, przeprowadzonych w 1934 r. przez K. Salewicza, które obecnie znajdują się w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. To właśnie podczas tych wykopalisk odkryto większość pochówków szkieletowych, które wskazują na obecność ludności słowiańskiej, najprawdopodobniej pochodzącej z ziemi połockiej.

Roman Shiroukhov¹, Dmytro Diachenko²

¹Leibniz Centre for Archaeology (LEIZA-ZBSA), Germany

²Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine

Cultural Attribution(s) of the Burial Community and Interpretation Hypotheses at Ostriv Cemetery (Central Ukraine)

The multifaceted Ostriv cemetery, located in the historical region of Porossya in Central Ukraine, has been investigated in the framework of German-Ukrainian scientific cooperation since 2018. On the one hand, the burial ground is located on the border of the forest-steppe zone, on the frontier of Kyivan Rus' and nomadic lands. On the other hand, it is itself a concentration of different cultures and the boundaries associated with them.

First of all, Ostriv stands out because artefacts of East Baltic origin were found in more than a third of its burials. Isotopic and DNA studies have revealed that part of Ostriv's population actually belongs to the Eastern Baltic region and moved here during the 11th century. At the same time, there are burials where Baltic artefacts are combined with objects common to Kyivan Rus', or where West Slavic artefacts are more prominent. The authors of the report combine archaeological and laboratory data from the Ostriv burial ground to demonstrate the diversity of cultures that formed this archaeological site and to clarify the migration routes of people and objects. The authors will try to show the place of Ostriv in the multicultural cauldron of ethno-cultural processes of the formation of Kyivan Rus' in the 11th century.

Roberts Spirģis

Independent researcher, Latvia

Lower Daugava Region at the "End of Days": the Ideas of Millenarism and the Acceleration of Christianization in the 10th–12th Centuries

Lower Daugava Region was an important crossroad and borderland. It was the gateway to the world of the pagan East Baltic. Later, there was also a border between the Catholic and Orthodox worlds. The beginning of the Christianization of this region can be dated to the turn of the 10th and 11th centuries. Therefore, we must touch on such a phenomenon as the acceleration of the process of Christianization at the end of the first millennium. Exactly around 1000, thanks to the newly baptized lands, that Europe essentially doubled. Then in the Lower Daugava Region began to spread inhumations.

In the "barbaric" part of Europe missionary activity has accelerated especially with the approach of the second millennium. Holy Scripture precedes the second coming of Christ. According to Apocalypse of John, a thousand years after crucifixion, the drama of the "end of days" should begin. Holy Scripture essentially served as a missionary program for the church and expectations of the "end of days" flourished throughout all 11th century. After the year 1000, tension increased with the approach of the millennium of Crucifixion. In addition, the years were the years of so-called *Κύριο Πάσχα*, when Easter coincided with the Annunciation. Thus, medieval theology of chronology should be taken into account both when reading narratives about Christianization and when assessing changes in archaeological material. The spread of millenarianism created fertile ground for missionary activity. Therefore, the transition to inhumations that took place among the Livs during the 11th century can reasonably be considered the result of Christianization.

Łukasz Maurycy Stanaszek

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, Polska

Analiza antropologiczna wczesnośredniowiecznych materiałów kostnych pochodzących z kurhanów w Białorusi znajdujących się w zbiorach PMA

Przedmiotem analizy były pochówki szkieletowe i w niewielkiej części ciałopalne pochodzące z trzech stanowisk: Orłowicze (V–1050), Podroś-Krasne Sióło (V–1430) i Zaświrz (V–6867), które znajdowały się w zbiorach Państwowego Muzeum Archeologicznego (PMA) w Warszawie. Podstawowym celem przeprowadzonej analizy był anatomiczny opis stanu zachowania szkieletów, oszacowanie płci i wieku zmarłych, rekonstrukcja przyżyciowej wysokości ciała (oparta na podstawie pomiarów kości długich bądź ich fragmentów), rejestracja wszystkich zmian anatomopatologicznych

i pourazowych, pozostawiających widoczne ślady na kościach, a także odnotowanie wszelkich wyznaczników stresu (tj. *cribra orbitalia*, hipoplazja szkliwa czy hiperostoza porowata) mających na celu określenie dobrostanu populacji. Analizowana grupa osób z cmentarzysk w Orłowiczach, Podrosia-Krasnego Siola i Zaświrza nie stanowi populacji w sensie biologicznym co sprawia, że wszelkie zebrane wnioski mają charakter porządkujący i statystyczny.

Viktoryia Tarasevich

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, Uniwersytet Warszawski, Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

W poszukiwaniu granic wewnętrznych na Rusi: Mochow na środkowym Podnieprzu i jego mieszkańcy

Kształtowanie się struktury administracyjnej Rusi datuje się nie wcześniej niż na ostatnie dekady X w. i początek XI w. Jednym z typów wczesnośredniowiecznych osad na Rusi były tzw. pogosty (o założeniu niektórych z nich wspominają latopisy). Na terytorium ziemi nowogrodzkiej pogosty były zlokalizowane w dorzeczu Górnej Ługi oraz w górnym biegu rzeki Plusy: Peredolsky (grodzisko Zapolye), Dremyatsky (grodzisko Gorodec nad Ługą), Petrowsky (grodzisko Golubkowo), dalej na zachód – Nikolsky Kotorsky pogost.

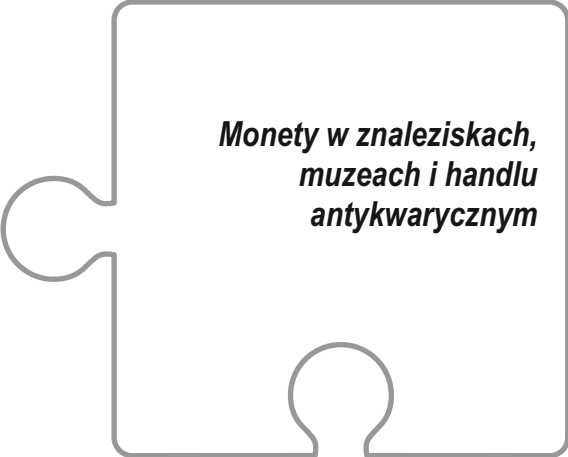
Pomimo, że pogosty jako specyficzny typ osadnictwa w literaturze kojarzone są z ziemią nowogrodzką, prawdopodobnie istniały one na całym terytorium Rusi, ale w „wewnętrznych regionach” są one rejestrowane znacznie rzadziej. Do takich stanowisk można zaliczyć mochowski kompleks archeologiczny na środkowym Podnieprzu, składający się z cmentarzyska kurhanowego, grodziska i osady otwartej. Badania rozpoczęto tam w 1890 r. pod kierunkiem Włodzimierza Zawitniewicza. W latach 2003–2018 wykopaliska były prowadzone przez Olegą Makusznikowa.

Wyniki prac prowadzonych na cmentarzysku wskazują, że użytkująca go ludność różniła się od mieszkańców okolicznych terenów i obejmowała przedstawicieli różnych wschodniosłowiańskich grup etniczno-terytorialnych. Obrządek pogrzebowy i wyposażenie grobowe mochowskiej nekropoli charakteryzują się pewnymi elementami obcymi dla środkowego Podnieprza, wśród których szczególnie wyraźnie reprezentowane są materiały charakterystyczne dla krywickiego obszaru osadniczego. Celem referatu jest wyróżnienie tych elementów oraz scharakteryzowanie komponentu „krywickiego” wśród mieszkańców wczesnośredniowiecznego mochowskiego pogostu.

Organizatorzy/ Organisers:

Aleksander Bursche¹, Kyrylo Myzgin¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

***Monety w znaleziskach,
muzeach i handlu
antykwarem***

Aleksander Bursche¹, Kyrylo Myzgin¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Wprowadzenie

W ostatnich dwu dekadach profesjonalna numizmatyka przeżywa okres głębokiej transformacji. Zjawisko to ma wiele przyczyn, w tym szybki rozwój metodologii w badaniach numizmatycznych, znaczący postęp technologiczny i związany z nim gwałtowny wzrost bazy źródłowej. Ostatni z tych czynników jest efektem ery wykrywaczy metali w archeologii. Użycie detektorów metali zarówno w trakcie badań archeologicznych, jak i w czasie poszukiwań prowadzonych przez amatorów, doprowadziło do lawinowego wzrostu bazy źródłowej i radykalnie zmieniło nie tylko dotychczasowe spojrzenie na większość problemów związanych z obiegiem monet w społeczeństwach różnych epok, ale również postawiło szereg zupełnie nowych pytań badawczych. Transformacja numizmatyki dotknęła wszystkich sfer związanych z tą dyscypliną, a przede wszystkim muzealnictwa. Muzea dziś stają przed problemem przechowywania szybko rosnących zbiorów numizmatycznych oraz ich prezentowania w ekspozycjach muzealnych. Wreszcie, można dostrzec znaczącą transformację współczesnego rynku numizmatów: z jednej strony wzrost popytu na monety, zwłaszcza antyczne i ich liczby na rynku, z drugiej zaś nasilenie handlu monetami fałszywymi lub pochodzącymi z przemytu.

Bartosz Awianowicz

Instytut Literaturoznawstwa, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska

Szanse i zagrożenia współczesnego kolekcjonerstwa monet antycznych

Świadome kolekcjonerstwo monet antycznych sięga XIV w., w połowie XVI stulecia Hubertus Goltzius odnotował i odwiedził prawie 1000 kolekcji w Italii, Niderlandach, Francji i krajach niemieckich. Kolekcjonerzy w wieku XVIII coraz częściej pozyskiwali swoje monety już nie tylko podczas odległych peregrinacji, ale też na aukcjach znanych ówczesnych kolekcji. Wiek XIX przyniósł katalogi aukcyjne ze zdjęciami, a na przełomie XX i XXI w. głównym źródłem pozyskiwania monet antycznych stał się internet. Nabywanie monet starożytnej Grecji, Rzymu oraz świata celtyckiego stało się w ostatnich dekadach bardzo proste, ale powszechna dostępność wiąże się też z zagrożeniem coraz większą liczbą często znakomitej jakości fałszerstw i innych oszustw, zwłaszcza że wśród sprzedawców monet przestali dominować profesjonalni antykwarusze. Współczesny kolekcjoner, choć za pośrednictwem smartfona może nabywać antyczne artefakty z niespotykaną wcześniej łatwością, musi liczyć się nie tylko z potencjalną nieuczciwością lub niekompetencją wielu sprzedawców, ale też z różnymi uwarunkowaniami prawnymi. Celem referatu jest przedstawienie zagrożeń czekających na współczesnego kolekcjonera monet antycznych, ale też szans na samokształcenie i doskonalenie kompetencji, które zapewniają różne bazy i projekty online.

Bartłomiej Bartecki

Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie, Polska

Klaser różnaitości – studium numizmatycznych dylematów na przykładzie Muzeum w Hrubieszowie

Zdawać by się mogło, że w przypadku małych muzeów regionalnych, gromadzących eksponaty z wielu dziedzin pochodzących z obszaru wyznaczonego sztucznie granicami administracyjnymi, zbiory numizmatyczne stanowią

przeważnie marginalną część takich kolekcji. Co więcej muzea samorządowe niezwykle rzadko mogą pochwalić się w swojej kadrze pracownikiem merytorycznym z elitarnego grona zawodowych numizmatyków. A wyzwań w takich placówkach jest więcej, niż powszechnie się przyjmuje. Kwestie merytoryczne, konserwatorskie, prawne i etyczne, ale również społeczno-ekonomiczne, w takim samym, a może nawet w większym stopniu spędzają sen z powiek muzealnikom – archeologom, historykom i numizmatykom w małych muzeach. Z kolei lawinowy przyrost źródeł numizmatycznych, najczęściej przypadkowych znalezisk pozbawionych kontekstu, darów, kolekcji czy przekazów po zakończonych postępowaniach sądowych, stawia elementarne pytanie o właściwą strategię tworzenia i upowszechniania zbiorów muzealnych.

Renata Ciołek

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Błędy mennicze w starożytnym Rzymie: podwójne uderzenia stempli w świetle znalezisk monet z Novae (Bułgaria) sektor XII

W wystąpieniu tym analizowane jest zjawisko podwójnych uderzeń stempli (*double strike*) jako błędu produkcyjnego w mennictwie starożytnego Rzymu, na przykładzie monet znalezionych w Novae (Bułgaria). Monety te, wybite w okresie panowania Gordiana III, Elagaballa i Galliena, dostarczają unikalnych informacji o technikach menniczych, problemach organizacyjnych i realiach gospodarczych III wieku. Zostanie zwrócona uwaga na znaczenie podwójnych uderzeń jako świadectwa presji produkcyjnej w czasach kryzysów politycznych i ekonomicznych Cesarstwa Rzymskiego. Porównanie błędów z Novae z analogicznymi zjawiskami w innych regionach, takich jak Efez, Antiochia czy Rzym, ukazuje uniwersalność tego problemu oraz lokalne uwarunkowania techniczne. Badania te rzucają nowe światło na jakość nadzoru w starożytnych mennicach oraz adaptację procesów produkcyjnych do zmieniających się warunków.

Adam Degler

Muzeum Książąt Lubomirskich, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Polska

Z Biblioteki do Muzeum. Zbiory numizmatyczne w Ossolineum we Wrocławiu

Ossolineum powstało jako fundacja łącząca zbiory biblioteczne i muzealne. O ile Biblioteka funkcjonowała zawsze, o tyle Muzeum Książąt Lubomirskich faktycznie zaledwie przez połowę czasu istnienia Zakładu. Miało to wpływ na gromadzenie zbiorów numizmatycznych, ich ewidencjonowanie oraz plany wystawiennicze. Obecnie zbliżamy się do trzeciej fazy działalności wystawienniczej Muzeum Książąt Lubomirskich. Oznacza ona nowe wyzwania dla numizmatyki ossolińskiej.

Maryna Filatova

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, Uniwersytet Warszawski, Polska

Znaleziska monet rzymskich we wschodniej Ukrainie: jak w ostatnich dwóch dekadach zmieniła się nasza wiedza na ich temat

Obszar pomiędzy Dnieprem a Dońcem, zasiedlony w późnym okresie rzymskim przez ludność kultury czerniachowskiej, stanowił część obszaru aktywnej cyrkulacji monet antycznych we wschodnim *Barbaricum*. Jeszcze dwie dekady temu uważano, że w tym regionie występowały jedynie denary oraz niezbyt liczne późnorzymskie monety złote i brązowe. Jednak era detektorów metali diametralnie zmieniła to wyobrażenie. W moim referacie skupię się na charakterystyce podstawowych kategorii rzymskich monet odkrytych w regionie w ostatnich latach: aureusach i barbarzyńskich naśladownictwach monet złotych, kopiach i naśladownictwach denarów, monetach prowincjonalno-rzymskich oraz antoninianach. Analiza tych znalezisk zostanie przedstawiona w kontekście specyfiki regionalnego obiegu monet antycznych.

Szymon Jellonek

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Napływ follisów do Bizantyńskiego Egiptu

Mennictwo Egiptu wyróżniało się na tle mennictwa bizantyńskiego (40-nummi, 20-nummi itd.) innymi niż powszechnie używanymi nominałami (33-nummi, 12-nummi, 6-nummi, 3-nummi). W związku z tym wydaje się, że w bizantyńskim Egipcie istniał oddzielny system fiskalny. Natomiast na terenie Egiptu odkryto już przeszło 200 follisów (40-nummi) oraz mniejszych frakcji. W prezentacji przedstawione zostaną hipotezy badawcze związane z tym fenomenem.

Damian Marciniak

Gabinet Numizmatyczny Damian Marciniak, Warszawa, Polska

Numizmatyczna wieża Babel – czy aby na pewno?

Kolekcjonerstwo numizmatów wywodzące się z dawnych, arystokratycznych gabinetów osobiowości i przeżywające swój największy rozkwit w okresie zaborów, sprawiło, że część kolekcjonerów stała się wówczas również badaczami i naukowcami, a zbiory niektórych z nich położyły podwaliny pod obecne, muzealne kolekcje. Ta niegdyś jedna, wspólna rodzina, w ostatnim stuleciu wyraźnie rozdzieliła się na trzy główne gałęzie: naukową, muzealną i kolekcjonerską. I tak jak w rodzinach bywa, tak i tutaj z czasem każda z tych gałęzi zaczęła mówić swym odrębnym językiem. Zaczęła narastać wzajemna rywalizacja i konkurowanie o strefy wpływów oraz stan posiadania, a zapomniane zostało to, że tak naprawdę wywodzimy się od tego samego przodka i przyświeca nam ta sama idea, która powinna jednoczyć, a nie dzielić. W wystąpieniu tym przedstawiam moje spojrzenie na obecną problematykę współpracy i wzajemnych relacji w dziedzinie numizmatyki między środowiskiem naukowym, muzealnym i kolekcjonerskim. Jest to spojrzenie przedstawione z punktu widzenia osoby działającej zawodowo od lat na rynku tego ostatniego, ale i regularnie współpracującej ze środowiskiem naukowym i muzealnym.

Kyrylo Myzgin

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Kontrabanda rzymskich monet z Ukrainy: gigantyczne zyski, podwójne standardy i katastrofa, która mogła się nie wydarzyć

Rejestracja najnowszych znalezisk monet rzymskich na terytorium Ukrainy, zwłaszcza tych odkrytych przez amatorów, wywołała prawdziwą rewolucję w rozumieniu chronologii, intensywności oraz przyczyn napływu antycznego pieniądza do Barbaricum. Wzrost liczby takich odkryć stał się również przyczyną znaczącej transformacji rynku antykwarycznego w Ukrainie. Różnorodność i dostępność cenowa monet doprowadziły do powstania setek prywatnych kolekcji monet antycznych. Niestety, część monet z tych kolekcji staje się przedmiotem kontrabandy, szczególnie w ciągu ostatnich siedmiu lat. W moim referacie skupię się na różnych aspektach związanych ze sprzedażą ukraińskich znalezisk rzymskich monet na aukcjach europejskich i amerykańskich.

Andrzej Romanowski

Gabinet Monet i Medali, Muzeum Narodowe w Warszawie, Polska

Za zamkniętymi drzwiami, czyli zbiory numizmatyczne w muzeum sztuki. Gabinet Monet i Medali Muzeum Narodowego w Warszawie

Kolekcje numizmatyczne ulokowane w dużych muzeach sztuki, w muzeach narodowych, stanowią niezależnie od ich liczebności, tylko element zróżnicowanych zbiorów. W związku z tym, zależnie od tradycji i postrzegania ich w tych instytucjach, są rozmaicie pozycjonowane. Powoduje to daleko posunięte konsekwencje dla sposobów ich funkcjonowania, zarówno formalnego jak i praktycznego. Możliwości działania, skonfrontowane są tu z przepisami

i wymaganiami współczesności, mając zasadniczy wpływ na rzeczywisty obraz funkcjonowania zbiorów numizmatycznych w Polsce.

Vital Sidarovich

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, Uniwersytet Warszawski, Polska

Specyfika przechowywania numizmatów z metali szlachetnych w białoruskich muzeach

W muzeach Związku Radzieckiego istniała kategoria eksponatów, do których dostęp był bardzo ograniczony – przedmioty wykonane z metali szlachetnych. Tradycja ta nadal istnieje w wielu muzeach na obszarze postsowieckim, w tym w Białorusi. Wszystkie monety z metali szlachetnych, a także skarby trafiają do kolekcji, które są przechowywane w specjalnych zabezpieczonych pomieszczeniach. Informacje o eksponatach wykonanych z metali szlachetnych często nie są dostępne publicznie, pomimo obecności internetowego katalogu zbiorów muzealnych Republiki Białorusi. Z reguły nie ma też żadnych informacji dostępnych na stronach internetowych muzeów. Nierzadko kolekcje metali szlachetnych zawierają unikalne przedmioty, które przez długi czas pozostają nieznane badaczom. Na przykład Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Grodnie przez ponad 60 lat przechowywało w swojej kolekcji metali szlachetnych unikalny artefakt, który został znaleziony w 1959 r. w pobliżu Grodna i zapisany w inwentarzu jako „falsyfikat egipskiego łańcucha”. W rzeczywistości jest to naszyjnik z okresu Wędrówek Ludów składający się ze srebrnego łańcucha, brązowego haczyka w kształcie dysku i srebrnych wisiorów złożonych z drucianych pierścieni i odlewanych kopii silikw z połowy IV w.

Mariusz Wiśniewski

Wydział ds. Restytucji Dóbr Kultury, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Polska

Holey Dollar 1813 – historia i mechanizmy nabycia, utraty i odzyskania monety z kolekcji Muzeum Okręgowego w Toruniu

Moneta Holey Dollar z 1813 r., wybita na numizmacie 8 reali Karola III z 1777 r. z meksykańskich mennic została skradziona ze zbiorów Muzeum Okręgowego w Toruniu pomiędzy 2011 a 2018 r. i jako taka zarejestrowana w krajowym wykazie zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Jest to jednak jedynie fragment jej historii. Moneta, mająca unikalną wartość historyczną i kulturową jako pierwszy oficjalny środek płatniczy w Australii, została zakupiona w 1914 r. w Amsterdamie przez polskiego kolekcjonera Walerego Amrogowicza, który przekazał ją następnie Towarzystwu Naukowemu w Toruniu. Po latach spoczywania w polskich zbiorach numizmatycznych, w których przetrwała dwie wojny światowe, czasy komunizmu i transformację lat 90., moneta została skradziona, a następnie kilkakrotnie sprzedana – w Polsce, dwukrotnie w Niemczech, by ostatecznie pojawić się na australijskim rynku kolekcjonerskim. Dzięki współpracy między Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Muzeum Okręgowym w Toruniu, Policją oraz australijskim Ministerstwem Sztuki moneta została odnaleziona i zabezpieczona w Perth. Jej uroczyste przekazanie stronie polskiej odbyło się 14 lutego 2025 r. w Ambasadzie RP w Canberze, w obecności przedstawicieli polskich i australijskich władz.

Prezentacja przedstawi historię obiektu, który co najmniej dwukrotnie okrążył ziemię, kulisy międzynarodowej współpracy, techniki i metody wykorzystane przy lokalizacji i identyfikacji monet oraz znaczenie tej restytucji dla polskiego i światowego dziedzictwa kulturowego.

Anna Zapolska

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Wspólnota stempla i pochodzenia? Solidy Jana z kolekcji nowojorskiej i waszyngtońskiej oraz ze skarbu z Trąbek (pow. braniewski)

W kolekcji „Dumbarton Oaks” (DOC) i „American Numismatic Society” (ANS) przechowywane są solidy cesarza Jana, które zostały wybite w Rawennie, tym samym stemplem awersu, co solid z Trąbek (pow. braniewski), obecnie przechowywany w Gabinecie Numizmatycznym *Museen zu Berlin*. Monety z DOC i ANS zostały zakupione do kolekcji za

pośrednictwem dwóch pośredników – Henry'ego Chapmana (ANS) i Jacoba „Jacque'a” Schulmanna (DOC). Pierwszy z nich był prominentnym kolekcjonerem i dealerem monet z Nowego Jorku, drugi zaś pochodził z wpływowej żydowskiej rodziny antykwariuszy-jubilerów z Hilversum, z północnej Holandii. Jacque Schulman przejął po swoim ojcu przedsiębiorstwo i podobnie jak Chapman został kolekcjonerem i dealerem monet. Jacque prowadził ponadto indeks monet, który przyjął kształt kart katalogowych, jakie znamy ze współczesnych bibliotek. Na tych kartach zawarł informacje na temat przynajmniej 400 tys. monet, jakie miał w rękach. Karty katalogowe są obecnie przechowywane w „American Numismatic Society”. Zarówno Henry Chapman jak i Jacque Schulman znali się i wymieniali listy. Czy ta znajomość może posłużyć jako klucz do odtworzenia historii zakupów monet cesarza Jana? Czy życiorysy obu kolekcjonerów i wymienione przez nich listy mogą nam pomóc we wskazaniu proveniencji zakupionych przez nich solidów i tym samym pomóc w ustaleniu powiązań dla solida z polskiego znaleziska z Pomorza?

Michał Zawadzki

Gabinet Numizmatyczny, Zamek Królewski w Warszawie, Polska

Gabinet Numizmatyczny Zamku Królewskiego w Warszawie – przeszłość, teraźniejszość, przyszłość

Gabinet Numizmatyczny Zamku Królewskiego w Warszawie kontynuuje tradycję dawnego *Cabinet des Médailles* ostatniego króla Polski Stanisława Augusta, który zgodnie z duchem epoki kolekcjonował przede wszystkim monety antyczne. W odbudowanym po zniszczeniach wojennych Zamku zbiory postanowiono jednak ukierunkować na tematykę polską i z Polską związaną. Dziś numizmatyczne zbiory Gabinetu liczą już ponad 20000 obiektów, których ekspozycja i popularyzacja to główne wyzwania stojące przed Zamkowym muzeum.

Organizatorzy/ Organisers:

**Marta Kaczanowicz¹, Sławomir Rzepka¹,
Anna Smogorzewska¹, Marcin Wagner¹**

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

**Archeowieści:
badania i projekty**

Artur Brzóska¹, Tomasz Kielczewski², Piotr Prejs³

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Muzeum Ziemi Augustowskiej, Polska

³Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, Uniwersytet Warszawski, Polska

Podwodna prospekcja archeologiczna Kanału Augustowskiego – nowy („znany”) wrak

Od roku 2018 Wydział Archeologii UW wraz z Muzeum Ziemi Augustowskiej przy wsparciu Stowarzyszenia Archeologów Jutra oraz Stowarzyszenia „Leśni” prowadził rozpoznanie jezior wchodzących w skład szlaku Kanału Augustowskiego. Do wcześniej dokumentowanych wraków, które związane są z funkcjonowaniem Kanału Augustowskiego – stalowej barki, będącej w istocie elementem konstrukcyjnym niemieckiego mostu pontonowego z okresu I Wojny Światowej oraz dwóch o konstrukcji drewnianej, których datowane przypada na drugą połowę wieku XIX i pierwszą wieku XX dołączył następny drewniany wrak. W przeciwieństwie do poprzednio badanych jednostek ten ma dobrze zachowaną część dziobową i zasypaną przez osady denne jeziora część rufową. Powoduje to, że dotychczas zadokumentowano tylko 18 metrów wraku. Lokalizacja w pobliżu plaży, gdzie znajduje się wypożyczalnia sprzętu wodnego w Augustowie powoduje, że wrak jest łatwo dostępny dla nurków, a będąc jednocześnie na uboczu od zmasowanego ruchu dużych statków wycieczkowych zapewnia spokój niezbędny do prowadzenie prac dokumentacyjnych.

Ewelina Chołodowska-Kamińska¹, Katarzyna Oleszek¹

¹Arkadia Firma Archeologiczna, Rzeszów, Polska

Ceramika elit wojskowych – materiały zabytkowe pozyskane w trakcie rewitalizacji Kasyna Oficerskiego Twierdzy Modlin

Budynek dawnego kasyna oficerskiego usytuowany jest w centralnej części Twierdzy Modlin. To obiekt o charakterze pałacowym. Zaprojektowany został przez rosyjskiego architekta, być może przy współudziale architekta polskiego Piotra Leona Krasieńskiego. Jako kasyno dla oficerów rosyjskich powstał ok. 1905–1906 r.

Kasyno oficerskie pierwotnie było użytkowane jako swego rodzaju klub. Było to miejsce dostarczające oficerom rozrywki i zaspokajające ich potrzeby kulturalne. Było miejscem integracji oficerów i ich rodzin. W czasie pierwszej wojny światowej budynek pełnił funkcję komendantury niemieckiej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. otrzymał nazwę – Oficerskie Kasyno Garnizonowe w Modlinie. Nadal pełnił funkcje reprezentacyjne i kulturalne.

Tutaj odbywały się niezliczone ilości balów (bale kostiumowo-maskowe), rautów i uroczystości. Podczas badań archeologicznych przeprowadzonych nad rewitalizacją i modernizacją budynku kasyna oficerskiego odsłonięto dawną infrastrukturę zagospodarowania terenu wokół kasyna – są to między innymi relikty dziedzina kamiennego, relikty opasek kamiennych okalających budynek, ale także obiekty śmietniskowe, z których pozyskano dużą ilość materiału zabytkowego, głównie ceramicznego.

Mateusz Drewicz¹, Michał Pawleta¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

Badania archeologiczne na terenach kościelnych w Polsce. Opinie duchownych rzymskokatolickich

Kościół rzymskokatolicki w Polsce zarządza wieloma nieruchomościami o charakterze zabytkowym. W związku z tym faktem duchowni odpowiedzialni za zarządzanie tymi nieruchomościami, podejmując prace budowlane, roboty ziemne lub zmieniając charakter dotychczasowej działalności na terenie podległym ich opiece, są niekiedy zobowiązani do zlecenia prowadzenia badań archeologicznych. Ponadto, w ramach poszczególnych diecezji, funkcjonują eksperci lub grupy eksperckie powołane do zajmowania się kwestiami związanymi m.in. z badaniami archeologicznymi.

Celem referatu jest omówienie opinii polskich duchownych rzymskokatolickich na temat badań archeologicznych prowadzonych na terenach zarządzanych przez Kościół rzymskokatolicki. Materiał do badań, których efektem jest referat, zebrano metodą indywidualnych wywiadów pogłębionych (IDI) w okresie od lutego do maja 2024 roku. Wywiady przeprowadzono z duchownymi odpowiedzialnymi za dobra materialne parafii oraz kościołów, w przestrzeni których prowadzone były badania archeologiczne. W ramach kategoryzacji treści materiału źródłowego wyodrębniono sześć tematów: opinie środowiska duchownych, opinie wiernych w percepcji duchownych, powody podjęcia badań archeologicznych, przechowywanie zabytków, wskazówki duchownych dla archeologów oraz przyszła współpraca z archeologami.

Referat powstał w wyniku realizacji projektu badawczego finansowanego ze środków programu „Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza” (119/39/UAM/0016).

Sarah Finlayson

Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland

An Overview of the NAWA Ulam Project “Inscribed and Impressed: Exploring Clay Sealings from the Bronze Age Aegean as Mini-documents in Diachronic Administrative Systems”

Sealings are interwoven through the administrative activities of the Aegean Bronze Age – these small pieces of clay secure goods, label them, and provide information to track their movement from hinterland into the central place. The use of sealings is well established by the time writing has been developed, and remains central to each of the palatial administrative systems used during this period, Cretan Hieroglyphic (ca. 2000/ 1900–1700/ 1650 BCE), Linear A (ca. 1850–1450 BCE) and Linear B (ca. 1400–1100 BCE). Each has its own range of sealing forms, some unique to that system and others sharing visual similarities or even suggesting a meaningful overlap of some kind between systems. We can follow the principle of form follows function to a certain extent to suggest that the different shapes are meaningful, but what they signify is hard to say – particularly when our understanding of these functions remains relatively general and high-level.

In this project, I explored the *chaîne opératoire* of making sealings – from shaping the clay through to impressing the seal and incising the text, if any – to unpick what the sealings form and their materiality can tell us about how they were conceptualised as meaningful mini-documents. I considered the interplay of materials and gesture and how these factors could encode information in themselves, in order to identify meaningful similarities and differences between the three administrative systems that might speak to different concepts of administration.

Aleksandra Grzegorska¹, Matthieu Le Bailly², Benjamin Dufour²

¹Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland

²Chrono-environment Laboratory, University of Marie & Louis Pasteur, Besançon, France

Digging Deeper: Two Years of Exploring the Stomach’s Secrets in Early Modern Chełm

After two years of research as part of my Preludium grant, *The Way to a Man’s Past is Through His Stomach – Paleoparasitological Analysis of the Early Modern Period Cemetery at Lubelska 72A Street, Chełm (East Poland)* funded by the National Science Centre (NCN), the study has provided new insights into the lives of Chełm’s inhabitants through

the analysis of ancient parasites. It represents the most extensive project on the history of parasite infestation in the region, supplementing existing knowledge on ectoparasitic infections.

To investigate parasitic presence and its implications, soil samples were collected from the graves of 100 individuals – 8 children, 15 adolescents, and 77 adults. Analysis revealed 1,108 parasite specimens representing 8 taxa, with polyparasitism observed in 84 individuals. The unexpectedly high number of positive results suggests significant exposure to parasites, potentially affecting the health of the population.

These findings provide valuable insights into the daily lives of Chelm's inhabitants, particularly their dietary habits, hygiene, and overall health. In addition to discussing the significance of these results, I will outline the next steps in the project, which will focus on a deeper analysis of parasite-host interactions and their broader implications for historical health studies.

Karel Innemée¹, Dobrochna Zielińska¹

¹Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland

Costumes of Authority. The Image of Royalty and Clergy in Christian Nubia. Three Years of an Interdisciplinary Project

The paper is a summary of the results and achievements of the project, which not only analysed portraits of Nubian authorities but also treated their costumes as a source of information on various aspects of state-church relations, as well as a form of expression of the nature of these two institutions in the Kingdom of Makuria. Starting with the immaterial image, it also led to the material reconstruction of the five crucial silhouettes to answer a series of practical and theoretical questions. Although the project officially ended in November last year, the results opened new perspectives for interdisciplinary cooperation.

Adam Jarych

Ośrodek Badań nad Antykiem Europy Południowo-Wschodniej, Uniwersytet Warszawski, Polska

Nowe spojrzenie na rzymskie trofeum w Gardun (Tilurium)

Historia trofeum w Tilurium sięga ostatnich lat XIX w. W 1886 r., na polu należącym do Ante Bilića, podczas orki, odkryto wapienną płytę, a niedługo potem kolejną, mniejszą część, która najwyraźniej pochodziła z tego samego pomnika. Większa płyta została znaleziona pod kopcem („pod gomilom”), obecnie znajduje się w Muzeum w Splicie, natomiast mniejszy fragment przechowywany jest w Sinju. Obie fragmenty były wielokrotnie opisywane i omawiane przez badacza ze Splitu, Nenada Cambiego. Według jego opinii, kamienne płyty z rzeźbą przedstawiającą trofeum, jeńców i inskrypcję, stanowiły część *tropaeum* postawionego w obozie Tilurium przez Legion VII po stłumieniu buntu w Panonii w latach 6–9 n.e., a dokładniej po triumfie Tyberiusza ex Ilurico w 12 r. n.e. W niniejszym wystąpieniu chciałbym zaproponować inną możliwą interpretację tego pomnika. W związku z tym zamierzam ponownie przeanalizować wszystkie dostępne źródła dotyczące konfliktu i sposobów upamiętniania zwycięstwa podczas *Bellum Batonianum*.

Emil Jęczmienowski

Badacz niezależny

Novae w czasach panowania Walentyniana I i Walensa (364–378)

Okres panowania Walentyniana I i Gracjana na zachodzie, a we wschodniej części cesarstwa Walensa, zakończył się fatalną w skutkach bitwą pod Adrianopolem. Wbrew powszechnie przyjętej opinii był to jednak czas zakrojonych na szeroką skalę inwestycji budowlanych wzdłuż europejskich granic Imperium. Program budowlany Walentyniana I i Gracjana jest bardzo dobrze udokumentowany, w szczególności na terenie prowincji pannońskich. W przypadku wschodnich prowincji europejskich zarządzanych przez Walensa dane są skromniejsze, co wynika raczej z mniejszego zaawansowania prac badawczych. Niemniej, informacje, którymi dysponujemy i tak pozwalają wyciągnąć wniosek, że zakres prac musiał być duży.

Novae jako jedna z najważniejszych i najlepiej przebadanych baz wojskowych nad dolnym Dunajem dostarcza istotnych informacji na temat charakteru prac prowadzonych w tym okresie. Pozostałości wskazujące na inwestycje budowlane odnotowano w różnych częściach stanowiska. Jednocześnie, starożytne dokumenty i źródła epigraficzne dostarczają ważnych informacji na temat inwestycji i roli władzy cesarskiej w organizacji pogranicza w IV w.

Marta Kaczanowicz

Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland

“Please Consult Mrs. Mackay”: Unveiling Dorothy Mackay’s Neglected Contributions to Archaeology

While the name of Ernest Mackay is familiar to any modern archaeologist conducting fieldwork in Egypt, his wife and companion, Dorothy Mackay (1881–1953), remains largely obscure. This is not unusual for women who accompanied their husbands in the field, playing key roles in organising work yet leaving little record of their involvement. However, Dorothy Mackay not only published extensively in her own right but also built a professional career, holding positions at various academic institutions even after her husband’s death. This contribution explores the recent discovery of her correspondence in archival materials, its role in reconstructing her significant career, and ways to enhance her visibility within the archaeological community.

Iwona Kozieradzka-Ogunmakin¹, Magdalena Woźniak², Mennat-Allah El Dorry³

¹Faculty of Archaeology, University of Warsaw, Poland

²Polish Centre of Mediterranean Archaeology, University of Warsaw, Poland

³Ain Shams University, American University in Cairo, Egypt

All That Remains: Bioarchaeological Investigation of the Impact of Climate and Environmental Changes on the Ancient Population at Saqqara

Over three decades of archaeological excavations immediately to the west of the Step Pyramid funerary complex, conducted by the Polish-Egyptian Archaeological Mission, University of Warsaw, have yielded rich evidence of funerary activity dating to the late Old Kingdom (5th–6th Dynasties)/ First Intermediate Period and Graeco-Roman Period. Coincidentally, these were the times that witnessed major political, social, and climatic and environmental changes that impacted the local population. Building on the funerary evidence and supported by the existing research into the impact of climate variability on ancient state formation and collapse, we have applied a bioarchaeological approach to investigate the life and death at Saqqara, with the focus on human, botanical and textile remains.

This presentation will focus on selected aspects of the ongoing research, which aims to investigate a link between (1) temporal climate variability and environmental changes, (2) political instability, and (3) social diversity and physical health of the ancient Memphite population at Saqqara, using funerary evidence from two temporally-distant cemeteries.

Kyrylo Myzgin

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Projekt „Neuronowa sieć solidów” oraz problem skuteczności sztucznej inteligencji w badaniach nad numizmatyką antyczną

Od 2021 r. na Wydziale Archeologii realizowany jest projekt Opus pt. „Neuronowa sieć solidów. Kontakty pomiędzy światem rzymsko-bizantyńskim a barbarzyńskim w świetle powiązań stempli złotych monet znalezionych w Europie i Azji Środkowej”, finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki. Jednym z głównych celów projektu jest opracowanie metodologii innowacyjnego zastosowania technologii rozpoznawania obrazów do analizy powiązań stempli monetarnych. W ramach projektu opracowano oprogramowanie *Artificial Intelligence Coin Network* (AICN), wykorzystujące konwolucyjne sieci neuronowe do analizy obrazów stempli monetarnych i ich wzajemnych połączeń. Uzyskane dotychczas wyniki potwierdzają potencjał sztucznej inteligencji w badaniach numizmatycznych, jednak dalsze prace są niezbędne w celu udoskonalenia metodologii i zwiększenia precyzji analiz.

Anna Smogorzewska

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Pochodzenie pierwszej tradycji ceramicznej w Zatoce Perskiej. Nowe odkrycia ze stanowiska Bahra 1 (Kuwejt)

Pierwsze naczynia w rejonie Zatoki Perskiej, które pojawiają się w połowie 6 tys. p.n.e. mają różną proveniencję. *Ubaid Ware* – jak wykazały badania laboratoryjne – była importem z Mezopotamii, natomiast *Coarse Red Ware* uważana była za lokalną produkcję, chociaż brakowało dowodów na potwierdzenie tej hipotezy. Badania archeologiczne na stanowisku Bahra 1, położonym w północnym Kuwejcie, przyniosły kluczowe dane, zarówno archeometryczne jak i archeologiczne, które finalnie rozstrzygnęły pochodzenie *Coarse Red Ware*. Ustalenie pochodzenia pierwszej tradycji ceramicznej w Zatoce Perskiej ma szersze implikacje, pozwalając na badanie ekonomicznych aspektów ceramiki, takich jak organizacja produkcji czy dystrybucja naczyń oraz przyczynia się do lepszego zrozumienia kontaktów między Zatoką Perską a Mezopotamią w okresie Ubaid.

Agnieszka Tomas

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Odkrywanie pretorium. Gdzie mogła znajdować się rezydencja dowódcy w rzymskiej twierdzy legionowej Novae?

Prezentacja dotyczy aktualnie realizowanego projektu badawczego, którego celem jest próba ustalenia lokalizacji, wielkości, chronologii oraz roli siedziby dowódcy legionu w Novae (*praetorium*). Odkrycie w 2004 r. fragmentu bazy posągu legata I Italskiego na tyłach sztabu (*principia*) dało asumpt ku badaniom tej części fortecy. Badania nad centralnej części Novae pomogą lepiej zrozumieć organizację przestrzenną obozów legionowych i ich administrację. Jednym z kluczowych problemów badawczych będzie określenie relacji między *praetorium* a rezydencją dowódcy poza fortecą (*villa extra muros*). Projekt przewiduje siedem etapów badań na obszarze 6000 m². Prace obejmą wykopaliska, badania geofizyczne, analizę artefaktów oraz laboratoryjne badania węgla drzewnego, zawartości naczyń i szczątków zwierzęcych. Istotnym aspektem są losy tej części obozu w okresie późnoantycznym.

Marcin Wagner

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Huta szkła w Szklanej Hucie – wyniki badań archeologicznych

Badania archeologiczne na terenie huty szkła rozpoczęły się w maju 2023 r. z inicjatywy Nadleśnictwa Choczewo we współpracy z Wydziałem Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego. Huta ta była znana jedynie z tzw. tabliczek sygnaturowych, czyli prostokątnych odcisków stempli z nazwą huty umieszczonych na opasce pod wylewką butelki. Butelki z wytłoczonym napisem „OSSECKEN” znaleziono m.in. podczas wykopalisk prowadzonych w Pucku i Gdańsku. Oprócz ciemnozielonych lub oliwkowozielonych butelek produkowano tu charakterystyczne wypukłe w środkowej części szyby okienne, które do dziś można zobaczyć w oknach pobliskiego pałacu w Lubiewie Lęborskim. Wspomniana huta szkła została wzniesiona w 1795 lub 1806 r. i oficjalnie produkowała wyroby szklane do stycznia 1907 r.

Badania archeologiczne pozwoliły odsłonić pozostałości pieca wapienniczego, w którym wytwarzano wapno potrzebne do produkcji szkła. Fragmenty dwóch pieców donicowych wraz z leżącymi *in situ* narzędziami hutniczymi, a także ruiny domów mieszkalnych dla pracujących tutaj hutników i ich rodzin.

Rzemieślnik z Huarmey – elita czy nie? Analiza w ujęciu „bioarchaeology of care”

Odkrycie pochówku tzw. mistrza koszykarstwa w najbliższym sąsiedztwie głównego grobowca na stanowisku Castillo de Huarmey w Peru, stanowi wyjątkową okazję do analizy współzależności między różnymi warstwami elit kultury Wari. Ze względu na znaczące ograniczenia fizyczne, rzemieślnik nie był w stanie funkcjonować samodzielnie i musiał polegać na pomocy innych. Jednocześnie „strona wspierająca” wykorzystywała umiejętności rzemieślnika, przyznając mu status członka elity lub włączając go w kręgi blisko związane z elitami imperium Wari. Odkrycie może stanowić przykład kompleksowej opieki zapewnianej członkom społeczeństwa w zamian za ich umiejętności, które były niezbędne dla funkcjonowania najwyższych elit imperium Wari.

Organizatorzy/ Organisers:

**Andrzej Buko¹, Dariusz Błaszczuk²,
Katarzyna Skrzyńska¹**

¹Instytut Archeologii i Etnologii, Polska Akademia Nauk w Warszawie, Polska

²Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

**Archeologia średniowiecza.
Ludność średniowiecznego
Mazowsza i Podlasia
w świetle badań
cmentarzysk – wyniki
projektu *Populus Masoviae
Medii Aevi***

Andrzej Buko

Instytut Archeologii i Etnologii, Polska Akademia Nauk w Warszawie, Polska

Kim byli najstarsi mieszkańcy Mazowsza?

Mazowieckie groby w obudowach kamiennych datowane na pierwsze trzy stulecia państwa polskiego, od 140 lat stanowią zagadkę polskiej i środkowoeuropejskiej archeologii. Próby weryfikacji tezy o miejscowym (Słowianie?), czy też obcym (Skandynawowie?) pochodzeniu użytkowników tych cmentarzy za pomocą stosowanych dotąd metod nie dostarczają odpowiedzi na te pytania. Zakończony właśnie projekt badawczy Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk ma z tego punktu widzenia przełomowy charakter. Analizy paleogenetyczne oraz stabilnych izotopów strontu oraz datowania szkieletów metodą radiowęglową miały wykazać filiacje genetyczne najstarszych mieszkańców Mazowsza i ich mobilność w regionie. Podjęto też próby określenia standardów żywieniowych, kondycji fizycznej i zróżnicowania populacji mazowieckich w okresie X–XIII w. Nowatorskie wyniki badań pozwalają lepiej aniżeli dotąd zrozumieć przyczyny wielowiekowych odrębności Mazowsza na tle innych regionów ziem polskich.

Dariusz Błaszczuk

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Chronologia średniowiecznych cmentarzysk na Mazowszu i Podlasiu w świetle datowań radiowęglowych

Jednym z istotnych problemów dotyczących średniowiecznych cmentarzysk z obszaru Mazowsza i Podlasia jest ustalenie momentu ich powstania, okresu funkcjonowania oraz czasu zakończenia ich użytkowania. Do tej pory ich chronologia, w szczególności cmentarzysk z grobami w obudowach kamiennych, była określana przede wszystkim na podstawie typologii przedmiotów znajdujących w grobach i formy samych grobów. W ramach realizacji projektu *Populus Masoviae Medii Aevi* została uzyskana seria dat radiowęglowych zarówno dla cmentarzysk z grobami w obudowach kamiennych, jak i bez obudów z obszaru Mazowsza i Podlasia. Wszystkie próbki do datowania były pobierane z kości szkieletów i zbadane za pomocą metody AMS.

Uzyskane wyniki datowań ¹⁴C pozwoliły stwierdzić, że cmentarzyska w obudowach kamiennych zaczęły być użytkowane wcześniej niż do tej pory uważano i funkcjonowały nieco dłużej, a także, że były one wtórnie użytkowane w okresie wczesnonowożytnym jako miejsca pochówku dla „nieczystych” zmarłych. Potwierdzono również, że cmentarzyska w obudowach i bez obudów funkcjonowały równolegle, chociaż te ostatnie zaczęły być użytkowane trochę później.

Dariusz Błaszczuk

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Pochodzenie i mobilność średniowiecznych populacji z Mazowsza i Podlasia w świetle wyników analiz izotopów strontu i tlenu

Jedną z szeroko dyskutowanych kwestii dotyczących średniowiecznych cmentarzysk w obudowach kamiennych występujących na Mazowszu i Podlasiu jest pochodzenie pochowanych na nich osób (czy byli oni miejscowi, czy też byli przybyszami) oraz ich mobilność (czy życie spędzali w miejscu urodzenia, czy też zmieniali swoje miejsce

zamieszkania). W celu udzielenia odpowiedzi na to pytanie w ramach realizacji projektu *Populus Masoviae Medi Aevi* wykonano badania proporcji trwałych izotopów strontu $^{87}\text{Sr}/^{86}\text{Sr}$ i tlenu $^{18}\text{O}/^{16}\text{O}$. Do badań próbkę pobrano ze szkliwa zębów ludzi i zwierząt oraz innych elementów środowiska (woda, rośliny).

Uzyskane wyniki badań izotopowych pozwoliły stwierdzić, że wartości izotopów strontu i tlenu między cmentarzyskami w obudowach kamiennych i bez obudów w obu regionach były bardzo różne i że stanowiły one dwie różne populacje, chociaż jednocześnie istniał między nimi przepływ osób. Dodatkowo zarejestrowano różnice między regionami, populacja z Mazowsza była bardziej heterogeniczna i bardziej mobilna (więcej osób zmieniało swoje miejsce zamieszkania), natomiast populacja z Podlasia była bardziej homogeniczna i zdecydowanie mniej mobilna (zawierała bardzo niewielu migrantów).

Rafał Fetner

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Średniowieczna dieta mieszkańców Mazowsza i Podlasia: wyniki analiz izotopowych

Celem badań jest rekonstrukcja diety oraz ustalenie pochodzenia żywności wczesnośredniowiecznych społeczności wiejskich Mazowsza i Podlasia poprzez analizę proporcji izotopów węgla ($\delta^{13}\text{C}$), azotu ($\delta^{15}\text{N}$) i siarki ($\delta^{34}\text{S}$) w kolagenie kostnym ludzi oraz współczesnych im zwierząt domowych. Próby pobrano z kości i zębów 133 osobników pochowanych na cmentarzyskach w Starym Łączynie (n=32) na Mazowszu oraz Narojkach (n=33) na Podlasiu. Pozostałe analizowane cmentarzyska (Mazowsze: Płock, Robertowo, Smorzewo, Tańsk-Przedbory; Podlasie: Czekanów, Daniłowo Małe, Suraż) posłużyły tutaj jako grupa porównawcza. Za punkt odniesienia interpretacji diety ludzi posłużyły wyniki proporcji izotopów trwałych wczesnośredniowiecznych zwierząt hodowlanych (n=36).

Dieta ludzka była typowo wszystkożerna. Białko zwierzęce było regularnie spożywane, co potwierdzają znaczące różnice w wartościach $\delta^{13}\text{C}$ i $\delta^{15}\text{N}$ pomiędzy ludźmi a zwierzętami roślinożernymi. Zauważono także stopniowy spadek znaczenia prosa w diecie, widoczny zwłaszcza w młodszych materiałach z Podlasia, podczas gdy najstarsze cmentarzyska Mazowsza wykazują wyraźne ślady jego konsumpcji.

Analiza nie ujawniła istotnych różnic w diecie pomiędzy Starym Łączynem i Narojkami a grupą porównawczą. Wyjątkiem są nieznacznie wyższe wartości $\delta^{15}\text{N}$ w Narojkach, co może wskazywać na większy udział białka zwierzęcego w diecie tamtejszej społeczności. Ponadto, cmentarzyska z grobami w obstawach kamiennych na Mazowszu wykazały wyższe wartości $\delta^{15}\text{N}$ w porównaniu z płaskimi grobami, co sugeruje potencjalne zróżnicowanie społeczno-ekonomiczne lub ideologiczne.

Dariusz Krasnodębski¹, Hanna Olczak¹

¹Instytutu Archeologii i Etnologii, Polska Akademia Nauk w Warszawie, Polska

Cmentarzysko w Surażu, pow. białostocki – głos w dyskusji o obrządku pogrzebowym dorzecza górnej Narwi

Cmentarzysko w Surażu, woj. podlaskie, stan. 2 należy do najdalej na północny wschód położonych nekropolii mazowieckich o cechach przykościelnych. Zlokalizowane na rubieżach Mazowsza, na pograniczu z Rusią i ziemiami jaćwieskimi, stanowi wyjątek wśród przeważających na obszarze międzyrzecza Bugu i górnej Narwi cmentarzysk z grobami w obudowach kamiennych lub kurhanami. Podczas badań wykopaliskowych zarejestrowano 78 grobów, jednak całkowita liczba pochowanych w tym miejscu osób może dochodzić do 250. Analizie antropologicznej poddano 73 szkielety, z których 12 należało do dzieci, 20 do kobiet, a 39 do mężczyzn.

Wszystkie odkryte pochówki ułożone były mniej lub bardziej dokładnie wzdłuż osi wschód-zachód, z głowami zmarłych zwróconymi na zachód. Większość zmarłych była ułożona w pozycji wyprostowanej na plecach, zwykle z rękoma wyciągniętymi wzdłuż tułowia. W 16 jamach grobowych, na poziomie pochówków, stwierdzono niewielkie kamienie, ustawione najczęściej na ich obrzeżach lub w narożnikach. Trzy groby przykryte były dużymi płytami kamiennymi o kształcie zbliżonym do prostokątnego, z których jedna miała wyryty znak krzyża łacińskiego. W trzech grobach odkryto fragmenty drewna, pochodzące prawdopodobnie z trumien lub mar.

Paleogenetyczny obraz średniowiecznych pochówków z Mazowsza i Podlasia

Jednym z kluczowych celów pracy było zastosowanie nowoczesnej antropologii molekularnej w badaniach archeologicznych w celu ustalenia pochodzenia, płci oraz pokrewieństwa osób pochowanych w grobach z obstawami kamiennymi. Badania miały na celu identyfikację podobieństw i różnic genetycznych między społecznościami praktykującymi ten sam obrządek pogrzebowy w dwóch kulturowo odmiennych regionach: na Mazowszu i na Podlasiu.

Materiał genetyczny wyizolowano z części skalistej kości skroniowej, zębów oraz kości długich, stosując rygorystyczne protokoły zapobiegania kontaminacji współczesnym DNA. Wstępnej analizie przy użyciu sekwencjonowania wysokoprzepustowego poddano 134 pochówki. Spośród nich 64 (28 z Mazowsza i 36 z Podlasia) spełniły kryteria jakościowe (m.in. stopień zachowania DNA) i wiekowe (X–XIII wiek) i zostały zakwalifikowane do dalszych badań.

Analiza polimorfizmów pojedynczych nukleotydów (SNP) w całym genomie wykazała, że populacja podlaska była bardziej jednorodna genetycznie niż mazowiecka, co sugeruje większą mobilność mieszkańców Mazowsza. Z kolei analiza haplogrup mitochondrialnych ujawniła obecność różnorodnych linii matczynek. Bardziej informatywne okazały się haplogrupy chromosomu Y, które wskazywały na słowiańskie, bałtyjskie i azjatyckie pochodzenie badanych osób. Szczególnie interesująca była obecność rzadkich haplogrup z Azji, które można powiązać z wczesnośredniowiecznymi Awarami – koczowniczym ludem azjatyckiego pochodzenia.

Analiza pokrewieństwa wykazała powiązania drugiego i trzeciego stopnia, zwłaszcza w obrębie tych samych cmentarzy, co może przemawiać za rodzinnym charakterem miejsc pochówku. Nie stwierdzono bliskich więzi pierwszego stopnia.

Wyniki badań wskazują, że wczesnośredniowieczne społeczności wiejskie Europy Środkowej były wieloetniczne, a Mazowsze i Podlasie stanowiły obszary intensywnych interakcji ponadregionalnych oraz procesów asymilacyjnych.

Katarzyna Skrzyńska

Instytutu Archeologii i Etnologii, Polska Akademia Nauk w Warszawie, Polska

Cmentarzyska z grobami w obudowach kamiennych Mazowsza i Podlasia. Podobieństwa i różnice międzyregionalne w obrzędowości pogrzebowej na przykładach nekropoli w Starym Łączynie, gm. Dzierzgowo i Narojkach, gm. Drohiczyń

W dotychczasowym dorobku badawczym dotyczącym cmentarzysk z grobami w obudowach kamiennych na Mazowszu i Podlasiu obserwowana była tendencja do generalizowania i międzyregionalnej unifikacji cech tej specyficznej obrzędowości pogrzebowej. Skłaniała ona do postrzegania tych nekropoli jako jednorodnych pod względem wzorców kulturowych, odzwierciedlonych w dystynktywnej dla nich konstrukcji grobów oraz w innych cechach charakteryzującego je obrządku pogrzebowego. Z racji dominacji szkieletowych pochówków, był on uznawany za świadectwo chrystianizacji ludności obydwu regionów, dokonanej jednak tylko „formalnie”, być może przy zachowaniu lub dostosowaniu elementów tradycyjnego rytu pogrzebowego do wymogów nowej religii. Dyskusję zdominował jednak pogląd o obcym pochodzeniu wzorców kulturowych tego obyczaju, a tym samym kultywującej go ludności, która miała osiedlić się na północno-wschodnim pograniczu Starego Mazowsza około połowy XI w. Kilka dekad później wzorce te miały zostać przeniesione na Podlasie, gdzie rozpowszechnić się miały w ciągu kolejnego stulecia. Wyniki najnowszych badań interdyscyplinarnych skłaniają do poważnej rewizji tej wykładni, jak dotąd mającej przekonujące uzasadnienie w materiale archeologicznym. Jej najważniejsze aspekty przedstawione zostaną na przykładzie analizy porównawczej dwóch cmentarzysk – ze Starego Łączyna na Północnym Mazowszu i Narojek na Podlasiu, dając możliwość sformułowania nowych wniosków oraz zdefiniowania perspektyw badawczych – zarówno w zakresie studiów nad przedmiotową obrzędowością, jak też rekonstrukcją społeczno-kulturowego obrazu prowincji mazowieckiej i jej wschodniego pogranicza w dobie wczesnopiastowskiej.

Populus Masoviae Medi Aevi – badania antropologiczne

Przedmiotem szczegółowych analiz antropologicznych były dwie populacje z cmentarzysk z grobami w obudowach kamiennych w Starym Łączynie i Narojkach. W celach porównawczych uwzględniono też pojedyncze szkielety z innych cmentarzysk, istotne dla badań nad specyfiką mazowieckiej obrzędowości pogrzebowej we wczesnym średniowieczu.

Charakteryzując poszczególne szkielety skupiono się na opisach stanu zachowania kości, oszacowaniu płci i wieku zmarłych oraz rekonstrukcji przyżyciowej wysokości ciała. Istotna była również rejestracja zmian anatomopatologicznych, rozwojowych i post-traumatycznych, pozostawiających widoczne ślady na kościach. Odnotowano też wyznaczniki stresu (tj. *cribra orbitalia*, hipoplazja szkliwa, hiperstoza porowata), pomocne dla określenia dobrostanu populacji. W efekcie przeprowadzonych analiz pozyskano zestandaryzowane dane pozwalające na sformułowanie wniosków odnoszących się do badanej ludności.

Całościowa analiza dwóch populacji pozwoliła na czytelne wychwycenie ogólnie słabszej kondycji zdrowotnej i bytowej ludności z podlaskich Narojek względem mieszkańców mazowieckiego Starego Łączyna. Wskazuje na to m.in. wyższa przeżywalność ludności ze Starego Łączyna i co za tym idzie większa śmiertelność dzieci w Narojkach, a także znacznie częściej notowane wyznaczniki stresu fizjologicznego, świadczące o większym zabiedzeniu tej drugiej populacji. W Narojkach wystąpiło też znacznie więcej patologii i urazów oraz zmian przeciążeniowych niż w Starym Łączynie. Częściej odnotowywano też różne schorzenia przyzębia, jak próchnica, obliteracja zębodołów (AMTL) czy też ropnie i przetoki. W świetle różnic zaobserwowanych w materiale antropologicznym stwierdzić należy, że warunki bytowe ludności wiejskiej Starego Mazowsza we wczesnym średniowieczu mogły być wyraźnie lepsze od tych, w których funkcjonowały w tym samym czasie społeczności Podlasia.

Organizatorzy/ Organisers:

**Katarzyna Pyżewicz¹, Marcin Białowarczuk¹,
Michał Przeździecki¹, Witold Grużdź²**

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, Polska

***Epoka kamienia – odkrycia,
metody, interpretacja***

Marcin Białowarczuk¹, Irena Kalantaryan², Michał Przeździecki¹, Marcin Frączek³, Jarosław Wilczyński⁴

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Institute of Archaeology and Ethnography, National Academy of Science, Armenia

³Instytut Geografii i Nauk o Środowisku, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

⁴Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt, Polska Akademia Nauk w Krakowie, Polska

Getahovit 2. Armeńsko – polski projekt badań epoki kamienia w północnej Armenii

Getahovit 2 to jaskinia położona w dolinie rzeki Khachaghbyur w północnej Armenii. To wielokulturowe stanowisko archeologiczne jest badane od 2011 r. przez Irenę Kalantaryan z Instytutu Archeologii i Etnografii Narodowej Akademii Nauk Republiki Armenii. W roku 2021 r. rozpoczęto współpracę z Wydziałem Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Aktualne dane archeologiczne wskazują na duże zainteresowanie jaskinią przez prehistoryczne populacje z terenów górskich i wyżynnych Zakaukazia w okresie chalkolitu, późnego neolitu i górnego paleolitu. Kilkanaście poziomów osadniczych odkrytych do tej pory wskazuje na regularne, krótkotrwałe wizyty pasterzy neolitycznych w okresie od połowy VI do końca IV tysiąclecia p.n.e., a także epizodyczne wykorzystywanie jaskini przez myśliwych z górnego paleolitu w okresie 25000–22000 p.n.e. Wśród nich dowody na rozwój osadnictwa w dotychczas nieznanymi w północnej Armenii fazach. Wiele z dotychczas zbadanych warstw zawierało interesujące formy narzędzi obsydianowych i kościanych, które sugerują różne sposoby eksploatacji środowiska naturalnego.

W wystąpieniu zaprezentowane zostaną wstępne wyniki dotychczasowych armeńsko-polskich badań na tym stanowisku oraz dalsze perspektywy badawcze.

Beata Bielińska-Majewska

Muzeum Okręgowe w Toruniu, Polska

Paleolit schyłkowy wschodniej części Kotliny Toruńskiej w świetle najnowszych wyników badań wykopaliskowych w Brzozie (Toruń-Rudak)

Wschodnia część Kotliny Toruńskiej, a w szczególności kompleks krzemienic w Brzozie (Toruń-Rudak), stanowi jedno z najważniejszych miejsc osadniczych datowanych na schyłkowy paleolit na Niżu Polskim. Cały kompleks, zajmujący obszar pola wydumowego o wymiarach około 1200x600 m, znajduje się w północno-wschodniej części toruńskiego poligonu artyleryjskiego. W rejonie tym, do 1990 r., wyróżniono ponad 90 punktów (określanymi wówczas jako stanowiska), które od 2015 r., zgodnie z wytycznymi Wojewódzkiego Kujawsko-Pomorskiego Konserwatora Zabytków, uznane zostały za jedno stanowisko o numerze 50.

W latach 2015–2023, w ramach badań archeologicznych prowadzonych przez Muzeum Okręgowe w Toruniu, dokonano odkrycia nowych koncentracji krzemiennych. Badania wykopaliskowe objęły powierzchnię 422 m². Jednym z założeń badawczych była weryfikacja wcześniejszych ustaleń związanych z przynależnością taksonomiczną, chronologiczną i stratygraficzną, a zwłaszcza zbadanie, czy istnieją na tym obszarze strefy o nienaruszonej stratygrafii z materiałem krzemiennym, w układzie zbliżonym do pierwotnego. W wyniku prac odkryto ponad 25 000 wytworów krzemiennych, w tym liczne rdzenie, narzędzia krzemienne, formy techniczne, półsurowiec, odpady i łuski. Pozyskano także przedmioty kamienne związane z obróbką krzemienia, fragmenty kości zwierzęcych, w tym paliczki renifera oraz bursztyn i konkrecję żelazistą.

Celem referatu jest prezentacja wstępnych wyników badań oraz podkreślenie znaczenia Kotliny Toruńskiej jako kluczowego obszaru w kontekście osadnictwa dotyczącego schyłkowego paleolitu. Na badanym obszarze, mamy do czynienia z wyjątkowym dziedzictwem archeologicznym, zachowanym w specyficznym kontekście stratygraficzno-planigraficznym, który dokumentuje obecność pierwszych grup ludzkich u schyłku starszej epoki kamienia. Ze względu na swoją wartość naukową, teren ten powinien zostać objęty szczególną ochroną prawną-konserwatorską, aby zachować jedno z najcenniejszych stanowisk archeologicznych w tej części Polski.

Dariusz Bobak¹, Maria Łanczont², Marta Połtowicz-Bobak³

¹Fundacja Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego, Polska

²Instytut Nauk o Ziemi i Środowisku, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska

³Instytut Archeologii, Uniwersytet Rzeszowski, Polska

Badania nad starszą epoką kamienia nad środkowym Sanem

Przez całe pradzieje San wyznaczał ważną granicę kulturową pomiędzy zachodem a wschodem. Rzeka ta spełnia także ważną graniczną rolę w kontekście regionalnym (geomorfologicznym) i dotyczy to praktycznie całej jej długości, zarówno w odcinku karpackim, jak i podkarpackim.

W swoim górnym biegu, po Przemyśl, San jest rzeką górską, która łączy Bieszczady ze strefą pogórzy karpackich, natomiast poniżej ujścia z Karpat już w obrębie Kotliny Sandomierskiej jest typową rzeką niziną o szerokiej dolinie. Stanowi naturalny trakt komunikacyjny z funkcją tranzytowego korytarza ekologicznego dla migracji roślin i zwierząt, między Karpatami a ich przedpoiem, zaś strefa pograniczna wysoczyzn po obu stronach rzeki i doliny stwarzała w plejstocenie dogodne warunki środowiskowe dla osadnictwa.

Badania, zwłaszcza prowadzone w ciągu ostatnich dwudziestu pięciu lat pozwoliły na odkrycie serii stanowisk paleolitycznych, z których najstarsze odnosi się do środkowego paleolitu.

Najliczniejsze znane dziś z Polski południowo-wschodniej stanowiska łączy się z młodszą fazą górnego paleolitu i starszą fazą paleolitu schyłkowego. Są to magdaleńskie stanowiska w Hłomczy, Wierzawicach, Grodzisku Dolnym oraz epigraweckie stanowisko w Świętem. Można do nich dołączyć powierzchniowe znaleziska z Żurawicy pod Przemyślem i Zabłotców koło Radymna, które łączy z grawetienem lub epigrawetienem oraz być może ze Zmysłówki (pow. Leżajsk), która dostarczyła niewielkiego, mało dystyngtywnego materiału, który jednak, jak się wydaje można łączyć z okresem starszym niż początki holocenu. Warto też wspomnieć o pojedynczym znalezisku drapacza z Hnatkowic w powiecie przemyskim.

Stanowiska paleolityczne Polski południowo-wschodniej są powiązane z Sanem i jego karpackimi dopływami. Wyraźnie rysują się dwa centra: nad Sanem oraz nad Wisłokiem.

Osadnictwo nadsańskie obejmuje dwa rejony: tereny Karpat, skąd znane są pojedyncze stanowiska (Hłomcza, Ruszelczyce) oraz lessowe wysoczyzny podkarpackie. Bardzo wyraźnie widoczne jest rozmieszczenie osadnictwa na obrzeżach Wysoczyzny Kańczuckiej, nieco powyżej lessowej terasy średniej Sanu oraz dwa (Przemyśl – Buszkowice, Święte koło Radymna) na jej brzegu od strony Sanu. Łagodnie urzeźbione, ale zróżnicowane pod względem form tereny, położone powyżej szerokiej doliny Sanu oraz sieć małych rzeczek i strumieni – dopływów Sanu tworzyły bardzo dogodne warunki do zakładania obozowisk oraz do prowadzenia działalności gospodarczej – przede wszystkim polowań. Występowaniu zwierzyny łownej w okresie późnego pleniglacjału musiała sprzyjać specyficzna i stosunkowo bogata roślinność zimnego stepu i tundry z płatami widnych łasków na lessowym podłożu, niewątpliwie o mozaikowym układzie warunkowanym różną ekspozycją stoków i obecnością systemów dolinek ze stałym odpływem, zasilanych z Karpat. Dodatkowym istotnym elementem jest występowanie wychodni surowców (np. żwiry mieszane z materiałem północnym na pierwotnym lub wtórnym złożu odsłaniające w podcięciach i rozcięciach erozyjnych).

Chronologia cmentarzyska łowców-zbieraczy epoki kamienia w Dudce na Mazurach i jego relacja czasowo-przestrzenna do stref osadniczych

Na cmentarzysku w Dudce odsłonięto 25 grobów i szczątki około 120 osobników. Formy pochówków były bardzo różnorodne, takie jak: pochówki pierwotne, głównie w pozycji siedzącej, pochówki wtórne i ciałopalne. Dzięki licznym datowaniom radiowęglowym udało się ustalić chronologię cmentarzyska oraz powiązać ją ze zmianami jakie zachodziły w strategii osadniczej miejscowych łowców. Cmentarzysko funkcjonowało głównie w okresie kultury Zedmar, choć ulokowano je w miejscu, które było już wykorzystywane do celów funeralnych w okresie późnego mezolitu, co potwierdza data jednego z pochówków pierwotnych (grób VI–17). Dotychczas sądzono, że cmentarzysko przestało funkcjonować w okresie post-Zedmar i teren ten był w późnym neolicie wykorzystywany wyłącznie do celów osadniczych. Wyniki datowań wskazują jednak, że pochówki składano na cmentarzysku do końca późnego neolitu, czyli do końca osadnictwa na wyspie.

W sezonie 2023 i 2024 wznowiono prace wykopaliskowe w Dudce, które koncentrowały się na dalszym rozpoznaniu cmentarzyska oraz jego peryferii. Na cmentarzysku odsłonięto kilka małych jam z depozytami kości zwierzęcych, datowane na post-Zedmar i późny neolit. Odkryta została też kolejna strefa obozowania na stoku pomiędzy cmentarzyskiem a brzegiem jeziora (wykop XIII). Miejsce to najintensywniej zasiedlano w okresie kultury Zedmar, czyli w tym samym czasie kiedy teren plateau był intensywnie wykorzystywany do celów grzebalnych i rytualnych. Poza licznymi kośćmi zwierzęcymi, ceramiką i krzemieniem, odsłonięto również pozostałości obiektów mieszkalnych i palenisk. Wynika z tego, że cmentarzysko nie było ulokowane w odseparowaniu od miejsc obozowania, a w ich bezpośrednim sąsiedztwie.

Badania finansowane przez Narodowe Centrum Nauki, grant nr 2020/39/B/HS3/02375 realizowany na Wydziale Archeologii UW.

Sylvia Buławka¹, Nazarij Buławka²

¹Badaczka niezależna

²Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

W poszukiwaniu źródeł surowca... Wstęp do badań nakopalnianej rzeźby terenu przy użyciu głębokiego uczenia na przykładzie kopalni krzemienia w Egipcie

Pierwotne złoża surowców krzemionkowych występują w Egipcie w obrębie wapiennych formacji skalnych umiejscowionych wzdłuż Nilu, od Kairu na północy aż po Esnę na południu, oraz na przyległych do nich pustynnych płaskowyżach. Kopalnie krzemienia zlokalizowane są na obszarze suchych dolin rzecznych (wadi) prowadzących od Nilu w kierunku pustyni. Znanych jest wiele kopalni, które były eksploatowane już od czasów paleolitu (MSA), jak Nazlet Khater, Beit Allam, Nazlet Safaha, czy Teby Zachodnie. Surowce krzemionkowe pozyskiwane były jednak także w innych rejonach w okresach późniejszych, co najmniej po Okres Późny (czasy równoległe Epoce Brązu i Żelaza w Polsce).

Poza badaniami terenowymi, czy wykorzystaniem badań geofizycznych do analiz terenów górniczych można zastosować także szereg innych metod. Do często wykorzystywanych należą cyfrowe modele wysokościowe o dużej rozdzielczości tworzone przy pomocy skanowania laserowego (LiDAR) czy fotogrametrii z użyciem UAV. Na terenie Egiptu nie są one łatwo dostępne. Biorąc pod uwagę jednak, że obszary górnicze znajdują się w pustynnym krajobrazie i nie są pokryte gęstą roślinnością, większość cech górniczych jest widoczna na zdjęciach satelitarnych. Można więc je wykorzystać do opracowania modelu głębokiego uczenia w celu wykrywania poszczególnych szybów. Najlepszym przykładem okazała się jedna z największych i najlepiej przebadanych kopalni krzemienia w Egipcie w Wadi el-Sheikh, na terenie której widoczne są różne metody wydobywania surowca.

Podczas wystąpienia omówiona zostanie problematyka badań krajobrazu górniczego przy użyciu zdjęć satelitarnych i sztucznej inteligencji.

Janusz Budziszewski¹, Michał Jakubczak², Dawid Jagłowski³, Jakub Karczewski³, Aleksandra Wołk⁴

¹Badacz niezależny

²Instytut Archeologii i Etnologii, Polska Akademia Nauk w Warszawie, Polska

³Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

⁴Instytut Archeologii, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Polska

Rozpoznawanie pozostałości pradziejowych kopalń krzemienia na terenach rolniczych. Kopalnia krzemienia czekoladowego „Bednarzu” w Kotlarce koło Iłży

Badania wykopaliskowe pradziejowych kopalń krzemienia są niezwykle czasochłonne i kosztowne, a w efekcie zazwyczaj dają tylko fragmentaryczny obraz stanowiska. Zatem niezbędne jest rozwijanie kompleksowych, niedestrukcyjnych analiz całych stanowisk tego typu. W ostatnich latach fascynujące możliwości badań stanowisk o zachowanej pradziejowej rzeźbie stworzył LiDAR.

Jednak większość stanowisk prągowiczych znajduje się dziś na terenach zupełnie przekształconych przez nowożytną działalność rolniczą. Zmiany technologiczne ostatnich dekad zupełnie zmieniły możliwości badań również takich stanowisk. Wiedzę o lokalnej geologii wzbogaca aerofotografia satelitarna oraz lotnicze skanowanie laserowe. Wgląd w strukturę stanowisk uzyskać można dzięki aerofotografii wykonywanej z niskiego pułapu przy pomocy dronów oraz metodom geofizycznym (szczególnie obiecująca jest GPR). Precyzyjną lokalizację materiałów powierzchniowych zrewolucjonizował GPS, a ich przestrzenne analizy – GIS.

Analizy odkrytego w 2011 roku stanowiska „Bednarzu” w Kotlarce koło Iłży posłużyły stworzeniu algorytmu kompleksowych, nieinwazyjnych badań pozostałości eksploatacji krzemieni zniszczonych nowożytną działalnością rolniczą. Szczególną uwagę poświęcono analizom powierzchniowych materiałów krzemienianych, w typie określanym kiedyś przemysłem wierzbickim, których zrozumienie od ponad stu lat sprawia polskim archeologom kłopoty.

Elżbieta Ciepielewska¹, Michał Szubski²

¹Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, Polska

²Instytut Archeologii, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, Polska

Zróżnicowanie przygotowania rdzeni dwupiętowych na schyłkowopaleolitycznym stanowisku Michałów-Piasa (Rydno) oraz cyfrowa analiza przestrzenna materiałów ze starszych badań wykopaliskowych

Stanowisko w Michałowie-Piasce (gm. Skarżysko Kościelne, woj. świętokrzyskie) należy do kompleksu Rydno będącego skupiskiem stanowisk schyłkowopaleolitycznych i mezolitycznych skoncentrowanych wokół lokalnych wychodni hematytu. Położone jest na piaszczysto-żwirowej terasie rzeki Kamiennej, na jej prawym brzegu. Badania na stanowisku prowadzone w latach 1996–2007 przez ekipy PMA oraz IAiE PAN dostarczyły przede wszystkim bogatych materiałów identyfikowanych ze schyłkowopaleolitycznym osadnictwem społeczności kultury świderskiej.

Elementem prac gabinetowych nad materiałem z krzemienicy I-1996 (ary 16, 26, 27) jest studium rdzeni z krzemienicy I-96 i krzemienicy II-96, które obrazują strategię wykorzystania krzemienia czekoladowego, surowca absolutnie dominującego w inwentarzu. Możemy zaobserwować różnice w sposobie adaptacji konkrecji, w zależności od pierwotnego kształtu bryły, występujące w poszczególnych krzemienicach.

Chcielibyśmy również przedstawić metodę cyfryzacji dokumentacji archiwalnej. Dzięki wykonanej w terenie skrupulatnej planigrafii, możliwe stało się przeniesienie jej do środowiska GIS. Znacznie ułatwia to przeprowadzanie analiz przestrzennych oraz otwiera nowe możliwości interpretacji materiału.

Marcin Dziewanowski

Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska „Jastrzębiec”, Przecław, Polska

Badania osad wczesnoneolitycznych na przykładzie stan. 5 w Mierzynie, pow. policki w konwencji “in-depth reading” i ich znaczenie dla dziedziny archeologii

W efekcie realizacji projektu badań mikroregionalnych na Wzniesieniach Szczecińskich autor zidentyfikował co najmniej 35 zagród KCWR i pozyskał około 30000 zabytków w trakcie eksploracji klasycznej, siania i flotacji. Kluczowe znaczenie

w projekcie ma metoda składanek jako narzędzie dla studiów nad organizacją przestrzenną osady centralnej KCWR w Mierzynie, stan. 5. Badania realizowane w konwencji „*in depth reading*” dostarczyły wyjątkowych zestawów zabytków dla badań nad kamieniarstwem w zakresie produkcji żaren z piaskowców oraz modyfikacji importowanych narzędzi szlifowanych. Również licznie reprezentowane wyroby krzemienne tworzące składanki także między obiektami. Ceramika ornamentowana m.in. w stylu: nadłabskim, nadsoławskim, ale też nadreńskim, jest pod wieloma względami diagnostyczna i umożliwia dopasowywanie fragmentów rozproszonych po różnych obiektach. Wykonane składanki i dopasowania różnych kategorii źródłowych zmieniają znaczenia i interpretacje zabytków, warstw, obiektów, otwierając bramę do innej percepcji osad z doby „rewolucji neolitycznej”.

Marcin Dziewanowski

Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska "Jastrzębiec", Przecław, Polska

Metoda wielościenna w obróbce skał we wczesnym neolicie na przykładzie znalezisk z Dolnego Nadodrza

W 2019 r. autor obronił rozprawę doktorską poświęconą wytwórczości narzędzi wielościennych z krzemienia (siekier, dłut, sztyletów) w IV I III tys. przed Chr. na Dolnym Nadodrzu.

W kolejnych latach kontynuował badania ukierunkowane na początki neolitu w regionie, ale ich celem było także zebranie danych o nowej jakości na Niżu Polskim, jaką były narzędzia szlifowane. Okazało się, że stanowiska KCWR są bardzo zasobne w ślady zaawansowanej technologicznie obróbki skał lokalnych i importowanych, a pozyskany zbiór należy do najliczniejszych w Polsce.

Autor starał się zbierać całość materiału skalnego i dopiero po oczyszczeniu i dokumentacji dokonywał selekcji. Dzięki zabiegom siania i flotacji pozyskano także sporo drobnych zabytków, jak łuski (od 2 mm) z modyfikacji narzędzi szlifowanych. Niepozorne okruchy skalne zmieniły status, gdy wykonano składanki między odległymi obiektami. Bardzo często spotykane są relacje między zabytkami znajdującymi w jamach zachodnich i wschodnich oraz między odległymi zagrodami. Pełen przekrój kategorii zabytkowych (od mikrołusek do całych okazów i modyfikacji) daje z kolei możliwość podjęcia studiów nad ideą obróbki wielościennej jako prologu koncepcji znanych w późnomезolitycznych i protoneolitycznych kulturach kręgu północnego.

Patrycja Filipowicz¹, Arkadiusz Marciniak¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

Późnoneolityczny kompleks budowli niemieszkalnych w Çatalhöyük

W trakcie niemal 25 lat polskich badań na tym znanym neolitycznym stanowisku, wpisanym w 2012 r. na listę dziedzictwa UNESCO, udało się kompleksowo rozpoznać charakter osady Çatalhöyük w ostatnich trzystu latach jej istnienia. Od 2018 roku badania koncentrują się na niezbadanej dotąd wschodniej części stanowiska (tzw. East Area). W ramach pięciu sezonów badań wykopaliskowych odkryto tam kompleks budowli o niemieszkalnym charakterze, położonych wokół dużego otwartego placu. Do jego najważniejszych elementów należą: (i) wielopomieszczeniowa budowla grobowa ze złożonymi w niej pochówkami (Budynek 173), (ii) ceremonialna budowla z malowidłami i kilkunastoma platformami (Budynek 174) oraz (iii) niewielka struktura z wyjątkową koncentracją celowo zdeponowanych przedmiotów o nieużytkowym charakterze (Budynek 176). Kompleks budowli z East Area jest pierwszym udokumentowanym przykładem wolnostojącej architektury niemieszkalnej w Çatalhöyük. Na specjalny charakter tego założenia wskazuje także mnogość zdobionych przedmiotów, takich jak figurki, fragmenty reliefów ściennych, gliniane, kamienne i kościane przedmioty.

Celem naszego wystąpienia jest przedstawienie wyników badań East Area, w szczególności prezentacja kompleksu budowli niemieszkalnych oraz praktyk pogrzebowych z nim związanych, w kontekście zmian społecznych i demograficznych w schyłkowym okresie zamieszkiwania Çatalhöyük.

Osada społeczności kultury pucharów lejkowatych na stan. 1 w Ćmielowie, woj. świętokrzyskie, w świetle najnowszych badań

W 1919 r. Zdzisław Lenartowicz, nauczyciel z Ostrowca Świętokrzyskiego, a zarazem uczeń Jana Matejki, odkrył na Wzgórzu Gawroniec w Ćmielowie osadę górników należących do społeczności kultury pucharów lejkowatych. Ranga znalezisk szybko przykuła uwagę badaczy. Niestety II wojna światowa przerwała te zainteresowania. Dopiero niedługo po jej zakończeniu, w 1947 Zofia Podkowińska rozpoczęła pierwszy sezon badań wykopaliskowych. W sumie przeprowadzono sześć kampanii badawczych (1947, 1948, 1950, 1954, 1955, 1961), z czego w ostatnim sezonie pracami kierował Zygmunt Krzak. Łącznie przebadano powierzchnię około 42 arów, na której odkryto 246 obiektów oraz pozyskano około 150000 zabytków.

Rozparcelowanie zbioru po różnych instytucjach, brak monograficznego opracowania, jak i blokowy system badań, skupiający się przede wszystkim na rozpoznaniu środkowej, kulminacyjnej partii stanowiska, były głównym powodem do rozważenia powrotu na osadę. Jednocześnie, równie ważnym asumptem do rozpoczęcia nowego rozdziału w historii badań jest rozwój analiz interdyscyplinarnych. W związku z powyższym, po 62 latach, postanowiono w 2023 r. powrócić na stanowisko i objąć badaniami północnowschodnią część osady.

W pierwszej kolejności przeprowadzono badania geofizyczne. Warto dodać, że pomimo niewielkiej skali badań, dokonano szeregu istotnych odkryć, poszerzających wiedzę na temat stanowiska, zarazem kierunkujących dalsze perspektywy badawcze. W ciągu trzech kampanii wykopaliskowych rozpoznano powierzchnię około 2,5 ara, na której zarejestrowano 20 obiektów, w tym dwa groby szkieletowe dzieci w wieku Infans I. Pozyskano także ponad 10000 zabytków z różnych kategorii surowcowych, w tym pierwsze zabytki wykonane z miedzi.

Badania będą z pewnością kontynuowane, bowiem ilość zaskakujących odkryć pozwala z nadzieją oczekiwać dalszych, spektakularnych rezultatów. Szczególne oczekiwania znajdują odzwierciedlenie w wymiarze chronologicznym, gdzie nadal brak dokładnego datowania osady. Jednak liczne węgle drzewne, które udało się pozyskać, dają ogromne szanse, aby zmienić ten stan rzeczy. Z kolei, obecność grocika krzemienno-chałupniczego dla społeczności kultury lubelsko-wołyńskiej, pozwala stawiać tezy, że wzmiankowana osada mogła podlegać wpływom z innych środowisk kulturowych. Kontynuacja badań wykopaliskowych, jak i wykorzystanie całego wachlarza interdyscyplinarnych analiz bez wątpienia umożliwią lepsze poznanie charakteru osadnictwa społeczności KPL na stanowisku 1 oraz ich relacji z innymi grupami tej ludności.

Natalia Gryczewska¹, Greta Brancaloni², Maciej T. Krajcarz², Michał Wojenka³, Jarosław Wilczyński⁴, Marcin Sulwiński⁵, Małgorzata Suska-Malawska⁵

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Instytut Nauk Geologicznych, Polska Akademia Nauk w Warszawie, Polska

³Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska

⁴Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt, Polska Akademia Nauk w Krakowie, Polska

⁵Wydział Biologii, Centrum Nauk Biologiczno-Chemicznych, Uniwersytet Warszawski, Polska

Unikalny przypadek fumiers w Polsce: wyniki biomarkerów i mikromorfologii z Jaskini Łokietka (Południowa Polska)

During the Neolithic and later times, many caves and rock shelters were used as stables by shepherds. To maintain cleanliness and make room for new stabling seasons, dung was often piled up and burnt, leaving behind distinct sedimentary sequences rich in burnt and unburnt organic material. These deposits, known as fumiers, are well-documented in the Mediterranean but remain less studied in Central Europe. This study presents a unique case of a fumier site in Poland—Łokietka Cave—focusing on its Late Pleistocene-Holocene sedimentary sequence. Preliminary archaeological data indicate human occupation connected to the Neolithic and Eneolithic, with the uppermost mixed layers containing younger traces. To analyse the sequence, biomarker and micromorphological methods were applied.

The results revealed that the upper part of the sequence has been reworked, likely due to occupation, and its basal

unit exhibits a high concentration of faecal spherulites, confirming the presence of herbivore dung. Below, a typical fumier deposit is present with distinct facies: a) thinly laminated, unburnt layers representing degraded dung accumulation; b) burnt substrate; c) charred material (charcoal and bone) accumulation; d) ash accumulation, with some unit exhibiting high content of faecal spherulites. The presence of in situ, non-burnt degraded dung with abundant faecal spherulites provides evidence of live herbivore animals in the cave, while the presence of charcoal and burnt bone fragments indicates that fuels other than dung were also used. The lowermost analysed part of the sequence is characterized by loess-like sediments with pronounced platy and granular microstructures, indicative of frost action, supporting a deterioration of the climate. Notably, herbivore dung was absent in this part. Faecal biomarkers indicated the presence of non-human faecal matter in all layers except the Late Pleistocene. Preliminary identification of livestock through biomarker and micromorphology analyses suggests that the animals stabled at the site were herbivores. This study highlights: a) the likely use of the cave as a livestock pen; b) site maintenance practices involving dung burning; c) the use of multiple fuel sources, including dung, charcoal, and bones. Future research will include more in-depth analyses and collaborations to further refine these findings.

Witold Gumiński

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Ryba czy bekon? Zróżnicowanie konsumpcji na stanowiskach łowieckich z epoki kamienia w Dudce i Szczepankach na Mazurach

Stanowiska Dudka i Szczepanki leżą na dwóch wyspach dawnego Jeziora Staświn na Mazurach. Osadnictwo na obu wyspach trwało równolegle od późnego paleolitu, przez cały mezolit, paraneolit, czyli kulturę Zedmar, aż do końca neolitu i zajmowało praktycznie te same miejsca przez całą epokę kamienia. W Dudce była to osada na południowym cyplu, osobne siedlisko we wschodniej zatoce oraz w nowo badanej strefie (wykop XIII) na skłonie brzegu wyspy poniżej cmentarzyska. W Szczepankach, poza osadą główną (sektor E i S), znajdowała się jeszcze odosobniona enklawa na wschodnim cyplu wyspy – Szczepanki A.

Przez cały mezolit i paraneolit do końca neolitu charakter lasu zmieniał się nieznacznie. Natomiast stan jeziora ulegał szybkiej degradacji od początku subboreal, co ostatecznie doprowadziło do zaniku osadnictwa na wyspach z końcem neolitu.

Struktura łowiectwa i rybołówstwa w wyodrębnionych miejscach osadniczych była podobna w kolejnych okresach epoki kamienia i tylko udział rybołówstwa wyraźnie zmalał od okresu post-Zedmar na skutek zarastania i hipertrofizacji jeziora.

Co zaskakujące, struktura łowiectwa i rybołówstwa różniła się jednak znacząco między obydwoma wyspami a nawet między poszczególnymi miejscami osadniczymi na tej samej wyspie. Dotyczy to zarówno ogólnej relacji łowiectwa do rybołówstwa, jak i ich struktury. W jednych miejscach przeważają kości ryb, w innych kości zwierzyny kopytnej, a ich struktura gatunkowa jest też wyraźnie zróżnicowana i na przykład w Dudce przeważa jeleni, a w Szczepankach dzik. Stan ten nie może wynikać z różnic środowiskowych ani sezonowości osadnictwa i jest zapewne wynikiem podziału wód jeziora jak i okolicznych lasów na rewiry łowieckie przynależne do konkretnych osad, rodzin lub klanów.

Katarzyna Januszek¹, Dariusz Manasterski¹, Łukasz Kruszewski¹, Katarzyna Pyżewicz¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Instytut Nauk Geologicznych, Polska Akademia Nauk w Warszawie, Polska

Narzędzia czy hipotetyczne symbole prestiżu? Przedmioty kamienne społeczności przełomu epok kamienia i brązu z terenu unikatowego kompleksu funeralno-obrządkowego w Ząbiu 10 na Pojezierzu Mazurskim

Stanowisko 10 w Ząbiu, to dawna wyspa na jeziorze Łańskim, na której allochtoniczne społeczności rangowane, związane z kulturą ceramiki sznurowej i pakietem Pucharów Dzwonowatych, chowały zmarłych o wysokim statusie społecznym. Po symbolicznym upadku ich elit, na wyspie nie znajdowały się już żadne indywidualne groby społeczności rangowych. Groby indywidualne zostały zastąpione obiektami grobowymi zawierającymi szczątki anonimowych zmarłych. Tak więc próba formowania lokalnych elit pod koniec neolitu pod wpływem przybyszów była krótkotrwała i nie jest dostrzegalna we wczesnej epoce brązu, kiedy to nastąpił prawdopodobnie powrót do egalitaryzmu społecznego.

Możliwość rozpoznania oddziaływań społeczności allochtonicznych i ich wpływu na miejscową ludność na podstawie kompleksu funeralno-obrzędowego sprawia, że miejsce to jest unikatowe nie tylko w skali Pojezierza Mazurskiego, ale także w całej strefie pogranicza Nizin Środkowo- i Wschodnioeuropejskich.

Na terenie tego kompleksu odkryto wyroby kamienne w różnym stanie zachowania, związane ze społecznościami późnego neolitu i wczesnej epoki brązu. Wyniki przeprowadzonych analiz morfologicznych, typologicznych, petrograficznych i traseologicznych tych przedmiotów dały możliwość interpretacji ich prawdopodobnego znaczenia dla społeczności późnego neolitu i wczesnej epoki brązu przebywających na wyspie jeziora Łańskiego. Interpretacje i wnioski zostaną zaprezentowane w trakcie wystąpienia.

Dariusz Król

Instytut Archeologii, Uniwersytet Rzeszowski, Polska

Wzory osadnicze kultury pucharów lejkowatych na lessach Podgórze Rzeszowskiego i Doliny Dolnego Sanu w świetle najnowszych badań

Wystąpienie poświęcone jest najnowszym wynikom badań nad wzorami osadnictwa społeczności kultury pucharów lejkowatych na lessach podkarpackich. Obszar ten charakteryzuje się zróżnicowanym ukształtowaniem terenu. Pokryty jest żyznymi glebami lessowymi oraz płatami czarnoziemów, a także poprzecinany licznymi ciekami wodnymi i bezodpływowymi zagłębieniami. Pod względem geograficznym oddziela region jałowych, piaszczystych równin na północy od karpackiego fliszu na południu, tworząc unikalny korytarz ekologiczno-kulturowy. Jego charakterystyczne położenie geograficzne sprawia, że stanowi niemal wrota prowadzące do dorzecza górnego Bugu i Dniestru na zachodniej Ukrainie – obszaru intensywnych kontaktów pomiędzy społecznościami kultury pucharów lejkowatych a kulturą trypolską. Dzięki dynamicznemu wzrostowi nowych danych źródłowych, obszar lessów podkarpackich zajmuje obecnie istotne miejsce na mapie eneolitycznych procesów kulturowych na północnym przedpolu Karpat. Wystąpienie ma na celu przybliżenie specyfiki miejscowej kultury pucharów lejkowatych. Poruszone zostaną zagadnienia rozprzestrzenienia osadnictwa, zagospodarowania przestrzennego osiedli, aranżacji cmentarzysk, relacji pomiędzy różnymi formami osadniczymi, chronologii i kontaktów interkulturowych.

Michał Przeździecki¹, Karol Szymczak¹, Adam Wawrusiewicz², Marcin Frączek³, Vadzim Beliaevs¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Muzeum Podlaskie w Białymstoku, Polska

³Instytut Geografii i Nauk o Środowisku, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

Najstarsze ślady osadnictwa na stanowisku Lipsk 81 w świetle analizy zabytków krzemiennych

Stanowisko Lipsk 81 (pow. augustowski, woj. podlaskie) to położony wśród biebrzańskich mokradł piaszczysty grąd. Współcześnie ze wszystkich stron otaczają go rozległe kompleksy torfowisk, zaś główny element krajobrazu wyznacza koryto Biebrzy przepływającej ok. 200–300 metrów na południe stanowiska. Wyniki badań paleogeograficznych wskazują jednak, iż w przeszłości, zarówno sam grąd, jak i jego otoczenie wyglądały inaczej. Świadczą one o istnieniu po wschodniej stronie stanowiska średniej wielkości jeziora, którego powstanie łączyć należy z końcem ostatniego zlodowacenia. Mniej więcej z tym okresem, tj. końcem plejstocenu i początkiem holocenu należy wiązać najstarsze ślady osadnictwa, ujawnione podczas badań wykopaliskowych w 2024 r. Odkrycie bogatych oraz reprezentatywnych zespołów a przy tym w zachowanym kontekście stratygraficznym ostatecznie potwierdziło obecność na stanowisku ugrupowań schyłkowopaleolitycznych związanych z kręgiem kultur z liściakami. W poprzednich sezonach badawczych ten etap zasiedlenia lipskiego grądu sygnalizowany był jedynie przez pojedyncze i mało charakterystyczne znaleziska niedające podstaw do głębszych analiz lub konstatacji. Niemniej ostatnie odkrycia znacząco poszerzają tę perspektywę, umiejscawiając stanowisko Lipsk 81 w centrum dyskusji dotyczącej chronologii, rangi oraz szczegółowej charakterystyki różnych jednostek i konstrukcji taksonomicznych łączonych z kręgiem kultur z liściakami. W tym kontekście szczególnie istotne jest zarejestrowanie dwóch zapieczętowanych stratygraficznie, a przy tym zachowanych *in situ* koncentracji zabytków krzemiennych. Materiały te morfologicznie i technologicznie nawiązują do inwentarzy, tzw. starszych zespołów z liściakami (*krasnosielian*, *perstunien*, *volkushien*, *premazovien*), jednocześnie różnią się pod względem tych atrybutów od zarejestrowanych w wyższej warstwie inwentarzy świderskich reprezentujących młodszą fazę rozwojową kręgu z liściakami.

Katarzyna Pyżewicz¹, Witold Grużdź², Andrzej Wiśniewski³, Piotr Moska⁴, Adam Kobylka³, Witold Migal², Claudio Berto¹, Barbara Woronko⁵, Maciej T. Krajcarz⁶

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, Polska

³Instytut Archeologii, Uniwersytet Wrocławski, Polska

⁴Instytut Fizyki, Politechnika Śląska, Polska

⁵Wydział Geologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

⁶Instytut Nauk Geologicznych, Polska Akademia Nauk w Warszawie, Polska

Środkowopaleolityczne stanowisko w Zwoleniu – nowe spojrzenie na chronologię

W referacie chcielibyśmy przedstawić wyniki najnowszych badań chronometrycznych stanowiska, a także nowe obserwacje archeologiczne uzyskane na podstawie badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2023 i 2024 na stanowisku Zwolen 10, woj. mazowieckie.

Nowe wykopaliska obejmujące powierzchnię 18 m² dostarczyły 172 artefakty. Zabytki krzemienne znajdowały się w kompleksie osadów piaszczysto-żwirowych przemieszanych z drobnoziarnistymi osadami, związanymi z działalnością rzek roztokowych. Choć ich pierwotne położenie zostało zaburzone przez procesy fluwialne, artefakty zachowały „świeży” stan, co sugeruje, że zostały przemieszczone na krótką odległość w stosunkowo krótkim czasie. Większość artefaktów została wykonana z krzemienia czekoladowego oraz lokalnego krzemienia turońskiego. Zespół zabytków obejmuje noże bifacjalne, skrobacze, odłupki i wióry. Niektóre odłupki wykazują cechy związane z formowaniem narzędzi bifacjalnych. Przypuszczamy, że narzędzia były użytkowane, a następnie na miejscu poddawane retuszowi lub ostrzeniu.

W tych samych osadach odkryto kości zwierzęce, będące szczątkami koni i mamuta. Były one rozproszone, a w niektórych przypadkach pofragmentowane. Podobnie jak artefakty krzemienne, kości zostały przemieszczone w obrębie koryt rzeki roztokowej.

Aby określić chronologiczną pozycję artefaktów środkowopaleolitycznych, pobrano kilkanaście próbek do badań metodą optycznie stymulowanej luminescencji (OSL). Uzyskane wyniki częściowo potwierdzają wcześniejsze hipotezy, umiejscawiając warstwy zawierające znaleziska archeologiczne w MIS 5a i MIS 4.

Badania zostały sfinansowane przez Narodowe Centrum Nauki (grant “Aktywność neandertalczyków i najstarszych ludzi współczesnych anatomicznie na północnych rubieżach ich osadnictwa (w rejonie Zwolenia i Góry Puławskiej)”, 2024/53/B/HS3/03089). Badania zostały również sfinansowane przez Uniwersytet Warszawski (grant “POB IV dla Rodziców – Nowe Idee, 2 edycja”).

Anna Rauba-Bukowska¹, Maciej Dębiec², Vasile Diaconu³, Katarzyna Drabik⁴

¹Instytut Archeologii i Etnologii, Polska Akademia Nauk, Kraków, Polska

²Instytut Archeologii, Uniwersytet Rzeszowski, Polska

³Muzeul de Istorie și Etnografie Târgu Neamț, Rumunia

⁴Instytut Nafty i Gazu – Państwowy Instytut Badawczy, Zakład Geofizyki Wiertniczej, Kraków, Polska

Wykorzystanie metod specjalistycznych w badaniach figurek antropomorficznych kultury Precucuteni

Jednym z najbardziej charakterystycznych elementów kultury Precucuteni są figurki antropomorficzne. Ich typologię i interpretację dyskutuje się już od ponad 100 lat, podczas gdy aspekty technologiczne nie były do tej pory głęboko badane. Od 2017 roku jedno ze stanowisk tej kultury w miejscowości Topolita, w północno-wschodniej Rumunii, jest intensywnie badane archeologicznie. Odkryto w ich trakcie ponad 150 figurek antropomorficznych. Dziewięć z nich, pozyskanych w 2023 roku, wytypowano do poddania kilku analizom specjalistycznym. Pierwsza to tomografia komputerowa wysokiej rozdzielczości. Dzięki tej metodzie możliwe było zrekonstruowanie sposobów formowania figurek oraz zobrazowania struktury samej masy ceramicznej. W celu identyfikacji surowcowej wykonano analizy chemiczne metodą XRF materiału ceramicznego zarówno figurek jak i naczyń. Wykonano również preparaty petrograficzne (cienkie szlify) dla fragmentów ceramiki oraz wybranych figurek. Dzięki tej metodzie możliwa była identyfikacja mineralna oraz opis tekstur mas ceramicznych.

Badania wykazały, że artefakty różnią się między sobą wewnętrzną strukturą. Figurki i naczynia wykonane są z inaczej przygotowanych mas ceramicznych. Analizy chemiczne i petrograficzne wskazały wstępnie na dwa różne rodzaje surowca. Analizy porowatości wykazały, że masy naczyń są dużo mniej porowate niż masy figurek. Powyższe cechy wskazują na odmienną technikę przygotowania tych przedmiotów. Ponadto stwierdzono, że figurki mogły być formowane na kilka sposobów, co świadczy o zindywidualizowanym charakterze wytwórczości tych przedmiotów.

Marcin Szydłowski

Instytut Historyczny, Uniwersytet Szczeciński, Polska

O roli niekrzemianowego surowca kamiennego w epoce kamienia. Z perspektywy 20 lat doświadczeń

Na przestrzeni tysięcy lat trwania epoki kamienia w Europie Środkowej, możemy zaobserwować pewne powtarzalne zależności doborów surowcowych skał niekrzemianowych. Jest to ukierunkowane wieloma zmiennymi naturalnymi jak i kulturowymi. Cechy techniczne skał mogą w sposób wprost-proporcjonalny narzucać sposoby ich obróbki, a to wiąże się z pulą możliwych śladów produkcyjnych. Na przestrzeni ostatnich 20 lat badań zebrano ogromną ilość danych porównawczych, które skłaniają do pewnych refleksji na tym polu i podjęcia próby podsumowania tego etapu. Osobnym zagadnieniem, znacznie trudniejszym do dowodzenia, jest postrzeganie znaczenia surowca kamiennego – technologiczne, ekonomiczne, wierzeniowe, magiczne. Jednakże na podstawie tej szerokiej bazy porównawczej, można pokusić się i tutaj o pewne wnioski, na podstawie np. kolorystyki, kształtu, cech chemicznych.

Karol Szymczak¹, Michał Przeździecki¹, Adam Wawrusiewicz², Marcin Frączek³

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Muzeum Podlaskie w Białymstoku, Polska

³Instytut Geografii i Nauk o Środowisku, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

Materiały schyłkowopaleolityczne ze st. 81 w Lipsku n/Biebrzą w świetle dyskusji nad rozwojem kręgu kultur z liściakami

Wystąpienie poświęcone jest określeniu miejsca znalezisk ze stanowiska 81 w Lipsku nad Biebrzą w ogólnej sytuacji kulturowej schyłkowego paleolitu Europy. Kluczową jednostką jest tu kultura Bromme (dawniej Lyngby), której za teren macierzysty uważany jest Półwysep Jutlandzki i jego sąsiedztwo. Zespoły o podobnej charakterystyce (masywne liściaki trzoneczkowate w towarzystwie równie masywnych rylców i drapaczy) występują w całej Europie Północnej, aż po interior Niziny Wschodniorosyjskiej. Kultura ta zwyczajowo datowana była na ciepły okres Allerød. Niemniej ostatnie dane mogą wskazywać, że jednostka ta rozwijała się raczej w pierwszej połowie ochłodzenia Dryasu III. W tym kontekście daty ze stanowiska Lipsk 81 mają kluczowe znaczenie.

Elżbieta Trela-Kieferling

Muzeum Archeologiczne w Krakowie, Polska

Neolityczne wyroby krzemienne i obsydianowe ze stan. 2 w Modlnicze, pow. krakowski

Stanowisko 2 w Modlnicze w powiecie krakowski badane było w latach 2007 i 2008 w trakcie prac archeologicznych poprzedzających budowę autostrady A4. Obszar badań obejmował powierzchnię przekraczającą 4 ha. W trakcie wykopalisk zidentyfikowano 4522 wyroby krzemienne, a także 4 wykonane z obsydianu i po jednym z rogowca i radiolarytu.

Zgromadzony zespół zabytków charakteryzuje się znaczną różnorodnością chronologiczną. Najstarsze fazy osadnictwa na tym stanowisku związane są z mezolitycznymi kulturami: komornicką i janisławicką. Kolejne etapy zasiedlenia przypadały na okres neolitu, w tym: kulturę ceramiki wstęgowej rytej, kulturę lendzielskiej, kulturę malicką, kulturę lubelsko-wołyńską, kulturę pucharów lejowatych, kulturę ceramiki sznurowej. Dalsze fazy osadnicze przypisane zostały do epoki brązu, w tym kultur: mierzanowickiej i łużyckiej. Dotychczas opublikowano tylko część zebranych inwentarzy, a planowana publikacja całościowego materiału wciąż nie została zrealizowana.

Strefa zajęta przez osadnictwo neolityczne, w tym przez cmentarzysko KCWR znajdowała się w stosunkowo

ograniczonej, północno-wschodniej części badanego obszaru. Większość zabytków pochodzi z warstwy kulturowej, podczas gdy jedynie nieliczne wyroby zostały znalezione w jamach osadniczych i grobach. Analiza zgromadzonych inwentarzy i rozkładu zabytków dostarczyła cennych informacji na temat technik krzemieniarskich stosowanych przez społeczności neolityczne zamieszkujące obszar stanowiska 2 w Modlniczce.

Adam Wawrusiewicz¹, Aleksandra Cetwińska², Dariusz Manasterski²

¹Muzeum Podlaskie w Białymstoku, Polska

²Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Ceramika kultury Narva ze stanowiska Augustów 13. Propozycja modelu analizy wieloaspektowej

W neolicie północno-wschodniej Polski wyraźnie zarysowany był podział osadnictwa ugrupowań allochtonicznych o charakterze rolno-hodowlanym i pasterskim oraz autochtonicznych łowiecko-zbierackich. W przypadku tych ostatnich wyróżniane są dwa warianty terytorialne – kontynentalny reprezentowany przez kulturę niemeńską i litoralny związany z kulturą Narva. Pomiędzy nimi rysowała się luka obejmująca pas, jak się dotychczas zdawało, niezasiedlonej przestrzeni. O ile obecność elementów „niemeńskich” w strefie pojezierzy była zauważana, to infiltracja interioru ze strony „nadmorskiej Narvy”, pozostawała nieczytelna. Zmianę dotychczasowego postrzegania obrazu kulturowego w tym zakresie zwiastują wyniki badań wykopaliskowych prowadzonych od trzech lat na stanowisku Augustów 13 (wyspa na jeziorze Rospuda). Odkryte tu materiały ceramiczne są bowiem typowe dla kultury Narva, co zdaje się potwierdzać wcześniejsze przypuszczenia o możliwej penetracji w głąb interioru przedstawicieli wspomnianego ugrupowania kulturowego. Zastosowanie wieloaspektowej analizy źródeł w oparciu o badania makro- i mikroskopowe, w połączeniu z petrograficznymi, opartymi o preparaty szlifów cienkich oraz analizy chromatograficzne z wykorzystaniem chromatografii gazowej łączonej ze spektrometrią mas pozwoli z jednej strony na weryfikację przyjętych tez, z drugiej zaś wypracowanie komplementarnego wzorca opracowania ceramiki.

Adam Wawrusiewicz¹, Marcin Frączek², Michał Przeździecki³, Krzysztof Żurek¹, Vadzim Beliaevs³

¹Muzeum Podlaskie w Białymstoku, Polska

²Instytut Geografii i Nauk o Środowisku, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Polska

³Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Stratygrafia, chronologia i kontekst paleośrodowiskowy stanowiska nr 81 w Lipsku. Potencjał nadbiebrzańskich grądów w poznaniu społeczeństw epoki kamienia w Polsce północno-wschodniej

Stanowisko nr 81 w Lipsku (pow. augustowski, woj. podlaskie) ulokowane jest na dobrze wyeksponowanym wzniesieniu otoczonym przez rozległy kompleks torfowisk przyległy do współczesnego koryta Biebrzy. Prowadzone od kilku lat badania archeologiczne i paleośrodowiskowe skoncentrowane są wokół szerokiego spectrum zagadnień związanych z poznaniem tutejszych społeczności epoki kamienia. Ostatnie prace, realizowane latem 2024 roku, dostarczyły pakietu nowych danych stratygraficznych, których dokumentacja była możliwa dzięki rekordowej suszy hydrologicznej. W obrębie wykopów, ulokowanych w nisko położonej części stanowiska, zachowały się zamknięte sekwencje różnogenetycznych osadów zawierających świadectwa obecności człowieka. Do najistotniejszych należą relikty obozowisk ugrupowań subneolitycznych, których pozostałości odkryto w warstwie gleby kopalnej przykrytej półtorametrową warstwą osadów organicznych. Ostatnie badania ujawniły również drugi, znacznie starszy etap osadniczy związany z aktywnością ugrupowań schyłkowopaleolitycznych. Doskonale zachowane świadectwa ich obecności odkryto w zapieczętowanych stratygraficznie warstwach piasków eolicznych oraz stropie podścielającej je gleby z okresu Allerød.

Prowadzone równoległe badania paleośrodowiskowe koncentrują się obecnie wokół dwóch kluczowych zagadnień. Pierwsze, studia *on site*, dotyczą określenia podtorfowej rzeźby terenu i rekonstrukcji potencjalnej przestrzeni osadniczej społeczności epoki kamienia. Badania *off site* skupiają się na określeniu zasięgu, chronologii i genezy rozległych, niemal całkowicie zatorfionych zbiorników jeziornych odkrytych w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska.

Jarosław Wilczyński¹, Dalma Kerekes², György Lengyel²

¹Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt, Polska Akademia Nauk w Krakowie, Polska

²Magyar Nemzeti Múzeum, Hungary

Wstępne wyniki badań terenowych prowadzonych w 2024 roku w Jaskini Szeleta (Góry Bukowe, Węgry)

W 2024 roku Instytut Systematyki i Ewolucji Zwierząt PAN wraz z *Magyar Nemzeti Múzeum* przeprowadził badania wykopaliskowe na jednym z najważniejszych stanowisk jaskiniowych wczesnego górnego paleolitu Kotliny Karpackiej tj. Jaskini Szeleta. W ich wyniku ujawniono sekwencję stratygraficzną, obejmującą środkowy paleolit, nawarstwienia związane z obecnością kultury szeleckiej oraz przykrywające je warstwy zawierające artefakty kultury oryniackiej. Zapis ten, obejmujący czas dynamicznych przemian kulturowych ostatnich 40 tys. lat jest kluczowy dla zrozumienia procesu, który doprowadził do zaniku na obszarze Środkowej Europy populacji neandertalskich i zastąpienia ich przez grupy człowieka współczesnego.

Tadeusz Wiśniewski

Badacz niezależny

Schyłkowopaleolityczne pracownie krzemieniarskie w Wólce Gościeradowskiej, woj. lubelskie. Badania w latach 2023–2025

Schyłkowopaleolityczne pracownie krzemieniarskie w Wólce Gościeradowskiej, pow. kraśnicki, woj. lubelskie odkryte zostały w 2023 roku podczas badań archeologicznych wyprzedzających eksploatację piasku w miejscowej kopalni. Z tego terenu znane były z terenu dwa stanowiska 85–76/60–13 oraz 85–76/73–26, odkryte podczas badań powierzchniowych przeprowadzonych w 1985 roku. Z uwagi na wieloletnie uprawy aronii, weryfikacja powierzchniowa była utrudniona i przyniosła negatywne rezultaty. Po odhumusowaniu w obrębie wspomnianych stanowisk odkryto kilka koncentracji zabytków krzemienianych w postaci licznych odłupków oraz rdzeni jedno i dwupiętowych. W wyniku podjętych prac wykopaliskowych przebadano blisko 2 ha terenu. W sumie wydzielono trzy koncentracje o łącznej powierzchni około 650 m² i odkryto blisko 8500 zabytków krzemienianych i kamiennych. Spośród zabytków krzemienianych wydzielono 240 rdzeni, głównie jednopiętowe, ponad 2300 odłupków, 430 wiórów oraz pozostałe: okruchy, łuski. Narzędzia stanowią niewielki udział – 28 sztuk, głównie drapacze i skrobacze. Spośród zabytków kamiennych wyróżniono m.in. 24 tłuczki.

Głównym surowcem wykorzystywanym do obróbki krzemieniarskiej był krzemień narzutowy oraz krzemień świeciechowski, gościeradowski i nieokreślony. W inwentarzu znajduje się również jeden wiór wykonany z kwarcytu.

Wstępna analiza typologiczno-technologiczna materiałów krzemienianych ze wszystkich koncentracji, wskazuje na pozostałości pracowni technokompleksu z tylczakami (stanowiska 13 i 26). Dodatkowo na stanowisku 13 odkryto dwa duże liściaki w typie Lyngby w towarzystwie rdzeni jedno i dwupiętowych eksploatowanych twardym tłukiem oraz odpowiadającym im debitażem. Materiały te nawiązują do tzw. zespołów staroliściakowych.

Organizatorzy/ Organisers:

Magdalena Nowakowska¹, Bartosz Kontny¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

**Archeologia podwodna.
Nurkowanie naukowe –
historia, potencjał
i perspektywy**

Jens Auer¹, Michał Grabowski²

¹Landesamt für Kultur und Denkmalpflege Mecklenburg-Vorpommern Landesarchäologie Dezernat Praktische Archäologie, Massnahmen in Gewässern, Germany

²Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Na styku dziedzictwa i branży offshore: Bariera wrakowa z 1715 roku na wodach Zatoki Greifswaldzkiej a planowanie inwestycji morskich

Chociaż ustanowiona w 1715 r. u wejścia do Zatoki Greifswaldzkiej szwedzka bariera z wraków statków nie zapobiegła inwazji duńskiej floty, jej obecność ma istotne znaczenie dla realizacji wszystkich kluczowych projektów branży *offshore* w tej części Morza Bałtyckiego. Większość przedsięwzięć prowadzonych w tym rejonie przebiega bezpośrednio przez obszar bariery, co rodzi konieczność – jeśli nie wydobywania – to przynajmniej odpowiedniego zabezpieczenia stanowisk wrakowych. Stanowi to nie tylko wyzwanie związane z ochroną podwodnego dziedzictwa, ale również okazję do testowania nowych metod dokumentacji i organizacji podwodnych prac archeologicznych, przy jednoczesnym zachowaniu standardów obowiązujących w nurkowaniu zawodowym i branży inwestycji morskich.

Piotr Bałazy

Instytut Oceanologii, Polska Akademia Nauk, Polska

European Scientific Diving Panel, Polski Komitet Nurkowania Naukowego i tzw. zawodowe nurkowanie naukowe

Pomimo gwałtownego rozwoju bezzałogowych i zdalnie sterowanych technologii, nurkowanie naukowe nadal odgrywa istotną rolę w badaniach morskich i śródlądowych, umożliwiając bezpośredni dostęp do środowiska podwodnego w celu zbierania danych oraz prowadzenia eksperymentów *in situ*. *European Scientific Diving Panel* (ESDP) jest organizacją koordynującą działalność nurkową naukowców w Europie, promującą standardy szkoleniowe, procedury operacyjne oraz zasady bezpieczeństwa wypracowane na przestrzeni lat. W Polsce rolę krajowego organu wspierającego rozwój nurkowania naukowego pełni stosunkowo niedawno powołany Polski Komitet Nurkowania Naukowego (PKNN), który działając zgodnie z wytycznymi ESDP stara się doprowadzić do pełnego uregulowania zawodowego nurkowania naukowego w naszym kraju. W prezentacji zostanie omówiona krótka historia, założenia i rola ESDP i PKNN w kształtowaniu nurkowania naukowego w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem wyzwań związanych z regulacjami prawnymi, szkoleniem oraz zawodowym uznaniem nurków naukowych. Podkreślone zostaną również różnice pomiędzy zawodowym nurkowaniem naukowym, nurkowaniem komercyjnym a obywatelskim (społecznym) nurkowaniem naukowym (*citizen scientific diving*) w kontekście prowadzonej przez nas działalności badawczej.

Artur Brzóska

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Potencjał archeologiczny rzek w Polsce na wybranych przykładach

Archeologia rzek to temat wciąż mało poznany. Zazwyczaj o znalezisku dowiadujemy się na skutek losowego zdarzenia, czy to przez „przypadkowego przechodnia”, czy w trakcie prac budowlanych. Z pracami budowlanymi, na przykład

budową przepraw mostowych, związane są wyprzedzające badania archeologiczne zlecane przez Wojewódzkich Konserwatorów Zabytków. Prace programowe – badawcze prowadzone są bardzo rzadko, a związane jest to przede wszystkim z trudnościami jakie niosą za sobą takie projekty. Zazwyczaj są to niewielkie głębokości i przeszkody nawigacyjne utrudniające używanie sonaru oraz, zwłaszcza na dużych rzekach, niewielka przejrzystość wody utrudniająca identyfikację i dokumentację stanowisk archeologicznych. Pewnym impulsem do części inicjatyw badawczych były lata 2012 i 2015 związane z niskim poziomem wody w większości rzek w Polsce. Pozwoliło to przeprowadzić część prac „suchą” lub prawie „suchą nogą”, a część obiektów dopiero wtedy wyłoniła się z wodnych odmętów. Przeprowadzone projekty pokazują jednak znaczny potencjał badawczy rzek, trudności dokumentacyjne oraz zagrożenia jakim poddane mogą być stanowiska śródlądowe, zwłaszcza związane z problemami hydrologicznymi. Przedstawione w prezentacji przykłady pozwolą prześledzić tę problematykę.

Robert Domżał

Muzeum Stutthof w Sztutowie, Polska, UNESCO Chairperson of Scientific and Technical Advisory Body 2001 Convention on the Protection of the Underwater Cultural Heritage

Wiosna 1945 roku na Mierzei Wiślanej. Archeologiczne ślady morskich ewakuacji końca II wojny światowej

Koniec 2 wojny światowej przyniósł na obszarze „teatru wojennego” Prus Wschodnich szereg ważnych wydarzeń, które miały miejsce wzdłuż południowych wybrzeży Morza Bałtyckiego od Królewca, przez Piławę, Hel aż do Zatoki Łubeckiej. Autor kładąc nacisk na nieznane dotąd wątki ewakuacji morskiej więźniów obozu Stutthof w okolice Zatoki Łubeckiej i dalej do Danii i Szwecji prezentuje zarazem nowe odkrycia archeologiczne związane z tzw. „Operacją Hannibal” wzdłuż wybrzeża Mierzei Wiślanej. Niektóre z zatopianych przez wojska radzieckie morskich konwojów ewakuacyjnych wciąż spoczywają na dnie morza. Są niebezpiecznymi, płytko zalegającymi zabytkami techniki, które trudno wydobyć i dobrze udokumentować. Jednocześnie mają dużą wartość historyczną. Zachowane na barkach i statkach wyposażenie jest „łakomym kąskiem” dla poszukiwaczy militariów. Ważnym więc problemem jest zarządzanie tego typu stanowiskami podwodnymi oraz ich ochrona.

Michał Gmerek

ASAP – Akademickie Stowarzyszenie Archeologii Podwodnej

ASAP – Akademickie Stowarzyszenie Archeologii Podwodnej

Celem wystąpienia jest prezentacja Akademickiego Stowarzyszenia Archeologii Podwodnej ASAP – jako pozytywnego przykładu współpracy środowiska akademickiego oraz inicjatyw społecznych w ochronie, upowszechnianiu i popularyzacji podwodnego dziedzictwa kulturowego.

Prezentowana zostanie dotychczasowa działalność stowarzyszenia i jego podział na poszczególne sekcje tematyczne. W trakcie zaprezentowane zostaną przykłady współpracy z innymi podmiotami o podobnych celach, a także działalność edukacyjna stowarzyszenia.

Czy taka współpraca ma sens i czy może wnieść coś pozytywnego dla zwiększenia świadomości społeczeństwa na temat zabytków i ich ochrony przed zniszczeniem? Czy taki rodzaj współpracy może okazać się owocny dla nauki oraz przynieść wartość dodaną dla badań w dziedzinie archeologii?

Na część z tych pytań odpowiedzią będą konkretne przykłady z podjętych działań i planów na przyszłość stowarzyszenia ASAP, niemniej jednak prezentacja ma zachęcić do otwartej dyskusji i uwag, które pozwolą wypracować coraz bardziej doskonałe narzędzia do współpracy dla działalności społecznej na rzecz archeologii podwodnej.

Andrzej Górnicki

Technical Diving & Rebreather Instructor

Program uczenia nurkowania naukowego – czy jest nam potrzebne?

Specyfika nurkowania naukowego znacznie odbiega od dostępnych szkoleń nurkowania sportowego. Nurkowie zbierający próbki, wykonujący pomiary czy zbierający dane, operują w zupełnie innych warunkach i muszą brać pod

uwagę inne czynniki. Informacje i doświadczenia zdobywane podczas rekreacyjnych nawet zaawansowanych szkoleń, niekoniecznie przygotowują badaczy do nurkowań naukowych. Przedstawię i omówię specyfikę i program szkolenia na podstawie moich doświadczeń jako instruktora w *Finnish Scientific Diving Academy*. Postaram się przedstawić główne problemy i zagadnienia związane z przygotowaniem badaczy do wykonywania nurkowań naukowych.

Bartosz Kontny

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Święte jezioro podbydgoskich Celtów? Badania Wydziału Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego w Jeziorze Jeziickim

Pod koniec lat 80. XX w. w Jeziorze Jeziickim znaleziono przypadkowo miecz celtycki z III w. przed Chr. Idąc tropem tego odkrycia archeolodzy z Wydziału Archeologii UW przeprowadzili w 2024 r. prospekcję podwodną. Podczas poszukiwań natrafiono na narzędzia rolnicze i militaria charakterystyczne dla kultury lateńskiej, dla okresu LTC1, ew. LTB2. Analogiczne zestawy narzędzi i broni Celtowie składali w wodach (rzekach, jeziorach, bagnach), rozpadlinach skalnych, trudnodostępnych miejscach w górach etc. Jest to pierwsze rytualne stanowisko tego rodzaju z ziem polskich, a i inne, znane ofiary jeziorne z obszaru Celtyki nie są liczne. Odkrycie rzuca nowe światło na kwestie rytualne, ale również na przemieszczenia ludności celtyckiej i proces latenizacji ziem polskich.

Karina Kowalska

Muzeum Nurkowania w Warszawie, Polska

Powroty do zatopionego miasta – Port Royal

Z punktu widzenia historyka, kiedy miasto znika pod wodą, najważniejsza jest szybkość zanurzenia, a nie przyczyna. Miasto może stopniowo tonąć przez setki lat w wyniku gospodarczego i militarnego upadku społeczności, ale może też dramatycznie zatonać podczas trzęsienia ziemi, któremu towarzyszy potężna fala, lub po wybuchu wulkanu. Większość podwodnych ruin miast należy do kategorii „stopniowych”.

Tematem wykładu jest Port Royal na Jamajce, miasto opisane jako stanowisko archeologiczne powstałe w wyniku katastrofy (w tej grupie są na przykład Pompeje, Herkulanum i Ozette w stanie Waszyngton). Zatopione szybko w czasie klęski żywiołowej miasta, podobnie jak wraki, stają się kapsułą czasu, kryjącą bogaty obraz życia z czasów swojej świetności.

Krzysztof Kurzyk¹, Paweł Litwinienko¹, Janusz Różycki¹

¹Narodowe Muzeum Morskie w Gdańsku, Polska

„Dzisiaj” Podwodny Magazyn Wraków – „Jutro” Podwodny Park Archeologiczny w Zatoce Gdańskiej

Podwodny Magazyn Wraków w Zatoce Gdańskiej to obszar na dnie Bałtyku o promieniu ok. 700 m, położony kilka mil morskich na wschód od Gdyni-Orłowa, wyznaczony przez Urząd Morski w Gdyni, w celu zabezpieczenia pod wodą wraków i innych zabytków archeologicznych kolidujących lub zagrożonych inwestycjami morskimi.

W 2023 roku na obszarze Podwodnego Magazynu Wraków ustawiono stałą pławę nawigacyjną, umożliwiającą cumowanie jednostek pływających. Aktualnie w Podwodnym Magazynie Wraków spoczywają w rozproszeniu, dwa drewniane wraki (szwedzki galeon „Solen” oraz wrak żaglowca drewnianego F53.2), osiem szwedzkich dział żeliwnych z XVIII wieku oraz kilka zabytkowych elementów skutniczych przeniesionych w trakcie trwających inwestycji morskich. W czasie prac podwodnych prowadzonych od lipca 2024 roku udało się oczyścić, przenieść oraz ułożyć na dnie konstrukcję wraka „Solen” w formie jak najbardziej zbliżonej do tej znanej z dokumentacji rysunkowej z badań w latach 70. XX w. Wymagało to podniesienia oraz przemieszczenia w toni za pomocą worków wypornościowych, wielkogabarytowych, masywnych elementów konstrukcyjnych wraka. W okolicy „Solena” przenieśliśmy również cztery żeliwne działa z XVIII wieku, o wadze ok. 1,5 tony. W sezonie 2025 planujemy kontynuację prac podwodnych, przeniesienie pozostałych dział oraz utworzenie lin poręczowych na dnie ułatwiających orientację.

Finalnym efektem prac, kontynuowanych i rozwijanych w przyszłych latach, będzie stworzenie atrakcyjnego

stanowiska podwodnego w formie podwodnego parku archeologicznego dostępnego dla pływaczy, co pozwoli jeszcze lepiej promować oraz chronić morskie dziedzictwo kulturowe Bałtyku.

Martin Lemke¹, Karolina Trusz²

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Badaczka niezależna

Podwodna Dobrudża – problemy i perspektywy

Dobrudża to fascynujący region nad Morzem Czarnym. O nim Owidiusz bez większego entuzjazmu pisał, że to "bezdżwony step", zaś 2000 lat później pruski generał von Moltke mu wtórował stwierdzeniem, że ten "Kraj jest pustynią, której trudno byłoby się spodziewać w Europie". Mimo to, a może właśnie z uwagi na wymagającą charakterystykę, obszar ten ma jednak niezwykle ciekawą historię.

Ideą projektu *Archaeology of the Limes Maritimus Scythicus* (ArchLiMar) realizowanego od 2017 r. właśnie w Dobrudży jest wyjaśnienie, jak ważne dla Imperium Rzymskiego były rzeka Dunaj i Morze Czarne z militarnego i ekonomicznego punktu widzenia, poprzez przeprowadzenie lądowych i podwodnych badań archeologicznych w północno-wschodniej Dobrudży (Rumunia).

Wokół Morza Czarnego, znaczące osady pojawiły się w czasie kolonizacji greckiej, a wiele z tych miast znajdowało się na terenie, który później stał się wybrzeżem rzymskiej prowincji *Moesia inferior* – dzisiejszej Rumunii i Bułgarii. Centralnym miejscem jest greckie i rzymskie miasto Argamum, które jest badane na lądzie oraz z perspektywy pobliskiego jeziora Razim, przy użyciu metod podwodnych. Takie podwodne badania są podejmowane również dalej od Argamum w kierunku południowym i północnym.

Z nimi wiąże się szereg wyzwań i problemów natury organizacyjnej i technicznej, którym będzie poświęcone nasze wystąpienie.

Leszek Łęczyński

Wydział Oceanografii i Geografii, Uniwersytet Gdański, Polska

Zastosowanie metod geofizycznych i geologicznych w przygotowaniu stanowiska do badań archeologicznych

Badania archeologiczne stanowisk, zlokalizowanych na dnie morskim powinno być poprzedzone rozpoznaniem z wykorzystaniem metod geofizycznych stosowanych w standardowych badaniach przedinwestycyjnych. Celem prezentacji jest omówienie podstawowych metod jakie autor realizował z wykorzystaniem statku R/V Oceanograf oraz innych jednostek pływających w trakcie swoich badań naukowych.

Zaprezentowane zostaną wyniki rejestracji echosondą wielowiązkową, sonarem, magnetometrem, profilerem osadów w rejonie występowania na dnie morskim wraków oraz reliktów portu wczesnośredniowiecznego w Pucku.

Metody bezpośredniego rozpoznania dna, takie jak wykorzystanie rejestracji ROV oraz metody geologiczne są również uzupełnieniem do podwodnych badań archeologicznych. Uzupełniają wiedzę archeologa o kontekst środowiskowy, genezę osadów i informację na temat procesów transformacji dna morskiego. Wykorzystując wibrosondę można pozyskać profile osadów do głębokości 6 m poniżej powierzchni dna morskiego, próbnikiem box corer bloki osadów o nienaruszonej strukturze. Laboratoryjne badania geologiczne, geochemiczne środowiska morskiego w rejonie stanowisk archeologicznych lub w miejscach tworzenia podwodnych magazynów obiektów archeologicznych pozwoli monitorować ewentualne zmiany środowiska morskiego i określić ich potencjalny wpływ na zachowane na dnie morskim znaleziska archeologiczne.

Magdalena Nowakowska

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Wydział Archeologii UW 11 lat w UNESCO Unitwin Network for Underwater Archaeology

Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego jest pełnoprawnym członkiem sieci UNESCO *Unitwin Network for Underwater Archaeology* od maja 2014 r.

Międzynarodowa sieć zrzesza uniwersytety realizujące pełny program nauczania w zakresie archeologii podwodnej i morskiej. Głównym celem współpracy międzyuniwersyteckiej jest wymiana informacji i doświadczeń na płaszczyźnie dydaktyki oraz edukacji w zakresie ochrony podwodnego dziedzictwa kulturowego. Uniwersytety będące członkami Sieci UNESCO zobowiązane są realizować podstawowy program nauczania w zakresie archeologii podwodnej, metodyki badań oraz technik dokumentacji. Sieć uzupełnia pracę Sekretariatu Konwencji o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego z 2001 r.

Początkowo Instytut Archeologii UW, a od 2020 r. Wydział Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego realizuje podstawy programowe w zakresie specjalizacji w „archeologii podwodnej”, prowadzone są zajęcia z metodyki badań oraz technik dokumentacji, wykłady oraz zajęcia fakultatywne poruszające wiele aspektów związanych z archeologią stanowisk podwodnych i mokrych oraz szkutnictwa, zarówno na śródlądziu jak i w strefie morskiej. Na Wydziale Archeologii UW można specjalizować się w archeologii podwodnej zarówno na studiach licencjackich, magisterskich oraz na poziomie doktorskim.

W 2011 r. uchwałą nr 391 Senatu Uniwersytetu Warszawskiego utworzone zostały studia podyplomowe „Archeologia Podwodna” prowadzone do dziś na Wydziale Archeologii UW.

Program studiów zakłada przygotowanie teoretyczne i praktyczne doświadczonych pletwonurków do współpracy z archeologami przy ich projektach oraz do działania na rzecz ochrony podwodnego dziedzictwa kulturowego. Absolwenci otrzymują dyplom ukończenia studiów podyplomowych z wykazem zaliczonych przedmiotów oraz oceną końcową. Wartością dodaną dla absolwentów jest możliwość zdobycia specjalizacji „Pletwonurek Archeolog” (PA2) Komisji Działalności Podwodnej CMAS.

Mateusz Popek¹, Andrzej Pydyn¹

¹Centrum Archeologii Podwodnej, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska

Pomiędzy wodą, ziemią i powietrzem – „nowe” podejście do archeologii podwodnej

Interdyscyplinarność nie jest niczym nowym w badaniach archeologicznych. Nie jest też niczym nowym w archeologii podwodnej. Jednak przez wiele lat badacze podwodnych stanowisk archeologicznych ograniczali się do metod stosowanych tylko pod wodą. To w pewnym stopniu stanowiło ograniczenie możliwości badawczych. Zastosowanie bardziej holistycznego podejścia i dostrzeżenie potencjału metod lotniczych czy bliższy kontakt z archeologią lądową pozwoli na osiągnięcie obiecujących rezultatów. W ciągu ostatnich kilku lat zespół Centrum Archeologii Podwodnej UMK w Toruniu, stosuje właśnie takie szerokie podejście. Pozwoliło to nam na szersze zrozumienie badanych problemów, ale także na nietuzinkowe odkrycia. Referat pokaże jakie korzyści osiągnęliśmy poprzez zastosowanie technik lotniczych oraz scalanie efektów badań podwodnych i lądowych.

Maciej Sobczyk

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Między łądem a oceanem, badania nadbrzeżnych struktur na Rapa Nui, Chile

Rapa Nui kojarzy się tylko z posągami moai, a zaplecze platform ceremonialnych *ahu* jest słabo rozpoznane (Metraux 1940, Heyerdahl 1961, Englert 2006). Od momentu zasiedlenia wyspy istotna była kwestia dostępu do oceanu, który ograniczała w większości skalista linia brzegowa, dlatego dostęp zapewniały rampy. Te dotychczas zidentyfikowane znajdują się w okolicy najbardziej rozpoznawalnych obiektów, którymi są niektóre platformy ceremonialne *ahu* współtworzące centra ceremonialno-administracyjne poszczególnych grup klanowych. Platform *ahu* położonych bezpośrednio nad brzegiem jest przeszło 200 (spośród prawie 300 platform znanych na wyspie), (Englert 2006, Haoa Cardinali 2017). Ważnym obszarem poszukiwanych relacji ramp z otoczeniem będzie ocean. Znamy podziały stref połowów wokół Rapa Nui (Arana 2014, Englert 2006), rozmieszczenie ramp względem tych stref może w przyszłości posłużyć w dyskusji na temat dystrybucji dostępu do łowisk dla poszczególnych klanów co obecnie nie jest jasne. Rampy stanowiły jeden z kluczowych elementów dla gospodarki Rapa Nui. Podczas badań prowadzonych w sezonie 2024 zebrano w terenie dane dotyczących 38 zespołów ramp i ich otoczenia. Rampy są w różnym stopniu zachowane, na co wpływ ma erozja będąca efektem pracy fal morskich, ale również współczesna działalność, związana m.in. z infrastrukturą portową. W większości przypadków, rampy są zlokalizowane w rejonach niskiej łatwo dostępnej linii

brzegowej. Relację ramp z innymi strukturami są momentami zaskakująco rozległe, rejestrując kontakt wizualny oraz ślady szlaków dostrzegamy że rampy łączą z wodą obiekty odległe od linii brzegowej o setki metrów, ale nie mniej ważne jest spojrzenie w stronę oceanu i pod powierzchnię wody.

Finansowane z grantu: NCN Miniatura 7 2023/07/X/HS3/01627 „Pomiędzy lądem a oceanem: Struktury nadbrzeżne i zarządzanie zasobami morskimi Rapa Nui”.

Arana P. M. Ancient fishing activities developed in Easter Island. In *Lat. Am. J. Aquat. Res.*, 42(4): 673-689, 2014

Englert S., *La Tierra de Hotu Matu 'a*, MAPSE, Rapanui Press, Santiago 2006.

Haoa Cardinali, S., K. Ingersoll, D. Ingersoll and C. Stevenson (eds) 2017. *Cultural and environmental change on Rapa Nui*. Routledge Studies in Archaeology. Cambridge University Press, Cambridge

Heyerdahl, T. and E. Ferdon (eds) 1961. *Reports of the Norwegian archaeological expedition to Easter Island and the East Pacific. Volume 1: Archaeology of Easter Island*. Monographs of the School of American Research and the Kon-Tiki Museum 24. Forum Publishing, Stockholm

Metraux A, *Ethnology of Easter Island*, Bernice P. Bishop Museum Press, Honolulu 1940

Przemysław Adrian Trzeźniowski

archeolog, pletwonurek

Udział nurków jaskiniowych w jaskiniowej archeologii podwodnej – perspektywy, problemy i zapotrzebowanie

Zalane jaskinie na półwyspie Jukatan to obecnie już prawie 2000 km rozpoznanych korytarzy, a przy tym tysiące stanowisk archeologicznych i paleontologicznych, od horyzontu plejstocenu, po cywilizację Majów i czasy kolonialne. Większość z nich nadal nie została zbadana, a w związku z błyskawicznym rozwojem infrastruktury budowlanej, napędzanym przez turystykę, istnieje realne zagrożenie szybkiego zniszczenia delikatnego ekosystemu, w jakim się znajdują. Problemem, poza funduszami na realizację badań, są zarówno możliwości docierania przez ekspedycje naukowe do miejsc położonych w głąb jaskiniowych systemów, jak i uwarunkowania pracy w złożonym środowisku jaskiń – rozległy labirynt, w którym łatwo jest stracić orientację, szczególnie po podniesieniu z dna wszechobecnego osadu, a przy tym powszechnie występujące delikatne dekoracje krasowe, które łatwo jest zniszczyć, stanowią bezcenną wartość same w sobie. W wielu miejscach najbezpieczniej jest pracować w pojedynkę, co nie jest zgodne z procedurami przyjętymi przez agencje rządowe.

Systemy zalanych jaskiń Jukatana, począwszy od ich odkrycia w latach 80. XX w. i pierwszych ekspedycji z udziałem Schecka Exley'a, eksploruje elita, jak wyróżniani przez *The Explorers Club*: William „Bil” Phillips, Steve Bogaerts i Robert R. Schmittner, czy nagradzany kilkakrotnie przez *National Speleological Society* Alessandro Reato. Doprowadziło to do wypracowania tutaj specyficznych procedur bezpieczeństwa i konfiguracji sprzętowej, zaawansowanych technik nurkowania i nawigacji jaskiniowej – na 10 znanych najdłuższych zalanych jaskiń Ziemi dziewięć znajduje się na półwyspie Jukatan. Przyniosło również ważne odkrycia naukowe, jak szczątki endemicznych gatunków zwierząt – plejstoceńskiej megafauny oraz kilkanaście szkieletów Paleoindian, zwanych zbiorczo Plemieniem Tulum. Odkrycia te są niezwykle ważne z perspektywy poznania kalendarza i tras zasiedlania kontynentów Ameryk przez gatunek ludzki, dokonane w znakomitej większości nie przez archeologów.

Każdego roku wzrasta liczba nurków zapuszczających się w głąb systemów zalanych jaskiń na Jukatanie. Dzięki rozpowszechnieniu układów zamkniętych (CCR) w konfiguracji bocznej (sidemount) oraz skuterów podwodnych (DPV), a także znacznego wydłużenia czasu pracy świateł, możliwości eksploracji zalanych jaskiń przesuwają się coraz dalej. Eksploratorom jaskiniowym często brakuje jednak wiedzy umożliwiającej rozpoznanie stanowiska archeologicznego. Dla przykładu, ledwie kilka lat temu odkryto pierwsze kopalnie ochry, które, po rozpowszechnieniu publikacji w środowisku nurków jaskiniowych, okazują się nie należeć do rzadkości. Nadal nie znajdujemy jednak narzędzi z okresu plejstocenu... Dobro nauki wymaga zaplanowanego przepływu informacji i stałej współpracy w zakresie eksploracji oraz włączenia do badań archeologicznych dobrze przygotowanych nurków jaskiniowych.

Organizatorzy/ Organisers:

Dariusz Błaszczuk¹, Ludwika Jończyk¹, Michał Starski¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

**Archeologia średniowiecza.
Centra i peryferia
w badaniach nad
średniowieczem Europy
Środkowo-Wschodniej**

Karolina Blusiewicz

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Centrum czy peryferia? Badania archeologiczne działki mieszczańskiej w Skarszewach

Skarszewy, niewielkie miasto na Pomorzu Gdańskim, jako jedyne na tym obszarze założone zostało przez joannitów. Osada rozwijająca się w pobliżu zamku uzyskała prawa miejskie w 1320 r., zaś pół wieku później miasto sprzedane zostało Zakonowi Krzyżackiemu. Wobec niedostatku źródeł pisanych, najstarsze dzieje miasta, jego pierwotne założenie i kwestie rozwoju wciąż pozostają przedmiotem badań. W wystąpieniu zaprezentowane zostaną wyniki trzech sezonów badań wykopaliskowych, prowadzonych na placu przy ul. Kościelnej. Podjęte zostaną także zagadnienia roli i pozycji miasta w sieci osadniczej Pomorza Gdańskiego oraz reprezentatywności badanego obszaru dla badań nad historią i kulturą materialną Skarszew.

Olena Chernenko

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Czernihów: od osady peryferyjnej do centrum księstwa Rusi

Według latopisów, na początku XI wieku Czernihów stał się stolicą księstwa, które obejmowało rozległe terytoria na lewym brzegu Dniepru. W rezultacie położona na peryferiach osada stała się grodem, konkurującym ze stolicą Rusi Kijowem. Materialnym odbiciem tego wydarzenia jest zwiększenie powierzchni zabudowy Czernichowa, powstanie nowych budowli obronnych i rozpoczęcie budownictwa monumentalnego.

Według badań archeologicznych, pod koniec X – na początku XI wieku dwie koncentryczne linie budowli obronnych otaczały obszar o powierzchni ponad 20 hektarów. Obejmowały one potężne wały z drewna i ziemi oraz rowy. Początek budownictwa monumentalnego wiąże się z budową Soboru Spaso-Preobrazieńskiego w centralnej części Czernichowa. W tym celu zastosowano technologie budowlane, które dotychczas nie były wykosztowane na terenie Rusi poza Kijowem.

Powstanie Czernichowa jako jednego z centrów Państwa Rurykowiczów chronologicznie odpowiada okresowi upadku pobliskich osad. Można przypuszczać, że jest to spowodowane koncentracją ludności w rozwijającym się ośrodku terytorialnym.

Marcin Engel¹, Piotr Iwanicki¹, Cezary Sobczak¹

¹Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, Polska

Jaćwieski Rozgardiasz. Niezwykłe stanowisko w Judzikach, pow. olecki

Stanowisko w Judzikach leży na niewysokim wzniesieniu, otoczonym terenami podmokłymi i zabagnionymi (lokalna nazwa Rozgardiasz), na Pojezierzu Ełckim. Stanowisko zostało zlokalizowane na podstawie archiwalnych danych niemieckich. W źródłach tych figuruje jako Plöwken, Kreis Oletzko (dzisiejsze Plewki, gm. Olecko),

Badania planigraficzne i wykopaliskowe w Judzikach w sezonach 2021–2022 potwierdziły istnienie w tym miejscu stanowiska archeologicznego. Odkryto obiekty nieruchome i liczny materiał zabytkowy, w tym broń, ozdoby, fragmenty ceramiki naczyniowej oraz narzędzia. Artefakty te pozwoliły wstępnie określić chronologię stanowiska na X–XII w. Nie

rozstrzygnięto kwestii jego funkcji. Brak pochówków i kości ludzkich wyklucza cmentarzysko. Może to być miejsce kultu lub pozostałości warsztatów metalurgicznych. Wagę stanowiska dla archeologii Jaćwieży podkreśla pierwsze na tych ziemiach znalezisko monety wczesnośredniowiecznej. Jest to srebrny denar biskupi.

Ludwika Jończyk

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Cmentarzyska wczesnośredniowieczne zachodnich rubieży ziem pruskich. Informacje wstępne

Zagadnienia dotyczące obrządku pogrzebowego na ziemiach pruskich we wczesnym średniowieczu są tematem równie interesującym, co niełatwym, ze względu na stan bazy źródłowej. Stosunkowo dużo informacji mamy o cmentarzyskach sambijskich, w ciągu ostatnich kilkunastu lat pozyskano rewolucyjne dane o obiektach sepulkralnych Jaćwieży. Inaczej jest w przypadku ziem położonych między Wielkimi Jeziorami Mazurskimi a Wisłą. Znane tutaj są tylko dwa badane współcześnie cmentarzyska w Dobrzykach i Cerkiewniku. Dodatkowo dysponujemy archiwalnymi informacjami o kilkunastu innych nekropolach. Celem referatu będzie przedstawienie istniejącej bazy źródłowej, propozycja podsumowania stanu wiedzy nad obrządkiem pogrzebowym praktykowanym w tej części ziem pruskich oraz wskazanie działań, jakie warto podjąć w przyszłości nad tym zagadnieniem.

Arkadiusz Koperkiewicz

Instytut Archeologii, Uniwersytet Gdański, Polska

Barczewko na Warmii. Struktura pionierskiej fazy miasta – od centrum po peryferia

Stanowisko archeologiczne „Stare Miasto” w Barczewku na Warmii to miejsce pierwszej lokacji miasta Wartenberg (dziś Barczewo). W 1. połowie XIV w. władztwo biskupie sięgało południowo-wschodnich terenów Puszczy Galindzkiej. W trakcie wyprawy litewskiej z 1354 r. młoda kolonia Wartberg, funkcjonująca od niespełna trzech dekad, zostaje zniszczona. Miasto odbudowano w nowej lokalizacji. Obok pogorzelska pierwszego ośrodka wzniesiono wieś Alt Wartenburg. Pamięć o miejscu i wydarzeniach przetrwała do współczesności. Na wzgórzu Stare Miasto między rzeką Orzechówką i jeziorem Wadąg zachował się unikalny kompletny układ przestrzenny wczesnego miasta wraz z reliktami piwnic budynków i tysiącami artefaktów. Trwające od dekady badania dają podstawy interpretacji struktury przestrzennej założenia. Tematem referatu jest prezentacja funkcji, specyfiki i zmienności zabudowy w zależności od jej sytuowania w obrębie centrum lub na peryferiach. Unikatem jest nekropolia pierwszych osadników licząca około 150 pochówków. Są podstawy przypuszczać, że znajdują się na niej groby zarówno przybyłych kolonistów, jak i pruskiej ludności autochtonicznej. Cmentarzysko jest logicznie wkomponowane w układ przestrzenny miasta. W obrębie nekropolii zasada centrum – peryferia również ma zastosowanie.

Aleksander Kukowski¹, Artur Grabarek¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Rekonstrukcja pieca kaflowego z folwarku w Chrzanowie Małym jako źródło wiedzy o prowincjonalnym dworze mazowieckim

W trakcie badań ratunkowych, przeprowadzonych w 2013 roku na terenie dawnego folwarku w Chrzanowie Małym (gmina Grodzisk Mazowiecki) odkryto jamę śmietniskową, której wypełnisko zawierało zbiór 25 kafli płytowych. Lica tych wyrobów pokrywała bogata, gotycka i renesansowa dekoracja reliefowa z motywami architektonicznymi i floralnymi oraz przedstawieniami figuralnymi o tematyce religijnej i dworskiej. Stan zachowania i różnorodność zabytków, pozwoliły na rekonstrukcję wyglądu powstałego w XVI w. pieca kaflowego. Daje to unikatowe spojrzenie na wystrój wnętrza, znajdującej się na prowincji siedziby szlachty mazowieckiej, a co z tym się wiąże, pozwala również poznać estetykę, ideały i dążenia właścicieli badanego urzędu.

Celem referatu jest zaprezentowanie rekonstrukcji pieca kaflowego z folwarku w Chrzanowie Małym oraz rozpoznanie prowincjonalnych charakterystyk tego zabytku. Posłuży temu między innymi porównanie omawianego zespołu z wyrobami z centralnego ośrodka regionu jakim była Warszawa, jak i z kaflami z innych części Polski i Europy.

Aleksandra Kulesz¹, Jan Jarosz¹, Mikołaj Dobek²

¹Instytut Archeologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska

²Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, Teologicznych i Artystycznych, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu, Polska

Analiza śladów powstałych w wyniku produkcji i użytkowania wyrobów skórzanych na podstawie znalezisk z ul. Sukienniczej w Elblągu

Kilkadziesiąt lat naukowych badań archeologicznych prowadzonych na terenie Elbląga przyniosło łącznie ponad 25 tysięcy różnych skórzanych fragmentów. Tematem tego wystąpienia będą niepublikowane wyniki analizy makroskopowej 619 fragmentów wydobytych w sezonach badawczych 1986 i 1987 z homogenicznej XXI warstwy mechanicznej, datowanej dendrochronologicznie na 2. połowę XIII w. Wyniki te przybliżą niektóre aspekty dotyczące zabiegów garbarskich, krojenia, szycia, farbowania, zdobienia, czy wtórnego wykorzystania produktów skórzanych w średniowiecznym Elblągu. Wieloaspektowe podejście do omawianych śladów pozwoliło na uzyskanie nie tylko wglądu na sposoby pracy, jak i ocenę jakości miejscowej produkcji skórzanej, ale również przybliżyło konsumpcję produktów skórzanych przez ich odbiorców.

Magdalena Matczak

Wydział Historii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Polska

Klasztor cysterski w Łeknie: dotychczasowe badania i najnowsze ustalenia

Pierwsi przedstawiciele zakonu cysterskiego dotarli na ziemię polską w połowie XII w. Jeden z najwcześniejszych klasztorów cysterskich na ziemiach polskich został ufundowany w Łeknie w Wielkopolsce około 1150 r. i stanowił filię klasztoru w Altenbergu koło Kolonii w Niemczech. Podstawy materialne dla wzniesionego do 1153 r. i erygowanego w tym czasie klasztoru w Łeknie zapewnił komes Zbylut z rodu Pałuków. Na przestrzeni lat na terenie klasztoru powstało kilka obiektów sakralnych wraz z zabudowaniami oraz cmentarz. Na początku XIII w. opactwo w Łeknie podjęło misję chrystianizacyjną pogańskich plemion Prusów. W 2. połowie XIV w. opactwo w Łeknie było jednym z najbogatszych i najszybciej rozwijających się klasztorów cysterskich w Polsce. Opat Herman pełnił rolę spowiednika i doradcy króla Kazimierza Wielkiego. W wyniku problemów związanych z osiadaniem kościoła, w XV w. podjęto decyzję o przeniesieniu opactwa z Łekna do pobliskiego Wągrowca. Około 1450 r., na miejscu dawnego opactwa, wzniesiono kaplicę cmentarną oraz założono cmentarz parafialny. Na cmentarzu dokonano łącznie 400 pochówków mnichów oraz przedstawicieli lokalnej ludności. W obrębie cmentarza wydzielono specjalną strefę, niezwiązaną z resztą nekropolii, w której chowano zmarłych w sposób szczególny – między innymi tych, którzy zginęli śmiercią nienaturalną oraz przeprowadzano pochówki z użyciem tzw. zabiegów antywampirycznych. Wśród licznych szkieletów odkryto szkielet mężczyzny chorującego na achondroplazję oraz dyschondrosteozę Lériégo-Weilla.

Tomasz Nowakiewicz

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Wieś, czyli metropolia. Uwagi o organizacji terytorialnej średniowiecznej Jaćwieży

Dobłą ilustracją problemu z rekonstrukcją struktury historycznej Jaćwieży są mapy ukazujące rozbieżności nawet w liczbie i randze podstawowych jednostek jej podziału terytorialnego (według różnych autorów: od kilku do kilkunastu „plemion”, „włości i ziemi” lub „włości”). Uwzględnienie danych archeologicznych właściwie nie klaruje tego obrazu, choć uzupełnia go o szereg kolejnych, istotnych elementów. W tej sytuacji problematyka wskazana w temacie przewodnim sesji („centra i peryferia”) zdaje się nie przystawać do perspektyw poznawczych, zarysowanych przez dotychczasowe studia nad wczesnośredniowieczną Jaćwieżą.

Paradoksalnie jednak, pewnych ścieżek interpretacyjnych można poszukiwać nie tylko w zbiorze danych, ale także w przestrzeni wyznaczonej ich brakiem (na zasadzie *ex nihilo*). W realiach jaćwieskich jest to m.in. strefa bezgrodziskowa, teoretycznie spełniająca warunki obszaru peryferyjnego i, poza nielicznymi wyjątkami, pozostająca

dotychczas na marginesie zainteresowania badawczego. Czy jednak strefa bezgrodziskowa była rzeczywiście pusta? Wydaje się, że istnieją solidne przesłanki, aby nie tylko przecząco odpowiedzieć na to pytanie, ale nawet by upatrywać w niej cech obszaru o szczególnie istotnym znaczeniu.

Mikołaj Pławiński

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Kategorie i topografia znalezisk skandynawskiego pochodzenia z epoki wikingów na Białorusi

Na mapie rozpowszechnienia skandynawskich znalezisk z epoki wikingów w Europie Wschodniej współczesne terytorium Białorusi często sprawia wrażenie „białej plamy”. W rzeczywistości jednak obraz ten jest mylący i w dużej mierze wynika ze słabego stopnia publikacji dostępnych zbiorów archeologicznych.

Tradycyjnie analiza artefaktów północnoeuropejskich typów odbywa się w ramach poszczególnych regionów lub kategorii znalezisk. Pozwolimy sobie odstąpić od tej tradycji i zgrupować znaleziska artefaktów skandynawskiego pochodzenia w nieco inny sposób, a mianowicie według ich występowania na pewnych stanowiskach. Wydaje się, że takie zgrupowanie pozwala wyraźniej określić miejsce artefaktów skandynawskiego pochodzenia w kulturze materialnej miejscowej ludności. Na podstawie przyjętej zasady możemy wyróżnić następujące grupy:

- 1) Znaleziska pochodzące z osad rzemieślniczo-handlowych (emporiów) i ich bezpośrednich okolic;
- 2) Artefakty znalezione w skarbach;
- 3) Przedmioty związane z katastrofami militarnymi (ślady najazdów i niszczenia osad);
- 4) Znaleziska pochodzące z nekropolii i osad związanych z lokalnymi ośrodkami administracyjnymi z XI w.;
- 5) Znaleziska pojedyncze. W tym przypadku chodzi nie tylko o znaleziska, których kontekst archeologiczny nie jest znany, ale także o pojedyncze artefakty typów północnoeuropejskich znalezione podczas wykopalisk na stanowiskach, gdzie nie odnotowano istotnej aktywności ludności pochodzenia skandynawskiego.

Michał Starski

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Miasto – wieś – przedmieścia. Możliwości identyfikacji obszarów peryferyjnych w mniejszych miastach Pomorza Gdańskiego

W badaniach nad mniejszymi miastami Pomorza Gdańskiego większość zainteresowania skupiona jest wokół kształtowania się i funkcjonowania struktury lokacyjnej. Na tym tle stosunkowo ubogo prezentują się studia nad przedmieściami i osadami wiejskimi położonymi w otoczeniu tych ośrodków. Celem referatu będzie charakterystyka dorobku badań nad tymi „drugorzędnymi” częściami zespołów osadniczych na Pomorzu Gdańskim na przykładzie Chojnic, Lęborka i Pucka. Ich efektem będzie próba nakreślenia relacji między rdzeniem tych zespołów oraz ich peryferiami w odniesieniu do form osadnictwa i kultury materialnej. W rezultacie podjęty zostanie problem możliwości identyfikacji obszarów peryferyjnych w odniesieniu do mniejszych ośrodków miejskich na Pomorzu Gdańskim. Powyższa perspektywa rozważań będzie się wiązać z próbą użycia modelu centrum-peryferia w mikroskali, co będzie wykraczać poza zwyczajowe społeczno-ekonomiczne znaczenie tej koncepcji.

Mariusz Wyczółkowski

Muzeum im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Kętrzynie, Polska

Centrum na peryferiach? Wczesnośredniowieczne grodzisko i miejsce ofiarne w Poganowie

Leżące na pograniczu pruskiej Galindii i Barcji grodzisko w Poganowie (pow. kętrzyński, woj. warmińsko-mazurskie) odkryte zostało w bezpośrednim sąsiedztwie mikroregionu zlokalizowanego wokół rynny jeziora Salęt. Analiza przestrzenna wskazywała by na ewentualny typowo strażniczy charakter tego obiektu w szerszej strukturze nadsałęckiego skupiska osadniczego. Grodzisko poganowskie, zbudowane na miejscu starszego obiektu z wczesnej epoki żelaza, w porównaniu z innymi grodziskami Prusów, we wczesnym średniowieczu nie posiadało zbyt

rozbudowanego systemu umocnień. Jego walory obronne związane były przede wszystkim z naturalnymi warunkami środowiska. Usytuowane na górującym nad otoczeniem cyplu, położonym wśród podmokłych morenowych obniżeń ze strumieniami i oczkami wytopiskowymi, bronione było jedynie przez wieżę oraz niewysokie wały ziemne z płotem lub palisadą. O wyjątkowym charakterze tego stanowiska świadczy odkryte obok grodziska miejsce ofiarne z pozostałościami ofiar ze zwierząt, głównie koni. Na sakralny charakter stanowiska wskazują także dwie prymitywne kamienne rzeźby antropomorficzne znalezione w miejscu składania ofiar i na majdanie grodziska. Ośrodek ten funkcjonował od końca X – początku XI w. do ostatniej ćwierci – końca XII w. Sakralny kontekst stanowiska pozwala na próbę nowego spojrzenia na jego rolę i znaczenie w lokalnych i ponad lokalnych strukturach osadniczych.

Karol Żołędziowski

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, Polska

Judziki st. 1 – centrum jaćwieskiej produkcji brązowniczej, czy pracownia na peryferiach?

Archiwalne stanowisko w Judzikach daw. Plówken zidentyfikowano w 2019 r. Planigrafia z 2021 r. ujawniła liczne metalowe artefakty, co mogło wskazywać, jak sugerował to również Werner Sterkau, obecność cmentarzyska. Wykopaliska przeprowadzone w 2022 r. nie wykazały jednak obecności pochówków. Zarejestrowano cechy, takie jak pozostałości budowli, które mogą wskazywać na krótkotrwałą osadę o charakterze produkcyjnym, mimo braku warstw kulturowych i kości zwierzęcych.

Wśród zabytków metalowych dominowały elementy biżuterii, a także półprodukty i odpady z ze stopów miedzi. Znalezione również niewielką liczbę elementów uzbrojenia oraz narzędzi, jak np. nożyce do blachy.

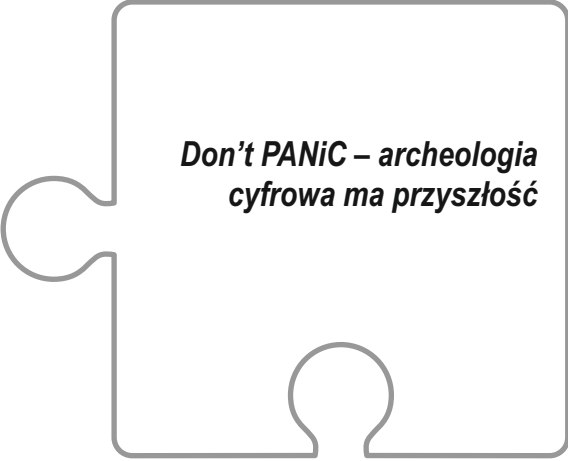
Analiza zgromadzonych artefaktów pozwala datować osadnictwo na 2. połowę XI w. i początek XII w. Całość materiału zabytkowego z metali kolorowych została poddana analizom mikroskopowym oraz składu chemicznego przez Zespół ds. Dokumentacji Wizualnej i Badań Archeometrycznych PMA. Analiza chemiczna metodą XRF pozwoliła wydzielić dwie główne grupy stopów: mosiądze ołowiowe oraz miedź z niewielką ilością zanieczyszczeń. Praktycznie nie zidentyfikowano udziału surowca pochodzącego z odzysku złomu. Wskazuje to na dobry dostęp do surowca wysokiej jakości.

Organizatorzy/ Organisers:

Nazarij Buławka¹, Szymon Jellonek¹, Piotr Prejs²

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, Uniwersytet Warszawski, Polska

**Don't PANiC – archeologia
cyfrowa ma przyszłość**

Marek Baczewski

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, Uniwersytet Warszawski, Polska

Archeologia krajobrazu Mazowieckiego Centrum Starożytnego Hutnictwa. Analizy przestrzenne wzorów osadniczych na Równinie Łowicko-Błońskiej

Mazowieckie Centrum Starożytnego Hutnictwa (MCSM) było jednym z trzech głównych ośrodków produkcji żelaza kultury przeworskiej w okresie przedrzymskim i okresie wpływów rzymskich. Znajduje się na zachód od Warszawy, obejmując wschodnią część Równiny Łowicko-Błońskiej. Mimo długiej historii badań, szczegółowe aspekty jego funkcjonowania są nadal nierozpoznane.

Kluczowym zagadnieniem jest wzorec osadniczy, czyli model przestrzennej organizacji osad w regionie. Wybór lokalizacji osad mógł wpływać na efektywność produkcji żelaza, dlatego istotne jest rozpoznanie relacji przestrzennych między osadami, miejscami produkcji i cmentarzyskami. Niezbędne do metalurgii surowce, jak darniowa ruda żelaza, glina, węgiel drzewny i woda, musiały znajdować się w pobliżu. Ważne jest zrozumienie, jak osady rozmieszczano względem tych zasobów i jak ich wyczerpywanie wpływało na organizację przestrzenną.

Wstępne badania wykazały, że starożytna metalurgia obejmowała szerszy obszar, m.in. rejon Nadarzyna, Piaseczna czy Łomianek. W bazie GIS zgromadzono dane o ponad 1000 stanowiskach archeologicznych, analizowanych pod kątem zależności osadnictwa od środowiska. Wykorzystanie metod GIS, m.in. analiz przestrzennych i statystyki przestrzennej, pozwoli lepiej zrozumieć wzorce osadnicze, mobilność grup kultury przeworskiej i czynniki wpływające na lokalizację osad.

Jarosław Bodzek^{1,2}, Wojciech Ostrowski^{1,3}, Barbara Zając², Łukasz Wilk³, Paulina Zachar³

¹Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska

²Muzeum Narodowe w Krakowie, Polska

³Wydział Geodezji i Kartografii, Politechnika Warszawska, Polska

Projekt POB Heritage (2022–2024): Skarb z Nietuliska Małego w świetle nowoczesnych metod dokumentacyjnych

Celem projektu było opracowanie innowacyjnej metodyki dokumentacji i inwentaryzacji obiektów numizmatycznych w Uniwersytecie Jagiellońskim. Z tego względu wykorzystano technologię *Reflectance Transformation Imaging* (RTI), za pomocą której zadokumentowano jeden z największych skarbów denarów rzymskich odkrytych na terenie Polski. W trakcie realizacji projektu wykonano fotografie 2848 monet pochodzących ze skarbu z Nietuliska Małego, pow. Ostrowiec, znajdujących się w zbiorach Instytutu Archeologii UJ. Te z kolei posłużyły do przygotowania modelu bazy danych zgodnych ze standardami Linked Open Data, opracowanych zgodnie z dobrymi praktykami wypracowanymi przez międzynarodowy projekt Nomisma.org. Tym samym zrealizowany projekt umożliwi wprowadzenie zespołu monet z Nietuliska Małego do otwartych prestiżowych baz danych jak Online Coins of the Roman Empire. Należy również podkreślić, że do tej pory dokumentacja typu RTI nie była dostępna w ramach projektu Nomisma.org co spotkało się również z dużym zainteresowaniem osób prowadzących ten projekt m.in. z „American Numismatic Society”.

Projekt umożliwił wprowadzenie tego innowacyjnego w tym przypadku rozwiązania, czyli interaktywną prezentację poszczególnych monet w przeglądarce internetowej z wykorzystaniem rozwiązania Numishare.

Nazarij Buławka¹, Hector Orengo², Iban Berganzo-Besga²

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

²Barcelona Supercomputing Center, Spain

Zastosowanie sztucznej inteligencji i szpiegowskich zdjęć satelitarnych do wykrywania podziemnych systemów nawadniających

Kanaty to tradycyjne podziemne systemy przeznaczone do dystrybucji wody na obszarach suchych przy użyciu podziemnych kanałów. Można je rozpoznać na powierzchni po obecności otworów (szybów), które tworzą linie sugerujące przebieg podziemnego kanału. Cecha ta pozwala rozpoznać kanaty na zdjęciach satelitarnych i lotniczych, przy czym przeważnie ich mapowanie wymagało ręcznej pracochłonnej digitalizacji w środowisku GIS.

Powstało nie wiele prób stworzenia automatycznych metod wykrywania kanatów, wykorzystujących operacje morfologiczne, a także sieci neuronowe (U-Net, YOLOv5, YOLOv8, Mask R-CNN, ResNet-50). Stosowano przy tym przeważnie wysokiej rozdzielności kolorowe zdjęcia. Wykorzystanie archiwalnych zdjęć miało miejsce rzadziej, choć mają one większe znaczenie dla badań archeologicznych. Z drugiej strony, skuteczność algorytmów w projektach wykorzystujących zdjęcia archiwalne była niewystarczająca, stąd podjęto próbę stworzenia modelu, który poradziłby sobie z różnymi zdjęciami i mógł być wykorzystywany w różnych obszarach.

Referat zaprezentuje model wykrywania kanatów wykorzystujących architekturę YOLOv9 i czarno-białe zdjęcia z systemu satelitów szpiegowskich o wysokiej rozdzielczości HEXAGON (KH-9). Badania koncentrowało się na dwóch regionach: Maiwand w Afganistanie i Równinie Gorgan w Iranie. Wydajność modelu została oceniona przy użyciu zdjęć HEXAGON z Afganistanu, Iranu i Maroka, a także zdjęć CORONA z Iranu. Model pozwala przewidywać lokalizacje kanatów z dokładnością ponad 0,881 i przywołaniem 0,627 (Buławka, Orengo i Berganzo-Besga 2024). Model poddano dalszym testom, co udowodniło, że pozwala on wykrywać kanaty w różnych krajobrazach przy użyciu różnych typów zdjęć satelitarnych.

W artykule przedstawione zostaną wyniki wykrywania obiektów za pomocą YOLOv9, omówiono wyzwania związane z wykrywaniem kanatów za pomocą zdjęć satelitarnych i głębokiego uczenia się, a także omówiono ostatnie ulepszenia modelu.

Aleksandra Cetwińska^{1,2}, Adam Budziszewski^{1,3}, Konstanty Kowalewski^{1,2}, Julia M. Chyla^{1,2}

¹Archeowieści.pl

²Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

³Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych, Uniwersytet Warszawski, Polska

Generowana przeszłość, czyli doświadczenia redakcji „Archeowieści” w zakresie wykorzystywania ilustracji SI do wizualizacji popularnonaukowych artykułów archeologicznych

Ilustracje odgrywają kluczową rolę w komunikacji medialnej, zwiększając zaangażowanie odbiorców, ułatwiając zrozumienie treści i podnosząc ich atrakcyjność. Nic więc dziwnego, że liczne podmioty sięgają po coraz to nowsze metody wizualizacji, które z jednej strony utrzymałyby uwagę odbiorcy, a z drugiej przyciągnęłyby kolejnych potencjalnych respondentów. W XXI wieku takim narzędziem są niewątpliwie algorytmy generacji sztucznej inteligencji (SI). Rozwiązania te oferują nie tylko nowe możliwości twórcze, ale większą efektywność pracy, redukcję kosztów, szybkie dostosowywanie do treści oraz elastyczne dopasowanie do dynamicznych warunków publikacyjnych. Wykorzystanie obrazów stworzonych przez SI w mediach rodzi jednak istotne wyzwania, które zależą zarówno od branży tematycznej, jak i kontekstu zastosowania.

Celem wystąpienia jest zaprezentowanie doświadczeń redakcji „Archeowieści” w używaniu narzędzi takich jak Midjourney, ChatGPT, Photoshop Generative Fill do tworzenia okładek ilustrujących artykuły popularnonaukowe z zakresu archeologii. Omówione zostaną nie tylko aspekty techniczne i merytoryczne generowania wizualizacji, ale również społeczne konsekwencje ich stosowania w kreowaniu obrazu przeszłości. Całość wpisuje się w szerszą debatę

na temat roli generatywnej SI w dzisiejszej komunikacji medialnej oraz kontrowersji, jakie budzi jej wykorzystanie.

Julia M. Chyla

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Don't PANiC czyli autostopem przez galaktykę: Archeologia cyfrowa ma przyszłość

Celem nowo powstałej Pracowni Archeologii Nieinwazyjnej i Cyfrowej (PANiC) jest rozwój oraz wdrażanie narzędzi i metod archeologii nieinwazyjnej oraz cyfrowej, a także zarządzanie, analizowanie, wizualizacja i rozpowszechnianie cyfrowych danych archeologicznych. Pracownia ma również na celu stworzenie przestrzeni do wymiany myśli akademickiej i integracji różnych Katedr, gdzie używane i rozwijane są metody archeologii nieinwazyjnej i cyfrowej.

Równolegle do realizowanych zadań prowadzonych na Wydziale Archeologii, celem Pracowni jest rozwój infrastruktury badawczej używanej w szeroko pojętej humanistyce cyfrowej, upowszechnienie dostępu oraz edukacja w zakresie jej użytkowania.

W ramach projektu Cyfrowa Infrastruktura Badawcza dla Humanistyki i Nauk o Sztuce DARIAH-PL tworzymy scentralizowany system udostępniania infrastruktury cyfrowej. Dotychczasowe wysiłki projektu pozwoliły pozyskać urządzenia badawcze do fotografii profesjonalnej i terenowej, fotogrametrii, skanowania 3D oraz geodezji, analizowania danych na wysokiej jakości sprzęcie komputerowym oraz do przechowywania danych na terenowych serwerach. W ramach tych działań powstaje także komputer wysokiej wydajności do trenowania modeli sztucznej inteligencji. PANiC włączył się także w przygotowanie dedykowanego repozytorium dla archeologów (RADD_OGOST) realizowanego przez UMCS w Lublinie.

Marcin Czarnowicz

Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska

The Use of GIS in the Search for Mass Graves and Analysis of Battlefields from the Great War

Until recently, research on the recent past was the exclusive domain of historians. Our knowledge was based solely on archival documents and oral history. The application of archaeological methodology opens up entirely new interpretative and cognitive possibilities. In this aspect, archaeology should be viewed not as a science competing with history but as a complement to studies of the past and an excellent tool for verifying findings based on written sources. One of the research aspects where history intersects with archaeology is the study of the course of battles. For several decades, battlefield archaeology has been developing dynamically, particularly in the field of Great War archaeology. The basis of analyses related to battlefield studies, developed by a team of American researchers working on the Battle of Little Big Horn, is the use of artifact spatial distribution. The introduction of GIS tools has completely revolutionized research in this area.

The Institute of Archaeology at Jagiellonian University has been conducting battlefield archaeology research for several decades. In recent years, efforts have intensified, focusing on battlefield analyses and the search for mass graves left after the battles fought in the Krakow region in November 1914 and the Bieszczady Mountains in the winter of 1914/1915.

In my presentation, I would like to present the methodology we use in battlefield archaeology, outline the chain of procedures, the preparatory elements involving the collection of archival data, the creation of the GIS environment, and the reconstruction of the battlefield. I would also like to show how, using GIS-compiled data from non-destructive sources, we strive to find forgotten war graves.

Krzysztof Jakubiak¹, Nazarij Buławka¹

¹Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Water Management Studies of the Armavir and Metsamor Regions of Ararat Plain in Armenia

Ararat Plain in Armenia has been a subject of the multidisciplinary Armenian–Polish Archaeological Mission Metsamor for

more than a decade. The project revealed the architectural complex Metsamor of the Urartian period. Extensive landscape and bioarchaeological studies around the site have also been conducted. In recent years, new works have been started in Argishtihinili near Armavir, which created the possibility to extend the landscape studies towards the west and examine water management in that area.

The project involves the application of remote sensing, machine learning, and deep learning methods aimed at detecting and mapping paleochannels and canals, followed by studying spatial relations to sites using statistical methods. The data used in the project include archival CORONA and HEXAGON satellite imagery, multitemporal cloud dataset of Sentinel 2 and LANDSAT multispectral images available in Google Earth Engine, TanDEM-X (30 m), the Euro-Maps 3D DSM (5 m) available from The German Aerospace Center (DLR) and European Space Agency.

The paper aims to present the preliminary results of a study using advanced remote sensing methods to study water management in the Armavir and Metsamor regions of the Ararat Plain in Armenia.

Szymon Jellonek

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Numizmatyczne bazy danych z perspektywy użytkownika

Od początku XXI w. na fali rozwoju cyfryzacji nauki zaczęły powstawać dziesiątki numizmatycznych baz danych. Podzielić je należy na katalogi on-line oraz bazy znalezisk monetarnych. Część z nich obecnie używa *Numismatic Description Schema* (NUDS), czyli ustandaryzowanego systemu opisu numizmatów. Zalecane jest by wszystkie nowe numizmatyczne bazy danych zaimplementowały system NUDS, by móc otrzymane dane ze sobą porównywać. Natomiast, niestety często jest to nie wykonalne.

W referacie zostaną przedstawione problemy numizmatycznych baz danych z perspektywy użytkownika, jako przestroga dla baz danych innych kategorii obiektów archeologicznych, a także zaproponowane zostaną sposoby ich rozwiązania.

Jacek Karmowski¹, Piotr Kołodziejczyk¹, Marcin Czarnowicz¹

¹Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska

(Mostly) Free and Open Source GIS and 3D Modelling Software in Archaeology: Integrating GIS with 3D Environment in Research of Jagiellonian University in Southern Jordan

The presentation focuses on the use of free and open-source GIS software and 3D modeling in the Jagiellonian University's archaeological project in southern Jordan. The aim is to show how, through trial and error, various tools were integrated for data collection, analysis, and visualization in challenging field conditions.

In this project, GIS software (Quantum GIS) was used to identify and catalog archaeological finds based on GPS data. This data was then integrated into the Mega Jordan GIS on-line database. However, it was noted that the data in Mega Jordan may be inaccurate, so the calibration of traditional plans was tested. Close-range photogrammetry was used to create detailed excavation plans and based on them experiments were conducted to create 3D models of excavations to better visualize archaeological layers and spatial relationships, using Blender 3D for this purpose, due to its open license and ability to create plugins tailored for the specific needs.

Additionally, free Digital Elevation Models (DEMs) were used for spatial analysis and terrain visualization. Visibility simulations, taking into account weather and lighting conditions, were performed in Twinmotion to better understand the inter-visibility of sites such as Faysalliya, where hundreds of stone cairns were discovered. Using photogrammetry and architectural reconstructions based on DEM data and satellite imagery, as an experimental way to engage the public and for education a prototype of video game was created in Unreal Engine. The presentation aims to demonstrate the effectiveness and potential of integrating free GIS and 3D software in archaeological research, emphasizing the process of experimenting and adapting tools to specific field challenges.

Jacek Karmowski¹, Katarzyna Ślusarska², Michał Adamczyk^{2,3}, Michael Szyndler⁴, Katherine Gaddis⁵, Ariel Gruenthal-Rankin⁶, Marissa Ramsier⁴

¹Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska

²Instytut Historyczny, Uniwersytet Szczeciński, Polska

³Muzeum Narodowe w Szczecinie, Polska

⁴California State Polytechnic University, Humboldt, USA

⁵University of Nevada, Las Vegas, USA

⁶University of Hawai'i-West O'ahu, USA

Automated Archaeological Feature Recognition: Utilizing QGIS and SCP Raster Classification Methods for Grave Pit Detection at Medieval Cemetery in Żelewo

The presentation explores application of raster classification methods, based on close-range photogrammetry data, for the detection of grave pits at the Żelewo archaeological site (sites 1–3, Stare Czarnowo commune). The study aimed to investigate the potential of supervised and unsupervised classification in QGIS, utilizing the Semi-Automatic Classification Plugin (SCP), to automatically recognize archaeological features from orthomosaics.

As part of the research, an orthomosaic of an excavated area was analyzed using various classification algorithms and RGB band combinations. The classification results were compared with data obtained during archaeological excavation to evaluate the effectiveness of each method in identifying grave pits.

The presentation discusses the process of data preparation, testing different classification methods, and comparing the results, highlighting the potential and limitations of this approach in archaeological practice. It is emphasized that supervised classification, despite slight spectral differences, yielded satisfactory results, although manual interpretation by experienced archaeologists remains the most precise. The presented application will be discussed to pose a question concerning the potential feasibility of this method in supporting decision-making in fieldwork, especially for archaeologists unfamiliar with the specifics of a given site.

Paulina Komar¹, Julia M. Chyla², Iza Romanowska³, Tom Brughmans³

¹Centrum Archeologii Śródziemnomorskiej Uniwersytetu Warszawskiego, Polska

²Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

³School of Culture and Society – Social Resilience Lab, Denmark

Don't Panic, It's ABM! Modelowanie handlu amforami w Italii

Referat prezentuje zastosowanie modelowania agentowego (ABM) do analizy dystrybucji amfor w Italii (I w. p.n.e. – VII w. n.e.) w kontekście badania gospodarki rzymskiej. Celem jest sprawdzenie, czy wzorce dystrybucji można powiązać z kosztami transportu obliczonymi za pomocą ORBIS – cyfrowego modelu sieci transportowej Imperium Rzymskiego. Według teorii ekonomicznych, jeśli handel opierał się na zasadach rynkowych, dystrybucja towarów powinna korelować z kosztami transportu.

ABM pozwala na symulację zachowań handlowych i przepływu towarów, uwzględniając różne scenariusze ekonomiczne – od rynku wolnokonkurencyjnego po centralnie sterowany system elitarny. W referacie przedstawione zostaną wyniki eksperymentów przeprowadzonych na podstawie danych archeologicznych, zestawionych z wynikami symulacji cyfrowych. Analiza obejmuje również zastosowanie regresji oraz zaawansowanych metod statystycznych do oceny wpływu kosztów transportu na rozkład amfor.

Cyfrowe modelowanie nie tylko umożliwia testowanie hipotez dotyczących rzymskiej ekonomii, ale także pozwala na odkrycie nowych wzorców dystrybucji i interakcji handlowych. Referat pokazuje, jak narzędzia archeologii cyfrowej mogą wzbogacić nasze rozumienie złożonych systemów gospodarczych starożytności, oferując nowe perspektywy w badaniach nad handlem i integracją rynków w Imperium Rzymskim.

Kamil Kopij¹, Daniëlle Slootjes², Jitte Waagen³, Kaja Głomb⁴

¹Instytut Archeologii, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska

²Wydział Historii, Europeistyki i Religioznawstwa, Uniwersytet Amsterdamski, Holandia

³4D Lab Uniwersytetu Amsterdamskiego, Holandia

⁴Instytut Psychologii Stosowanej, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Polska

Technologia VR a badania nad komunikacją niewerbalną w starożytnym Rzymie

In this presentation, we will outline the main objectives of the project “The Most Important Aids to Expression: Public Communication through Gestures in Ancient Rome”, which aims to develop a model of hand gesture visibility. These gestures played a crucial role in rhetoric and public communication in ancient Rome, enhancing messages and influencing audiences. However, our knowledge of their visibility to crowds gathered in forums and amphitheatres remains limited.

Through 3D reconstructions and experiments using virtual reality (VR) technology, we will analyse the legibility of gestures under various lighting conditions and within the context of realistic building polychromy. We will also consider the impact of the sun’s position on the visibility of speakers and their gestures, as well as how audiences were perceived by speakers and masters of ceremonies in spaces such as the Forum Romanum, the Colosseum, and the Circus Maximus. This research will not only verify previous findings but also shed new light on how Roman elites and officials communicated with the masses – and vice versa.

The project integrates methods from archaeology, history, experimental psychology, and new technologies, enabling the development of an innovative model of gesture visibility in ancient Roman public spaces. Its findings may contribute to further research on communication in historical societies and support educational reconstructions.

Marcin Maciejewski¹, Julia M. Chyla², Arkadiusz Sołtysiak², Wojciech Fenrich³, Kamil Filipek⁴, Łukasz Dumiszewski³, Łukasz Bownik³

¹Instytut Archeologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska

²Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

³Interdyscyplinarne Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego, Uniwersytet Warszawski, Polska

⁴Centrum Sztucznej Inteligencji i Modelowania Komputerowego, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska

RADD_OGOST. Polskie repozytorium danych dla archeologów

Konsorcjum DARIAH-PL (*Digital Research Infrastructure for the Arts and Humanities*) jest częścią międzynarodowej infrastruktury DARIAH ERIC, działającej w Polsce od 2014 r. Jego celem jest rozwój badań cyfrowych oraz zapewnienie szerokiego i bezpłatnego dostępu do narzędzi wspierających humanistykę cyfrową. Dzięki temu nie tylko poszerza się zakres badań, ale również ułatwia się dystrybucję i popularyzację wiedzy o europejskim dziedzictwie kulturowym.

DARIAH-PL umożliwia realizację przełomowych projektów badawczych dzięki integracji i harmonizacji archeologicznych danych cyfrowych. Infrastruktura wspiera cyfryzację dokumentacji tworzonej na różnych etapach badań: w terenie, laboratorium, biurze oraz podczas analizy i interpretacji danych. Kluczowym założeniem jest wdrożenie standardów FAIR (*Findable, Accessible, Interoperable, Reusable*), co zapewni łatwiejszy dostęp do danych, ich interoperacyjność oraz możliwość ponownego wykorzystania.

Jednym z kluczowych wyzwań jest rozwój cyfrowego repozytorium danych badawczych, zintegrowanego z narzędziami wspierającymi wyszukiwanie informacji (m.in. chatbot, OCR, HCR, wizualizacja przestrzenna) oraz analizę zmiennych danych archeologicznych gromadzonych przez polskich archeologów na całym świecie. Wydział Archeologii UW, jako członek konsorcjum, we współpracy z Instytutem Archeologii UMCS, opracowuje moduł archeologiczny repozytorium – RADD_OGOST (*Repository of Archaeological Digital Data – Organized in Geographic and Object-based Scientific Theme*).

Projekt DARIAH-PL, którego liderem jest Instytut Podstaw Informatyki PAN, a Wydział Archeologii UW jednym z członków konsorcjum, jest realizowany w ramach inwestycji A2.4.1 Krajowego Planu Odbudowy i Zwiększenia Odporności.

Marcin Maciejewski¹, Marcin Siłuch²

¹Instytut Archeologii, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska

²Instytut Nauk o Ziemi i Środowisku, Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Polska

Fotogrametria i skanowanie laserowe. Różne metody. Różne urządzenia. Różne wyniki? Uwagi na temat cyfrowej dokumentacji archeologicznej na przykładzie badań w Kaliszanach, gm. Wągrowiec

W trakcie badań wykopaliskowych prowadzonych w latach 2022 i 2023 na stanowisku 3 w Kaliszanach, gm. Wągrowiec testowano różne narzędzia pozwalające wykonywać cyfrową dokumentację terenową. Charakterystyka tego miejsca (kamienno-ziemna konstrukcja) sprawia, że ma ono duży potencjał do testowania tego typu rozwiązań oraz wskazania potencjalnych ograniczeń. Wykonywano dokumentację fotogrametryczną co najmniej dwoma urządzeniami (aparat cyfrowy i SBSP – system bezzałogowego statku powietrznego, potocznie dron). Niektóre z warstw dokumentowano używając dwóch SBSP, dodatkowo w niektórych przypadkach również z zastosowaniem skanowania LiDAR SBSP. Warstwa XIIIa w wykopie 2 dokumentowana była również za pomocą laserowego skanera 3D Faro Focus.

Fotogrametria jest już bardzo popularna i staje się coraz bardziej powszechna mając różne zastosowania w archeologii. Modele tego typu niewątpliwie mają walory promocyjne, jednak na ile są one wiarygodne i mogą być uznawane za HDT (*heritage digital twins*)? Porównaliśmy wyniki skanowania naziemnym skanerem 3D, z modelami fotogrametrycznymi tworzonymi w oparciu o różne zestawy danych oraz wynikami bardzo szczegółowego skanowania LiDAR.

Zastosowaliśmy zarówno optyczną ocenę jakości numerycznych modeli terenu i ortomozaik, aby uzyskać bardziej mierzalne parametry porównano również chmury punktów z zastosowaniem oprogramowania *CloudCompare*. Referat będzie prezentował wyniki tych analiz wraz z dyskusją i mamy nadzieję, że przekona archeologów do stosowania dokumentacji cyfrowej.

Badania realizowane w ramach projektu finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki: Biografie skarbów. Wieloaspektowa analiza zespołów przedmiotów metalowych związanych z monumentalnymi konstrukcjami. Studium przypadków z późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza (2021/41/B/HS3/00038).

Wykorzystywano infrastrukturę wytworzoną w projekcie: „Cyfrowa infrastruktura badawcza dla humanistyki i nauk o sztuce DARIAH-PL” (Umowa o dofinansowanie Nr POIR.04.02.00-00-D006/20-00).

Piotr Makowski

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Jak analizy chemiczne i mineralogiczne przekształcają podejście do definiowania kategorii ceramicznych – studium przypadku Islamic Cream Ware

Islamic Cream Ware to szeroka kategoria ceramiczna, obejmująca grupę naczyń stołowych o charakterystycznej jasno kremowej barwie, typowych dla okresu od połowy VIII do XI w. na obszarze południowego Lewantu. Jej wprowadzenie do repertuaru kultury materialnej wiązało się z ostatecznym odejściem od silnie utrwalonych w regionie wzorców późnoantycznych oraz przyjęciem nowych rozwiązań technologicznych i estetycznych z obszaru Iraku. Zastosowanie różnych metod archeometrycznych, takich jak XRD i XRF, oraz analizy petrograficznej umożliwia weryfikację ustaleń dotyczących jej typologicznego podziału. W prezentacji przedstawione zostaną wyniki badań nad dystrybucją, proveniencją oraz technologiczną różnorodnością *Islamic Cream Ware*, oparte na materiale z ośmiu stanowisk archeologicznych w Jordanii. Ponadto omówione zostaną kwestie związane z jej geograficznym rozprzestrzenieniem oraz znaczeniem w kontekście historycznym i kulturowym regionu Bilad al-Sham.

Ireneusz Nazaruk

Wydział Archeologii, Uniwersytet Warszawski, Polska

Przestrzeń WA – zarys możliwości

Wystąpienie ma na celu przybliżyć pracownikom i współpracownikom Wydziału Archeologii UW możliwości wykorzystania zasobów wydziałowych w zakresie przechowywania i wymiany danych w pracy naukowej i badawczej.

